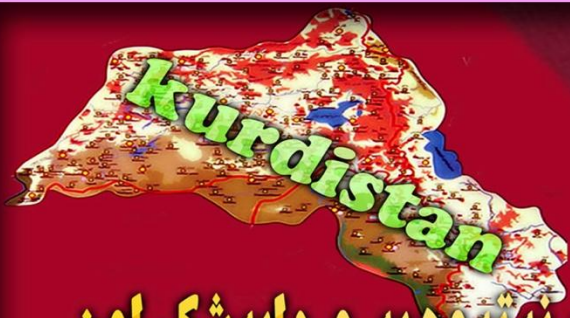

یه کبوون

کوردستان یهک وڵاته و کوردیش یهک نه ته وه یه و دابه شکر اون

November : 2010

ژماره : ۸

۲۷۱۰

سه رماوهزی

نا بۆ توندو تیژی دژی ژنان

STOP
VIOLENCE
AGAINST
WOMEN

۲۵
نوامبر
بهائی

بۆ خو شه ویستی و ژیان

ر. نه قشی

له م ژماره یه دا :

- * ۲۵ ی نوامبر، روژی جیهانی نه هیشتنی توندو تیژی به دژی ژنان... بۆ لا پهری ۲
- * کوردهکان و مافی گهلان بۆ بریاردانی نایندهی خویان... بۆ لا پهری ۳
- * یادیک له کوچی دواپی ۱۰ ساتهی هونه رمه ند نه حمه د کایا... بۆ لا پهری ۷
- * پارێزگای کرماشان و هیندیک زانیاری له سه رنه و مه تبه تده... بۆ لا پهری ۸
- * یادیک له هونه رمه ندی یارسان سه ید خه ئیل عالی نژاد... بۆ لا پهری ۱۱
- * کوردستان و ستراتیژی ده و ته تان... بۆ لا پهری ۱۲
- * په ندی پیشینیان... بۆ لا پهری ۱۴
- * چیرۆک بۆ مندالان... بۆ لا پهری ۱۵
- * ته ندروستی... بۆ لا پهری ۱۶
- * وته ی زانیان... بۆ لا پهری ۱۷
- * کرونلۆگی کوردستان... بۆ لا پهری ۱۸

پێست و پینچی نوامبر، رۆژی جیهانی نه‌ه‌یشتنی توندوتیژی به‌ دژی ژنان

وه‌رگێرانی: قادر وریا

photo: Scott M. Bennett // www.dominicantrip.com

له‌ سالی ۱۹۸۱ هه‌، رۆژی ۲۵ ی نوامبر وه‌ک رۆژی خه‌بات له‌ دژی توندوتیژی به‌رامبه‌ر به‌ ژنان ناسراوه‌. هه‌تێژاردنی رۆژی ۲۵ ی نوامبر بۆ نه‌وه‌ی به‌ رۆژی جیهانی نه‌ه‌یشتنی توندوتیژی به‌ دژی ژنان، ناساوه‌ر بکری ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ نه‌و رووداوه‌ ده‌ته‌ژێری له‌ ۲۵ ی نوامبر ۱۹۶۰ له‌ ولاتی دۆمینیکه‌ن رۆی دا. له‌و رۆژدا سن ژن (پاتریا، مینروا و ماریا ترێزا) که‌ به‌ خوشکانی میرابال ناویان ده‌رکردوه‌، به‌ هۆی ده‌ست و پێوه‌نده‌کانی "ترۆنیلو" دیکتاتۆری دۆمینیکه‌ن، کوژران.

پاتریا، مینروا و ماریا ترێزا کچی "تینریکه‌ میرابالا" و "ماریا میرسدیس" بوون. یه‌که‌میان سالی ۱۹۲۴، دووه‌میان سالی ۱۹۲۷ و سێهه‌میان سالی ۱۹۳۵ له‌ ناوچه‌ی "سیباس" ی کۆماری دۆمینیکه‌ن له‌دایک ببوون. هه‌ر سێکیان خۆنده‌وارو ماریا ترێزا، ته‌نانه‌ت پله‌ به‌رزه‌کانی خۆنده‌ی زانستگه‌شی بریوو. ئهم سێ خوشکه‌ و مێرده‌کانیان له‌ خه‌باتگێرانی شینگیری دژ به‌ پێژی "ترۆنیلو" بوون و، هه‌ر سێکیان نمونه‌ی به‌رزی خه‌بات و خۆراگری به‌ دژی حکومه‌تی مه‌لوه‌رانه‌ی نه‌و دیکتاتۆره‌ بوون. له‌ ره‌وتی خه‌بات دا هه‌رگه‌مێکیان چه‌ندین جار که‌وتیوه‌ به‌ نه‌ندیاخه‌. له‌ ژانویه‌ ۱۹۶۰ پاتریا، سه‌ره‌ۆکه‌یه‌تی کۆبوونه‌وه‌یه‌کی گه‌ڕته‌ ده‌ست که‌ دواتر بوو به‌ هه‌وینی بزووتنه‌وه‌ی نه‌ینی ۱۴ ی ژوه‌نی ۱۹۶۰. دوو خوشکه‌که‌ی دیکه‌شی بوون به‌ نه‌ندامی نه‌و بزووتنه‌وه‌یه‌. تیکۆشه‌رانی ئهم بزووتنه‌وه‌ نه‌ینییه‌ له‌ سه‌رانه‌ری ولات دا که‌وتنه‌ به‌ر پاره‌دوونان. سه‌ره‌تاکانی نوامبر ۱۹۶۰،

ترۆنیلو دیکتاتۆر ڕایگه‌یاند که‌ له‌گه‌ڵ دوو گه‌ڕت به‌ره‌و روه‌یه‌: یه‌کیان کلیساو نه‌وه‌ی دیکه‌ خوشکانی میرابال. له‌ ۲۵ ی نوامبر ۱۹۶۰ دا، خوشکانی میرابال، له‌ کاتی که‌ دا، بۆ دیتنی مێرده‌ به‌ نه‌ندکاره‌کانیان ده‌یان بێردن، به‌ ده‌ست به‌ کرێگه‌راوانی "ترۆنیلو" و به‌ فه‌رمانی راسته‌وخۆ ناویان کوژران. ئهم تاوانه‌ به‌جۆریک بووه‌ هۆی وه‌رینه‌ستی تووهری و بێزاریی گشتی خه‌لک که‌ بۆخۆی بووه‌ یه‌کی که‌ له‌ هۆکاره‌کانی به‌ره‌و پێشبردنی خه‌بات به‌ دژی دیکتاتۆری ترۆنیلو. سانی که‌ دای کوشتنی خوشکانی میرابال، حکومه‌تی مه‌لوری ترۆنیلو کۆتایی پێهات.

ئهم خوشکانه‌ که‌ نازناوی **Involvidables Mariposas** (په‌په‌وه‌ له‌ بێر نه‌کره‌وه‌کان) یان پێنداره‌، بوون به‌ سه‌مه‌ۆی خۆراگری و خه‌بات به‌ دژی سته‌م ده‌رحه‌ق به‌ ژنان. بیره‌وری خوشکانی میرابال، هه‌وه‌نه‌کیان له‌ پیناوی ئازادی داو رێژنایان له‌ مافه‌کانی مرۆف، نه‌وانی بۆ هه‌میشه‌ کردوه‌ به‌ سه‌مه‌ۆی خۆراگری و سه‌ره‌چاوه‌ی ئیله‌ام بۆ هه‌موو خه‌باتگێرانی لایه‌نگری ئهم بایه‌خانه‌. نه‌وان نمونه‌ی هه‌ره‌ دیاری خه‌بات له‌گه‌ڵ هه‌ر چه‌شنه‌ هه‌لاوردن و ده‌مارگه‌ژین و، ژنان و مرده‌کان ئیله‌امداری هه‌موو نه‌و که‌سه‌یه‌ که‌ دای مرده‌کان، له‌گه‌ڵ ژنان و خه‌باتی نه‌وان ئاشنا ده‌بن. ئهم رۆژه‌ له‌ سه‌ر پێشبه‌ری نوینه‌رانی کۆماری دۆمینیکه‌ن، و به‌ دای په‌سه‌ند کرانی له‌ لایه‌ن رێخه‌راوی نه‌ته‌وه‌ یه‌گه‌رتووه‌کانه‌وه‌، وه‌ک رۆژی جیهانی نه‌ه‌یشتنی توندوتیژی دژی ژنان قه‌بوول کرا.

توندوتیژی دژی ژنان کۆسپی سه‌ر رێی گه‌یشتن به‌ یه‌کسانی، پێشکه‌وتن و ئاشتی یه‌و، بناغه‌یه‌که‌ بۆ پێشێلکردنی مافی مرۆف و ئازادییه‌ به‌ نه‌ه‌یه‌یه‌کانی ژنان. یه‌کی که‌ له‌و میکانیزمه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ گرنگانه‌یه‌ که‌ ژنان ناچار ده‌کا مه‌ل بۆ پله‌و پایه‌ و پێگه‌ی نزمه‌ر له‌ چاوه‌ پیاوان رابکێشن. به‌ سه‌ره‌جدا به‌م جۆره‌ راستیانه‌ بوو که‌ کۆری گشتی رێخه‌راوی نه‌ته‌وه‌ یه‌گه‌رتووه‌کان له‌ ۲۳ ی فیه‌ره‌یه‌ ۱۹۹۴ دا "به‌یاننامه‌ی پێشگه‌ری له‌ توندوتیژی دژی ژنان" ی په‌سه‌ند کرد.

"توندوتیژی دژی ژنان" هه‌ر کرده‌وه‌یه‌کی توندوتیژی له‌ سه‌ر بناغه‌ی جنسیه‌ت ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ که‌ بێته‌ هۆی ئازاردان و زیان پێگه‌یاندنی جه‌سته‌یی، جینسی یا ده‌روونی ژنان، یا له‌وانه‌یه‌ بێته‌ هۆی ئهم جۆره‌ نازارو زیانانه‌. هه‌ر شه‌ یه‌ کرده‌وه‌ی هاویشه‌، زۆری کردن له‌ ژنان، بێبه‌شکردنی زۆردارانه‌ی نه‌وان له‌ ئازادی که‌ له‌ به‌ره‌چاوی خه‌لک یا له‌ چوارچێوه‌ی ژانی تایبه‌تیدا روو ده‌ده‌ن، له‌ ریزی ره‌هتارو کرده‌وه‌ی توندوتیژی دان.

ئیکه‌دانه‌وه‌ی توندوتیژی دژی ژنان ئهم خالانه‌ی خواره‌وه‌ ده‌گه‌ڕێته‌وه‌، به‌لام هه‌ر به‌و نمونه‌ نه‌ه‌یه‌یه‌که‌ ده‌ستێته‌وه‌:

(ئه‌لف) توندوتیژی جه‌سته‌یی، جینسی ده‌روونی که‌ له‌ به‌نه‌مانه‌دا روو ده‌ده‌ن، بۆ وینه‌ لێدان، ئازاردانی جینسی کچانی مێرمنه‌ل له‌ ماندا، توندوتیژی پێوه‌ندیه‌دار به‌ جیاز (جیه‌زیه‌)، ده‌ستێزێ له‌ لایه‌ن مێرده‌وه‌، خه‌ته‌نه‌کردنی ژنان و نه‌و دایه‌نه‌رینه‌ی زین به‌ ژنان ده‌گه‌یه‌نن، توندوتیژی له‌ پێوه‌ندی به‌ده‌ر له‌ ژن و مێرده‌یه‌ تیداو توندوتیژی تایبه‌ت به‌ چه‌وساندنه‌وه‌ی ژنان.

(ب) توندوتیژی جه‌سته‌یی، جینسی و ده‌روونی که‌ له‌ به‌سته‌نی ژانی به‌کۆمه‌له‌دا روو ده‌ده‌ن، بۆ نمونه‌: ده‌ستێزێ، که‌لکی خراپ وه‌رگرتنی جینسی، ئازاردانی جینسی و ترساندن له‌ شوینی کار، له‌ ناوه‌نده‌ فیه‌رکارییه‌کان و شوینه‌کانی دیکه‌دا، کڕین و فرۆشتنی ژنان و له‌شفرۆشی به‌ زۆری.

(پ) توندوتیژی جه‌سته‌یی، جینسی و ده‌روونی که‌ به‌هۆی ده‌وله‌ته‌وه‌ نه‌ه‌یه‌یه‌که‌ ده‌دری یا له‌ لایه‌ن ده‌وله‌ته‌وه‌ پشنگوی ده‌خری.

نه‌و به‌یاننامه‌یه‌ له‌ ده‌وله‌تانی ده‌وێ توندوتیژی دژی ژنان مه‌حکوم بکه‌ن و، نابێ هیچ داب و نه‌ه‌یه‌ت یا تێبێی ئایینی بکه‌نه‌ بیانوو بۆ نه‌ه‌یه‌یه‌که‌ نه‌دانی ئه‌ره‌که‌کانیان له‌ پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ نه‌ه‌یشتنی توندوتیژی دا. ئهم پێوه‌ندییه‌دا به‌یاننامه‌یه‌که‌، کۆمه‌لێک ئه‌رکی گه‌ڕنگی خستوه‌ سه‌ر شانی ده‌وله‌تان تا له‌ ناستی خۆجیی، نه‌ته‌وه‌یی و ناوچه‌یی دا هه‌نگاوی بۆ هه‌ل بگه‌رن.

له‌ راستی دا نه‌وه‌ی له‌ به‌راری ژنانه‌وه‌ به‌تایبه‌یه‌تی له‌ پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ توندوتیژی به‌رامبه‌ر ژنان، هاتوون، هه‌موویان باش و گه‌ڕنگ و له‌جیی خۆیان دان. به‌لام دانانی ده‌وله‌تان به‌و مافانه‌و مه‌لدان بۆ نه‌و ئیله‌امدارییه‌ کۆمه‌لگه‌ی تێوه‌نه‌وه‌یه‌ی خستوه‌یه‌ سه‌ر شانیان، کاروتیکۆشانی زۆر و نه‌پساوه‌ی ده‌وێ. جیگه‌ر بوونی مافه‌ ره‌واکان و بایه‌خه‌ دنیا په‌سه‌نده‌کان، کۆتایی هاتن به‌ توندوتیژی و هاته‌ده‌یه‌ یه‌کسانی ژن و پیاو له‌ به‌نه‌مانه‌و کۆمه‌ل دا له‌ گه‌ره‌وی چه‌ندو چۆنی نه‌و خه‌باته‌ دایه‌ که‌ ژنان به‌تایبه‌یه‌تی و مرۆفه‌ یه‌کسانیه‌خوازه‌کان به‌ گشتی، به‌ره‌وه‌ی ده‌بن.

سه‌ره‌چاوه‌: چه‌ند وتاری مائه‌ری "ایران امروز"

کتیی چه‌ند ۆکیۆمینیکی نیوده‌ته‌تی له‌ به‌ری مافه‌کانی مرۆفه‌وه‌، وه‌رگێرانی: قادر وریا

کوردەکان و مافی گەلان بۆ بریارانی نایندەیی خۆیان

نوسینی: ئیسماعیل یشکچی

ودرگێران له ئینگلیزییهوه: سایبر کریم (ئۆسترالیا)

«نوسەر و ئیکۆلەر موده‌یه‌کی تۆرکه و برۆانه‌یه‌ی دوکتۆرای له زانسته‌ی سیاسیه‌کاندا هه‌یه، خاوه‌نی (۳۱) به‌ره‌م و ئیکۆلینه‌وه‌ی تۆنێنه‌وه‌یه، ژماره‌یه‌کیان ده‌ریاره‌ی کێشه‌ ده‌واکه‌ی گه‌لی کورد که مه‌به‌ست و سیاسه‌تی تۆرکه‌ ده‌گه‌ژێر په‌رسته‌کان ده‌رده‌خات له هه‌ولدا نایان بۆ تاوانده‌وه‌یان. وه له ساڵی ۱۹۷۱ ده که ناو به ناو زیندانی کراوه به هه‌وی هه‌لۆسته‌ی مرقا‌یه‌یه‌یه‌کانیه‌وه، وه بیه‌ریاوه‌یه‌یه‌کانیه‌وه به‌رامبه‌ر به کورد، پا‌زده سا‌ل و نیو له زیندان ژمانی به‌سه‌ر بردیه‌یه. زۆر پاداشت و خه‌لاتی که له‌لایان ده‌وله‌تان و رێکخوا‌وه‌کانه‌وه بێشکه‌شی کراون رهنجێکده‌وه به هه‌وی هه‌لۆسته‌ی نه‌و لایه‌نامه‌ی که کێشه‌ی کورد، ته‌نیا نه‌و خه‌لاته‌ی که بێشکه‌شی کرا له‌لایه‌ن حکومه‌تی نه‌رویژه‌وه مامه‌له‌ی چک له‌گه‌ڵ تۆرکیا ناکات.

کێشه‌ی کورد یان کوردستان گرتگرتین کێشه‌یه که تۆرکیا نه‌مه‌رۆ ڕووبه‌رووی ده‌یه‌ته‌وه. نه‌وه‌ی ڕووخساری ده‌ره‌وه‌ی ناوه‌وه‌ی تۆرکیا و سیاسه‌ته‌کانی دیارده‌کات کێشه‌ی کورد. سه‌رۆک عه‌بدوللا گویل له هه‌وا‌نی ۲۰۰۹ دا جه‌ختی له‌سه‌ر نه‌وه‌ کرد که کێشه‌ی کورد کێشه‌یه‌کی گه‌ره‌ی تۆرکیایه و پێش نه‌وه‌ی به وردی سه‌رنج رابکێشیت بۆ سه‌ر مه‌سه‌له‌کانی دی. ناشکرایه که نه‌مه‌رۆ ناک پارتی فه‌رمانه‌روا زۆر له نزیکه‌وه‌ ده‌روانیته‌ کێشه‌ی کورد و بایه‌خدا‌نی زیاتری له حکومه‌ته‌کانی پێشوو. هه‌ولده‌که‌ی بۆ به‌ره‌و پێشبردنی سیاسه‌تیکی نۆی له ژێر ناوی کرانه‌وه‌ یان کرانه‌وه‌ی دیموکراتی به‌رووی کوردا. گرتگه‌ سه‌رنجدا‌نی میژوو نه‌وه‌ی نێمه‌ پێنی ده‌لێین کێشه‌ی کورد یان کوردستان. هه‌ولده‌کانی کورد بۆ بریارانی نایندەیی خۆیان به‌ به‌کار هێنای هێزه‌ سه‌رکۆتکرا‌وان. ده‌وله‌ته‌ سه‌رکه‌وتوه‌وه‌کان دوا‌ی شه‌ری یه‌که‌می جیهان ئینگله‌ته‌را، فه‌ره‌نسا و ئی‌تالیا هه‌ولتی جددیانه‌یان دا بۆ دا‌به‌شکردنی کۆنۆیه‌یه‌کانی ده‌وله‌تانی دوا‌را، نه‌لمانیا و ئی‌مپراتۆریه‌تی عوسمانی. نه‌مه‌ یه‌که‌یکه‌ له‌ بایه‌ته‌ گرتگه‌کان که له کۆنگره‌ی ناشتی پاريس له کانونی یه‌که‌می ۱۹۱۹ دا که ده‌ستی پێک‌رد و خرایه‌ پێش چا‌وه‌ دروستکردنی کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان به‌هه‌ماهه‌نگی له‌گه‌ڵ بریاره‌کانیه‌یدا. دامه‌زراندنی ئینتیداب له سه‌ر نه‌و ناوچه‌یه‌ی که ئی‌مپراتۆریه‌تی عوسمانی و نه‌لمانی ده‌ستیان ئی‌یه‌ر دا‌بوو چاره‌سه‌رییه‌کی گرتگی کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان بوو. هه‌رحه‌نده‌ ئینتیداب نه‌مونه‌یه‌کی تایبه‌تی به‌رێوه‌بردن بوو، وه‌کو شێوه‌یه‌ک له‌ دا‌گیرکردن و کۆنۆنیایزم، سه‌یره‌کرا. ئینتیدابه‌کانی جو‌ری آ له سه‌ر نه‌و ناوچه‌یه‌ی دامه‌زران که ئی‌مپراتۆریه‌تی عوسمانی ئی‌یان کشایه‌وه. ئینتیدابه‌کانی جو‌ری B دامه‌زران به‌ مه‌به‌ستی دا‌به‌شکردنی کۆنۆیه‌یه‌کانی پێشوو ئی‌مپراتۆریه‌تی نه‌لمانیا له خواره‌وه‌ی رۆژئا‌وا‌ی نه‌فریقا. ئینتیدابه‌کانی جو‌ری A به‌ دا‌به‌شبوونی کۆنۆیه‌یه‌کانی ئی‌مپراتۆریه‌تی نه‌لمانیا له خواره‌وه‌ی رۆژئا‌وا‌ی ئاسیادا په‌یدا‌بوون. له چوارچێوه‌ی ئینتیدابه‌کانی جو‌ری A ئینتیدابی ده‌وله‌تانی عی‌راق، ئوردن و فه‌له‌ستین له ژێرکۆنترۆلی به‌رتانیای مه‌زن‌دا دروست بوون. ئینتیدابی ده‌وله‌تانی سو‌ریا و لب‌نان له ژێر کۆنترۆلی فه‌ره‌نسا‌دا پێک‌هات. به‌م جو‌ره‌ نه‌و ناوچه‌یه‌ی که ئی‌مپراتۆریه‌تی عوسمانی ئی‌یان کشا‌وه له‌لایان سه‌رکه‌وتوه‌وه‌کان به‌رتانیای مه‌زن و فه‌ره‌نسا دا‌به‌شکرا‌ن. له‌م پرۆسه‌یه‌دا کێشه‌ی سه‌ره‌کی که نێمه‌ نێگه‌ران ده‌کات نه‌ویه: له به‌رچی دا‌خوا‌زیه‌کانی کورد بۆ ده‌وله‌ت قه‌بو‌ل نه‌کرا نه‌و کاته‌ی هه‌وله‌ گرتگه‌کان له ژێر چا‌ودێری کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان بۆ سه‌قامگیرکردنی ناشتی و دامه‌زراندنی په‌یوه‌ندییه‌ ئی‌وه‌ده‌له‌یه‌یه‌کاندا ده‌ران؟ له‌ سه‌رده‌مه‌دا له باشو‌ری کوردستان شیخ مه‌حمود بۆ دامه‌زراندنی میرنشینی که کوردستان‌دا ده‌جنگا. دا‌وا‌ی له به‌رتانیای مه‌زن ده‌کرد که دا‌نیی‌دا‌بنین وه‌ک شای کوردستان. به‌ دو‌ور له ره‌زامه‌ندی له سه‌ر میرنشینی سه‌ربه‌خ‌و له کوردستان، ده‌وله‌ته‌ دا‌گیرکه‌ره‌کانی نه‌و رۆژه‌، به‌رتانیای مه‌زن و فه‌ره‌نسا ته‌نانه‌ت قه‌بو‌لی کۆنۆیه‌یه‌ک (ده‌وله‌تی ئینتیداب) نه‌بوون له کوردستان‌دا. بۆ دامه‌زراندنی ده‌وله‌تیکی ژێر ئینتیداب له کوردستان‌دا له ژێر کۆنترۆلی به‌رتانیای مه‌زن و فه‌ره‌نسا بایه‌خیکی جددی پێنه‌ه‌را. له جیاتی نه‌وه‌ کورده‌کان و کوردستان دا‌به‌شکرا‌ن، پارچه‌کرا‌ن و په‌رتکرا‌ن. گومانی تێدانییه‌ که نه‌وه‌ به‌ به‌کار هێنای هێزه‌ نه‌چامدرا وه دژ به‌ خواست و ئی‌رادە‌ی کورده‌کان بوو. له به‌ر نه‌وه‌ کورده‌کان دژی به‌رتانیای مه‌زن له پێنا‌وی دامه‌زراندنی میرنشینی که کوردستان‌دا شه‌ریان ده‌کرد. شه‌ری ئی‌وان کورده‌کان و به‌رتانیای مه‌زن به‌ره‌وپێش ده‌چوو و دا‌خوا‌زیه‌کانی کوردی ره‌تده‌کرده‌وه. گه‌ره‌ترین پرۆسه‌ که کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کان له رۆژه‌لاتی نا‌وه‌راستا له ۱۹۲۰ ه‌کاندا ده‌ستیپێک‌رد دا‌به‌شکردن و پارچه‌کردن و په‌رتکردنی کورده‌کان و کوردستان بوو. دا‌به‌شبوونی کورده‌کان و کوردستان له نا‌وه‌راستی رۆژه‌لاتی نا‌ویندا گه‌ره‌ترین و زۆترین میراتی به‌ جیه‌ما‌وو فره‌وانی ده‌وله‌ته‌ دا‌گیرکه‌ره‌کان. ده‌سته‌لاته‌ دا‌گیرکه‌ره‌کان به‌ یارمه‌تی و ها‌وکاری خه‌لکی نا‌وچه‌که، تۆرکه‌کان، فارسه‌کان و عه‌ره‌یه‌کان نه‌م کاره‌یان نه‌جام دا. له‌م دا‌به‌شبوونه‌، پارچه‌بوونه‌ و په‌رتبوونه‌ کاریه‌گری راسته‌قینه‌ی دوا‌ری له کورده‌کان کرد. نه‌م ر‌ودا‌وه‌ ها‌وشیوه‌یه له و‌رودو خا‌شکری په‌که‌ری هێسکی مرقی‌ک یان پلێشانه‌وه‌ی می‌شکی یه‌کیک. پاشان، نه‌مانه‌ ده‌بی بیه‌ن پرسیاره‌ سه‌ره‌کییه‌کان. ه‌وا‌رکه‌کان چنه‌ له پشت نه‌م سیاسه‌ته‌ که یاسایانه‌ بۆ کورد به‌کاره‌ات؟ ق‌ونا‌خه‌کان چ‌ بوون که وایان کرد نه‌م سیاسه‌ته‌ پێنا‌ندا تێپه‌ریت؟ نه‌م سیاسه‌ته‌ چ‌و‌ن کارپێکرا‌وه‌ پرۆسه‌کرا‌وه‌ بوو؟ له‌م تۆره‌ی په‌یوه‌ندییه‌کاندا، به‌ درێژایی نه‌م پرۆسه‌یه‌ لاینگه‌ره‌ کاریه‌ریه‌یه‌کان ک‌ بوون؟ گه‌ران به‌ دوا‌ی ولامه‌کانی نه‌م پرسیارانه‌ پێو‌سته‌ له‌گه‌ڵ تێگه‌یشتنی راستیه‌ باب‌ه‌یه‌یه‌کان، سیاسیه‌کان و دیپلوما‌سیدا. له‌ نه‌جمای کارساتی شه‌ری یه‌که‌می جیهان‌دا، هه‌روه‌ها عه‌ره‌یه‌کانیش دا‌به‌ش‌بوون، به‌لام نه‌وان به‌ نارێکی تێکه‌لی سه‌ربه‌خ‌وی نه‌ته‌وه‌یی یا ده‌وله‌تانی ژێر ئینتیداب بوون. له‌لایه‌کی دی کورده‌کانیش دا‌به‌شکرا‌ن، که‌رت‌پارچه‌ کران و به‌ش به‌شی ده‌وله‌تانی به‌ ئینتیداب کرا‌وی عی‌راق، سو‌ریا بوون که له ب‌ن ده‌ستی به‌رتانیای مه‌زن و فه‌ره‌نسا‌دا بوون، به‌ دوا‌ی یه‌که‌دا، کۆماری تۆرکیا وه‌ک به‌رده‌وام بوونی ئی‌مپراتۆریه‌تی عوسمانی و ئی‌مپراتۆریه‌تی شای ئی‌ران. له ۱۹۲۰ ه‌کاندا، کورده‌کان یه‌کیک بوون له لاینگه‌ره‌ کاریه‌ریه‌که‌ی مه‌سه‌له‌که‌دا، به‌رتانیای مه‌زن که عی‌راقی کۆنترۆل کرد‌بوو، فه‌ره‌نسا کۆنترۆلی سو‌ریای کرد‌بوو، کۆماری تۆرکیا و شای ئی‌ران به‌ره‌هه‌ستی و دژایه‌تیان ده‌کردن. له‌م چ‌وار ده‌سه‌لاته‌، ده‌وله‌ته‌ سته‌مکاره‌کانی به‌رتانیای مه‌زن و فه‌ره‌نسا و دوو ده‌وله‌ته‌ زله‌که‌ی رۆژه‌لاتی نا‌وین تۆرکیا و ئی‌ران، سه‌ره‌رای دو‌وبه‌ره‌یه‌یه‌کانیان، دژی کورده‌کان یه‌کیان ده‌گرت و به‌ ته‌بابی کاریان ده‌کرد. له‌م په‌یوه‌ندییه‌کاندا، پێو‌سته‌ ده‌کات به‌باشی سه‌یری هه‌لۆسته‌ی یه‌کیته‌ی س‌ؤقیه‌ت بک‌. له ۱۹۲۰ ه‌کاندا له سه‌رده‌می کۆمه‌له‌ی نه‌ته‌وه‌کاندا یه‌کیته‌ی س‌ؤقیه‌ت گرتگرتین ده‌وله‌ت بوو که ده‌نگی به‌رز ده‌کرده‌وه و ده‌وا ده‌ریاره‌ی مافی گ‌لان له‌بریارانی دوا‌ رۆژی خ‌ویندا. له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا له به‌رامبه‌ر نه‌و دا‌به‌شبوونه‌، پارچه‌بوون و به‌شکردنی کوردستان که دژ به‌ خواست و نا‌ره‌زو‌ی کورده‌کان بوو بیه‌هنگ بوو. م‌س‌کو، وه‌ک له‌نده‌ن و پاريس له په‌یره‌وکردنی سیاسه‌تی دژ به‌ کورده‌کاندا ده‌رکه‌وت. سه‌ره‌رای نه‌وه‌ گرتگه‌ جه‌خت له سه‌ر نه‌م خا‌له‌ بک‌رت، هه‌روه‌ها پێو‌سته‌ تۆنێنه‌وه‌ له‌سه‌ر نه‌وه‌ بک‌رت که له به‌ر چی یه‌کیته‌ی س‌ؤقیه‌ت به‌ ته‌واف‌ق ک‌اری نه‌کرد له‌گه‌ڵ پ‌رنسپیه‌ جیه‌انییه‌کاندا. نه‌و پرسیاره‌ له ه‌ر کاتێک ب‌ی، له‌به‌ر چی کوردستان وه‌ک عی‌راق، ئوردن، فه‌له‌ستین، سو‌ریا و لب‌نان دروست نه‌بوو؟ سه‌رسو‌ره‌یه‌نه‌ره، که ده‌گوت‌رئ "کورده‌کان ع‌ورف و عاده‌تی ده‌ربه‌ه‌گایه‌تیان هه‌به‌وه‌ وه‌ک ه‌زه‌کان و شێخه‌کان له‌گه‌ڵ موریه‌یه‌کانیان". چ‌و‌ن که‌سیک ده‌توانی حکومه‌تییک دروست بک‌ات به‌م جو‌ره‌ ع‌ورف و عاده‌ته‌وه‌؟ له‌لایه‌کی دی، نه‌م وه‌لامه‌ ب‌ن ما نایه‌و ج‌ی ی ر‌هامه‌ندی نییه‌ ب‌ا بیه‌ر له ۱۹۲۰ ه‌کاندا بکه‌ینه‌وه، ه‌زه‌کانی ق‌ونا‌غی ده‌ربه‌ه‌گایه‌تی، شێخه‌کان و موریه‌یه‌کانیان و میره‌کان تا نه‌و‌ر له نی‌وه‌ عه‌ره‌یه‌یه‌کاندا بو‌نیان هه‌یه. له ک‌ندا‌وی فارس‌وه‌ بۆ مه‌راکش ۲۲ ده‌وله‌تی عه‌ره‌بی سه‌ربه‌خ‌و هه‌یه. کۆم‌کاری عه‌ره‌بی ۲۲ ده‌وله‌تی نه‌ندای هه‌یه. له ک‌اتی چ‌اردا‌نی ده‌وله‌تی فه‌له‌ستین نه‌وه‌ بۆ ۲۳ به‌رز ده‌یه‌ته‌وه. بۆ چ‌و‌نه‌کانی نه‌و رۆژی هێزه‌ دا‌گیرکه‌ره‌کانی دژ به‌ کورد، به‌رتانیای مه‌زن و فه‌ره‌نسا، دا‌واکاریه‌کانی تۆرکه‌کان و عه‌ره‌یه‌کان و فارسه‌کان سه‌لماندیان کاریه‌ری له‌سه‌ر پارچه‌کردنی کوردستان. سه‌روشتی ب‌و‌چ‌و‌نه‌کانی دژ به‌ کورد و دا‌خوا‌زیه‌یه‌کانی تۆرکه‌کان، عه‌ره‌یه‌کان و فارسه‌کان نه‌و باب‌ه‌ته‌ن که پێو‌سته‌ ئیکۆلینه‌وه‌ی له‌سه‌ر بک‌رت.

هه‌روه‌ها و‌رودو ویل‌سن سه‌رۆکی ولاته‌ یه‌که‌گرت‌وه‌وه‌کان ده‌ریاره‌ی مافی گ‌لان له بریارانی دوا‌رۆژی خ‌ویندا دا‌وو‌وه‌ له ۱۴ خا‌له‌دا له لایان نه‌و پێشکه‌ش ک‌را‌وه، ۱۲ می‌ان ده‌ریاره‌ی مافی سه‌ربه‌خ‌وی نه‌و خه‌کانه‌ بوو که له‌سه‌ر خا‌کی ئی‌مپراتۆریه‌تی عوسمانی پێش‌وو ده‌تیان. سه‌ره‌رای نه‌و پ‌رنسپیه‌نه‌، له ۱۹۲۰ ه‌کاندا کوردستان و کورد دا‌به‌شکرا‌ن، پارچه‌کرا‌ن و

پەرتىبولۇكران. زۆر گىرگە تەنكىدكردن كە كوردەكان و كوردستان سىتاتى سىياسىيان نىيە. ھەر كۆنۈنپەك ئىعتىراف بە سىتاتى سىياسىيان ھەندىستان كۆنۈن پەرتىبولۇكران. مەزىن، جەزىر كۆنۈن ھەندىسا، مۇزىمىي كۆنۈنپەك پورتوگال بەكار ھاتوون بۇ دىيارىكردى ناسنامە ئۇ ۋالاتانە. كۆنۈنپەك ناسنامە، سىنورىكى دىيارىكرادى ھەيە. ئە راستىدا، كۆنۈنپەك كۆمەتتىكى ھەيە. دەسلەتتى ئىمپىرىيالى داگىركەر ئىعتىراف بە سىنورىكران كۆنۈنپەك دەكات. ھەر ھەسا سىتاتى سىياسىيان ئىعتىرافى ئىنودەۋەتتى پىكرادە. بۇ نەمۇنە، ئە دوى كاردەساتەكانى جەنگى دۈۋەسى جىھان، ئە ۱۹۶۰ ھەندىسا، كۆنۈنپەك نەفرىقا سەربەخۇبى خۇيان ۋەگرت بە گۈيرە دىيارىكردى سىنورىكان ئە ۱۸۸۵ دا. ئە ھەندىسا ئە كۆنۈنپەك دەزىيان ئىنگىلىز، ھەندىسى يان پورتوگالى نەبۈون و ئەلايەن داگىركەرەكان و كۆمەتە ناۋخۇبى يەكان قىبۇل كران. ئەگەل ئەۋەشدا، ئە كوردستان ھىچ ئەۋ ۋووخسار و شىۋانە بوۋىيان نىيە. ئىترەد سىنورىكان، ناسنامە كورد و ناۋى كوردستان ئىعتىرافىيان پىنەكرادە. تەننەت كوردستان كۆنۈنپەك نىيە. ئەۋە بەتەۋاۋى ۋوون و ئاشكرايە. بەراستى شىتېكى ۋەك ئەۋە ئە ھەمۇ جىھاندا بوۋى نىيە.

ئە دوى ھەندىسىن ئىمپىرىيەتتى عوسمانى، تەننىسا گەل كە مافى بىراردانى دوا ۋۇزى خۇي دەستىگر نەبۈو كوردەكان بوۋى. ئە سەرتەي سەدە نۆۋدە ئەۋ گەلە ئە ئە ناۋ ئەۋ ئىمپىرىيەتتەد كە دەزىيان ئە پىننا مافى بىراردانى داھاتوۋى خۇياندا دەستىيان بە تىكۇشان و خەباتكرد. ئە جارىكى يەكەمى سەدە نۆۋدەدا، گرىكەكان، پاشان رۇمانىيەكان، كرواىيەكان، سەربەكان و بولگارىيەكان ئە ئىمپىرىيەتتەدە جودابوۋنەۋە دەۋلەتە سەربەخۇبى خۇيان دامەزاند. كاتى شەرى يەكەمى جىھانى دەستىيىكرە، ھەربەكان و ئەلبانىيەكان كەۋتە ناۋ خەيات و تىكۇشانەۋە ئە پىنناۋى سەربەخۇبىياندا. تەننىسا گەل كە ئەسەر ئىشتىمانى باپىرانى دەزىيا و ئەبىتوانى بىرارى ئاينەدى خۇبىيات كوردەكان بوۋى. زانراۋە كە ئە سائى ۱۹۱۵ و پىشتىرش، بۇ نەمۇنە ئەرمەننىيەكانى ۋۇزىلاۋى ئەرمىنىيا ئە ۱۸۹۴-۱۸۹۵ ۋە ئە ۱۹۰۹ دا تۈۋشى جىنۇسايە ھاتن. ھەر ھەسا دەكرى بگوتى كاتىك ئەرمىنىيە ۋۇزەلەت بوۋ بە بۇلشېۋىكى (شىۋى) ئە سائى ۱۹۲۰ دا، ئەرمىنىيەكان ھەلىكىان بۇ ۋەخسا بىرارى دواۋۇزى خۇيان بىدەن. ئەۋە راستىيەكە بە بۇلشېۋىكى بوۋى ئەرمىنىيا ۋۇزەلەت ئەۋە سىياسىيەكان گىرت كە بىرۋىخىن. كوردستان: كۆنۈنپەك لادەكىيە ئەۋۋ ۋۇزى پىرسى كورد ئە تۈركىيا كىتۇگۋى ئەسەر دەكرى بە ناۋى دىتەۋە (چارەسەرىك). ئەگەل ئەۋە كە پىۋىستە بۇ چارەسەرىك و تىگەيشتى راستىيە بابەتتىيەكان، سىياسىيەكان و دىپلۇماسىدا تۈزۈنەۋە سەربەخۇ بىرى. سىياسەتەكانى داۋەشكردن، پارچەكردن و پەرتىكردىن چۈن ۋووياندا، ئەۋ ۋۇزەلەت بەكارەتەۋە، ئەۋ پارىتەيە كىبۈون كە ئەۋ سىياسەتەيان پەرتەيدان جىيەجىيان كىردو ئەنچامەكانى ئەۋ جىيەجىيان دەۋى بىدەتە بەر ۋەخەنە و بە دەلىلى شىۋا و گۇنچاۋ شەنەشان ئەگەل بەلەكى دەۋلەتەمەند بۇ پائىشتىكرە. ئەم پىۋىستەدە خالە لاۋازەكانى كورد دەخىرتە پىش چاۋ ھەر ھەسا ئەۋ ئىكۇنەۋە دەۋى بىيەتە بابەتتىكى راستەقەيە گىرگە. ئەگەل تۈ بوۋىتە ئامانچ ئە سىياسەتتى "دەۋەشكردن، دەستەسەركردن و ئەۋەلەردن" ئە پەۋەندىيە ئىۋدەۋەتەتەيەكاندا، ئەۋ كات ئامازە ئامازە بە خالە لاۋازە مەترىسەيدەكانى تۈ دەكات. ماناۋا ۋە كە دەستەلەتە دۈۋىنكارەكانى دۋى تۈ سوۋمەند بوۋى ئە ۋوۋان و جىيەجىيان ئەۋ جۈۋە سىياسەتەدا. پاش ئەۋە دەۋى خالە لاۋازەكانى كورد بە ناۋى زانستى مەۋق ناسىدا شۇۋە بىرى. داۋەشكردن، پارچەكردن و پەرتىكردىن كورد و كوردستان ئە سەدە بىيەستەدە ئەۋە خوارەۋەمان ئىشانەدا. كەينى ۋالاتىك يا كۆمەلەگەك ئە ھەندى قۇناغى مۇۋەكەيدا دەيىتە ئامانچى سىياسەتتى داۋەشكردن، پارچەكردن و پەرتىكردىن پاشان زۆر دىزى ناكىشى دەتۈنى ھەستىتەۋە و يەككىتى بىيەتە دى. داۋەشۋەكە بەر دەۋام دەۋى ئەگەل بەر زىۋەۋە ھەندىرەكە، تۈۋنۋىتتى و بالادەستىدا. پىۋىستە بەر دەۋام دەۋى ئە داۋەشكردن ھۆزەكان و خىزانەكاندا. تەننەت بىرەكانى ئەۋ ھەمان خىزان ئەۋەنە ئەۋەلەيدە بەشدارى گروۋپە پەكارەكان بىكەن. ھەر ھەسا ئەرمەننىيەكانىش گىرۋىتتىكى ئەۋ بابەتەيان ھەيە، بەلەم ئەۋەنە كوردەكانەۋە زۆر بە چىرتە تاقىكرائەۋە. ئەرمەننىيەكان كە ئە سەدە ۱۷ دا ئە نىۋان ئىمپىرىيەتتەكانى عوسمانى و ھارسى داۋەشكردن، پاشان كەۋتە ناۋا مەۋەكەكانى كارتىكردى ئىمپىرىيەتتەكانى عوسمانى و ۋوۋىسى، ئە دامەزاندنى دەستەلەتتى ئاۋەندىدا سەرنەكەۋىن. ۋوۋىسى قەيسەرى و كۆمەتتى عوسمانى ھەمۇ ھەۋىتەيەكاندا بەمەبەستى بەكارەيەن ئەرمەننىيەكان دۋ بە يەككى. يەكەم داۋەشكردن كارتىكردى كارتىكرى كوردستان ئە نىۋان ھەردو ئىمپىرىيەتتەكانى عوسمانى و نىرەندە ئەۋەلەيدە ۱۵۱۴ دا ۋوۋىدا. ئە كۇتايى شەرى نىۋان سۈلتانى عوسمانى سەلىم ناسراۋ بە درندە و شا ئىسماعىلى نىرەندە، كوردەكان و كوردستان داۋەشكردن. راستىيەكە ئەۋەكە ھەردوۋلايان زۆر ئە كوردەكانىيان بۇ ناۋا گۈرەيەن شەركە ھەندەدە كە مەۋەلەكى راستەقەيە گىرگى تەر ئە شەركەدا. ئەم داۋەشكردنە و ھابىشۋەنە بە دۈكۈمىنكرا ئە نىۋى يەكەمى سەدە نۆۋدەدە بە تەۋافق ئەگەل پەيمانى قەسىرى شىرىن ئە ۱۶۳۹ دا.

ئە چارىكى يەكەمى سەدە نۆۋدەدا، ئە ئەنچامى شەرى ۋوۋىسى - نىرەنى ۱۸۲۸ - ۱۸۲۹ دا، ئەۋ بەشەي كوردستان كە ئە زىر كۈنۋۇزى نىرەندە ۋوۋىسى. پارچەكەي باگۋورى ھەرمەكە كەۋتە زىر كۈنۋۇزى ئىمپىرىيەتتە ۋوۋىسىۋە. ئە سەدە يازدەم بەرەۋ پىشەۋە، تەننەت زوۋىرش، كوردەكان و كوردستان ئە قەتەسەۋە بوۋىيان ھەبۋە. بۇ نەمۇنە، كۆمەتەكانى شەددادى و رەۋادى ئەۋەلەتە سەربەخۇبىيان پىكەنەۋە. ئە چارىكى دۈۋەسى سەدە نۆۋدەدا ئەۋ ناۋچانە كەۋتە ناۋا ۋوۋىسى قەيسەرى ئەلايەكى دى ئەۋ پىۋىستە بە باروۋۇخى ئەۋۋى دۈرستكرد ئەگەل ۋوۋى ئىمپىرىيەتتەكانى عوسمانى ئە كۇتايى جەنگى يەكەمى جىھاندا پەيدا بوۋ. پەيمانى سايكس - پىكۇ كە ئە ۱۶ ى ناپارى ۱۹۱۶ دا ئەلايەن پەرتىبولۇكران مەزىن و ھەندىسا ۋۇزەكرا و نىتايىش لەخۇ دەگر ئە ۋۇزەلەت پەيمانى سەلت جىن دو مۇرىن ئە ۲۱ ى نىسانى ۱۹۱۷ دا كارتىكرى داۋەشكردن، پارچەكردن و پەرتىكردىن ئىشانەدەت. پەيمانى سىقر كە پەيمانىكى بەرۋەۋە ئە ۱۰ ى ئۇگۇستى ۱۹۲۰ دا ۋۇزى ئەسەر كرا. بەلەم، تەۋاۋ نەكرا و ھەركىز ئەكەۋتە بوۋى جىيەجىيانەۋە. ئامازە بوۋە دەكات كە كوردەكان و كوردستان ۋوۋىسى پەيمانى سىقر كە شەيە سەرنەدەنە.

دۋاين پەيمان لۇزان بوۋ كە ئە ۲۴ ى تەمۋۇزى ۱۹۲۳ دا مۇركرا. ئەۋە ئەۋ پەيمانەيەكە داۋەشكردن، پارچەكردن و پەرتىكردىن كوردەكان و كوردستانى بە ھەرمى ناساند و بە بەلەيكرە.

ئەۋۋ ۋۇزەلەتتى ناپەندە خۇي ئە سەردە ۴۰ مىلۇن دەدات ئەۋ ئەۋە راستىيەكە ئەۋەن بە بەرەۋەۋى بە لايەنى كەم ئە ۴۰۰ سال پىش زايىندا ئە نىشتەمانى خۇياندا زىۋان. ھەر ھەسا ئەۋە راستىيەكە تۈركەكان ئە (ناۋەراستى ناسىۋە) ئە سەدە دىيەم و يازدەمى زايىندا ھاتتە ۋۇزەلەتتى ناپەندە. سەردە ۋۇزەلەتتى زىۋان و نىشتەمانى ھەروان، كوردەكان ئەسەر شانۋى ئىۋدەۋەتەتە سىتاتىيەكى كەم بايەخىشيان نىيە. كاتى مەن ئەۋە دەلەم، مەن پىمۋاۋە كە سىتاتىيەكى ھەرمىس باشۋورى كوردستان ئە عىراقدا ھاتتە زىۋان و ھىز و تۈۋان دەستەبەر دەكات دەۋى تىگەيشتن ئىبى جودا بى.

كوردەكان سەردە ئەۋ ۋۇزەلەت زۆرەيان ئە ئەۋە يىگىرۋەكاندا، ئە ئەنچومەنى ئەۋروپا، ئە يەككىتى ئەۋروپا يان ئە كۈنگە دەۋەتەننى ئىسلامىدا سىتاتىيەكى بىيەخىشيان نىيە. باسكردىن كوردان تەننىسا بەستەۋەيانە بە ۋەشە (تېرۋىزىم) ئەۋ گۈۋەنەۋە ۋەك نىيە تىرۋر ئە رەگۈرۋىشەۋە دەردىنن، نىيە تىرۋر ناپەنن، ھەر كاتى ئامازە بە ۋەشە تىرۋر بىرى پەيۋەستە بە كوردان.

بۇ نەمۇنە، چەكدارىكى سوۋنە بە پىشەننىكى بۇمبىرۋىكرا دەپتە ناۋا مەزگەتتىكى شىيە و خۇي ئە ناۋا خەلەكە دەتەقەيتەۋە ۶۰ - ۷۰ كەس دەكۇتت و ۱۵۰ - ۱۶۰ ى دىكەش بىرەندار دەكات. پاش چەند ۋۇزىكى كەم چەكدارىكى شىيە ھەمان تاۋان دۈۋارە دەكاتەۋە ئە مەزگەتتىكى سوۋنەدا. مەيدىي ئىۋدەۋەتە، مەيدىي تۈركى بە چەشنى بەرەنەستەكان ئامازىيان پىدەكەن. ھەر ھەسا ئە پاكستاندا ۋوۋەۋەكانى ئە بابەتتى ئەۋەنە جىدەگىز. جىھانى ئىسلام ئە ئىندۇۋىزىۋە تا مەراكش بۇ نازەزى دەۋىرەن دەۋىرە چەند ۋىتەيەكى كارتىكراتى سەبارت بە مەۋەدە پىقەمبەر راپەرى كە بە ئاشكرا ئەۋ جۈرە كىردە تۈۋنۋىتتەن ئىشانەدەت كە ھەمۇ زۆر ناسى بى.

ئەۋۋ ۲۰۷ دەۋەتتى سەربەخۇ ھەيە. ئە زىيە ئۆلۈپىيەكانى سائى ۲۰۰۴ دا ئە ئەسەن ۲۰۴ ۋلات بەشداريان تىدا كىرد. ئۆلۈپىيەكانى سائى ۲۰۰۸ ئە پەكەن ۲۰۶ بەشدار بوۋى تىدا. ئە ۲۰۷ دەۋەتتى سەربەخۇ ۱۹۲ ئەندەم ئە ئەتەۋە يەكگرتۈۋەكاندا.

دىيان دەۋەت ھەيە كە دانىشتۋانىيان ئە ملىۋىنكە مەترە. بۇ نەمۇنە، ئۇكىسىمۇرگ، قۇپىس و مالتا كە دەۋەتەننى ئەندەم ئە يەككىتى ئەۋروپا.

سۇقۇنىيا، ئىستۇنىيا و لىتۋانىيا دەۋەتتى سەربەخۇن و دانىشتۋانىيان بە ۋۇزەلەت دەۋرى ۲ - ۳ مىلۇنە.

سەردە ئەۋ ۋۇزەلەت زۆرەيان كە راستىيەكە كوردەكان تەننەت سىتاتىيەكى لادەكەشيان نىيە كە دەرىدەخات سىستەمى جىھانى چەندە ناداپەۋەرە ئە ھەسۋەكەۋەتە ئەگەل كوردان و پەرايزىكردىن ئە ۋۇزەلەت كۆمەتە ئەتەۋەكاندا سالانى ۱۹۲۰ ھەندىسا كە ئەنچامدار ئەندەۋرە، سان مارىنۇ، مۇناۋ و ئىچىننىستەن ئەندەم ئەۋ ۵۳ ئەندەم كە ئەنچومەنى ئەۋروپا پىكەننى. دانىشتۋانى ھەربەك ئەۋ چار دەۋەتە بە ۋۇزە ۴۰ - ۵۰ ھەزارە. ئەۋە ئەۋ دەۋەتەنە ئەگەل ئەم دانىشتۋانە كەمەيەندە دەۋەتتى سەربەخۇن، ئەۋ كاتە ئە

کوردەکان دەبێتە فەرمەندەوا ، ئەندامی پەرلەمان ، پڕۆفیسۆر ، سەرۆک وەزیران ، سەرۆک هتد ئەم قەسەیه بۆ هەنخە ئەتاندنی خەڵک . هونەری پەخشان و وتاردانە . ڤه‌نیه‌کی . ناشرکرایه که کوردیک دەتوانی بەره‌و پێشەوه‌ی بچی تەنیا به‌ هەتێژاردنی ناسنامی تورکی ، بە‌وه‌ی بیسته‌ تورکەک . بە‌ناسنامە کوردی ، کورد ناتوانی بۆ هیچ جێگایه‌ک بچی . تەناته‌ت کورد له‌ کاتی له‌ دایک بوونیدا یه‌کسەر وه‌ک تورکەک تۆماردەکریت ، وه‌ک هاووڵاتییه‌کی تورکی . کورد تەنیا به‌ ناسنامی تورکی و وه‌ک تورکەک دەتوانی به‌شاری له‌ هەتێژاردن بکات .

دوای هەتێژاردنی وه‌ک ئەندامی پەرلەمان ، نه‌گەر کوردەکه‌ سوور بوو له‌سه‌ر پێشگیرکردنی مافه‌ بنه‌چینه‌یه‌کان و نازادیه‌یه‌ بنه‌ره‌تیه‌یه‌کاندا بۆ کوردان ، پیاوه‌که‌ یا ژنه‌که‌ ڤووبه‌ڤووی نه‌نجامه‌ مه‌ترسیداردەکان ده‌یه‌توه‌ . ئەندام پەرله‌ماتتارەکانی پارتی دیموکراتی ده‌توانن ده‌نگ بدن و هەتێژاردن بۆ پەرله‌مان چونکه‌ ناسنامەکانیان ده‌نی له‌وانه‌ تورکن .

حه‌سانه‌یان له‌ ئێهرسینه‌وه‌ له‌سه‌ر هەتگیرا و زیندانی کران (نادیاری ١٩٩٤) که‌ تەنیا جارێک دوای هەتێژاردنه‌که‌ی ئۆکتۆبه‌ری ١٩٩١ دا گووتیان ئێمه‌ کوردین و جه‌ختیان له‌سه‌ر مافه‌ بنه‌چینه‌یه‌کانی کوردان کرد .

له‌و چوار چینه‌وه‌دا و به‌ په‌یوه‌ندی به‌ کێشه‌ی کوردەوه‌ ، زانراوه‌ که‌ ١٥ ئەندامه‌ هەتێژنەرداوه‌که‌ بۆ پەرله‌مان هه‌موویان پێکه‌وه‌ به‌ جارێک له‌ دادگا یێک‌زدیناندا هه‌سانه‌یان له‌سه‌ر هه‌لده‌گیرێ .

ئه‌وه‌ی کوردەکان وه‌ک گه‌لێکی دابه‌شکراو ، پارچه‌کراو و پەرته‌ویلاو کراو له‌ چه‌قی رۆژه‌لاتی ناویندا سه‌رقاتی خه‌باتی مان و نه‌مان . ئەو مافانه‌ی که‌ به‌ شتیکی ناسایی داده‌نرێ هه‌موو خه‌ڵکانی دی ده‌ستیان که‌وتیه‌ . مافه‌ بنه‌چینه‌یه‌کانی مرۆف بۆ کوردان ئه‌گه‌یه‌ ئێکراوه‌ . هه‌روه‌ها مافه‌کانی کۆمه‌لگای سه‌رته‌یی بۆ پێکه‌ینانی کۆمه‌لگای کوردی له‌ کوردەکان قه‌ده‌غه‌کراون ، ئێران و تورکیا زۆر زالمانه‌ و به‌ رێگای تۆوندوتیژی و سه‌رکووتنکردن فەرمەندوایی کوردەکان ده‌کن .

کوردەکان به‌ درێژایی فەرمەندوایی سه‌ددام حوسه‌ین زۆر به‌ خراپی هه‌لسووه‌وتیان له‌گه‌ڵ ده‌گرا . له‌ سووریا نه‌زیکه‌ی ٣٠٠ هه‌زار کورد بێ رێکه‌زنانه‌ . ئەو کوردانه‌ که‌ بێ ناسنامه‌ن ناتوانن کرێن و فرۆشتنی شته‌کان نه‌نجام بدن ، بۆ قوتابخانه‌کان و نه‌خۆشخانه‌کان بچن . ئەو زانراوه‌ که‌ له‌ سه‌رده‌می سه‌ددام حوسه‌ین که‌ له‌ ده‌سته‌لاتدا بوو به‌ چه‌کی کیمیای جینۆساید له‌ دژی کوردەکان نه‌نجامداوه‌

ناشرکرایه که‌ له‌وانه‌ی له‌ ئێران له‌ سیناره‌ ده‌درن گه‌نجانی کوردن له‌ پیاوان و ژنان . ئه‌وه‌ی ، چیاکانی قه‌ندیل که‌ گه‌ریلاکانی کردیتیان به‌ناکه‌ و په‌ستیوان رۆژێک له‌لایه‌ن تورکیاوه‌ و بۆ سه‌ینێ دهرله‌لایه‌ن ئێران‌وه‌ و رۆژێکی دی هه‌رووکیان پێکه‌وه‌ بۆدوومانیان ده‌کن .

حکومه‌تی عێراقیش له‌به‌رامه‌به‌ر ئەو بۆدوومانانه‌دا یێدنه‌گه‌ ، وه‌ له‌لایه‌ن حکومه‌تی هه‌رتی کوردستان‌وه‌ ناره‌زایی ده‌رپێوه‌ و شه‌رمه‌زار کراون . خه‌ڵکی له‌و هه‌رێمه‌دا بووینه‌ قوربانی ئەو بۆدوومانانه‌ نه‌خشه‌ کێشراوانه‌ .

ئێرده‌دا له‌وانه‌یه‌ له‌ ئێسو حکومه‌ته‌کانی تورکیا ، ئێران ، عێراق و سووریا ناته‌باییه‌کی زۆر هه‌بی که‌ بۆ هۆکاره‌ جۆریه‌ جۆره‌کان ده‌گه‌رته‌وه‌ . به‌لام ، کاتی که‌ دێته‌ سه‌ر کێشه‌ی کورد هه‌موویان به‌ ته‌بایی دژی کوردەکان کارده‌کن . با سه‌رنج به‌دیه‌ کۆبوونه‌وه‌کانی ئێوان " وڵاته‌ دراستیه‌کانی عێراق " . ئەو کۆبوونه‌وانه‌ی له‌ دوای ١٩٩٠ه‌ کاندای و سه‌رده‌تی ٢٠٠٠ دا بۆچ مه‌به‌ستیک نه‌نجامداران ؟ له‌ج جێگایه‌ک له‌ جیهاندا ده‌زگایه‌کی له‌و باباته‌ هه‌یه‌ ؟ ئایا ده‌زگایه‌کی بۆ کۆبوونه‌وه‌کانی وڵاته‌ دراوسێکانی ئه‌فغانستان هه‌یه‌ ؟ ئایا یه‌کیک بۆ دراستیکانی هه‌تگاریا هه‌یه‌ ؟ بێگومان نا . وه‌ که‌ نه‌جیندای کۆبوونه‌وه‌کانی وڵاتی دراوسێ عێراق په‌سند نییه‌ ده‌بی چنده‌ دۆستانه‌ بی بۆ کوردەکان .

له‌بیرکردن - وا له‌ کوردەکان ده‌کات له‌بیرکرتن :

ئێمه‌ ده‌توانین له‌ هه‌وله‌ چێکراوه‌کاندا بۆ له‌بیرکردن به‌دوین و وا له‌ کوردەکان بکات که‌ له‌بیرکرتن . وا ده‌رده‌که‌وت که‌ کوردەکان که‌وتووینه‌ته‌ داوه‌ به‌بێ ناگایی له‌ پێوه‌ری تۆوندوتیژییه‌کان و به‌ په‌راوێزکراوه‌کان له‌ ١٩٢٠ه‌ کاندای . من به‌روام وایه‌ که‌ ئایه‌دیۆلۆژیای ره‌سمی ده‌وله‌ت دارده‌ستیکێ زۆر کارێگه‌ر به‌ۆله‌ بێرکردن و وا له‌ خه‌ڵکانی دیش بکات له‌بیرکرتن . له‌وانه‌یه‌ بۆ به‌بیریه‌نانه‌وه‌ پێوست بی که‌ ئایه‌دیۆلۆژیای فەرمی ده‌وله‌ت که‌ ئایه‌دیۆلۆژیایه‌کی ناسایی نییه‌ له‌ ده‌ورییه‌دا بڵاوبوویه‌ته‌وه‌ . ئەو به‌ته‌واوی پارێزراوه‌ و به‌رێگای دادگایی زۆردارانه‌ و سزا ئێداریه‌که‌نه‌وه‌ پارێزگاری ئێکراوه‌ . ئێرده‌دا پێوانه‌یه‌کی باش هه‌یه‌ بۆ له‌بیرچوونه‌وه‌ به‌ په‌یوه‌ست بوون به‌ دابه‌شکردن ، پارچه‌کردن و په‌رتکردن بۆ ده‌وله‌ته‌ دراوسێکاندا .

دروشمی " په‌یوه‌ندی براییانه‌ " مه‌به‌ستی شارده‌وه‌ی ئەو له‌بیرکردنه‌یه‌ ، قۆلایه‌که‌ی زیاتر ده‌کات و وایه‌دیکات زیاتر بڵاوبوویه‌ته‌وه‌ . له‌بیرکردنه‌ سه‌ره‌تاییه‌که‌ بۆ خه‌ڵکانی ناسایی سنووردار نه‌کراوه‌ ، هه‌روه‌ها خۆی له‌عه‌قڵی توێژەر و رۆشنییه‌ کوردەکان به‌دیاریخیت . هه‌روه‌ها ئەو له‌بیرچوونه‌وه‌یه‌ ده‌کاته‌ ئێکۆله‌ره‌ رۆژئاواییه‌کان ، میدیا و دانشگاهان . زانیان و که‌سانی ئه‌کادیمی رۆژ ئاوازی زۆر به‌ وردی و وشیاریه‌وه‌ به‌ره‌ و ئەوه‌ ده‌چن که‌ ماله‌ له‌گه‌ڵ بابته‌ی دابه‌شبوون ، پارچه‌بوون و په‌رتبوونی کوردەکان و کوردستان نه‌کن . ئەوان ئەو دارشتنه‌ " کوردستانی عێراق " ، " کوردستانی ئێران " ، " کوردستانی سووریا " و " کوردستانی تورکیا " به‌بێ سه‌رنج دان و گفتوگۆکردنی بابته‌ی دابه‌شبوون ، پارچه‌بوون و په‌رتبوون به‌کارده‌ین .

ئێرده‌دا زۆر سوود به‌خشه‌ رهنه‌گرتن له‌و بابته‌ به‌رێگای چه‌مکی به‌نگه‌ بابه‌تیه‌یه‌کان ، سیاسیه‌یه‌کان و دیپلوماسیدا . ئەو پێوسته‌ بیه‌سته‌ نه‌رکیکی گرتگی رۆشنییرانی کورد ، میدیای کوردی ، دیپلوماسی کوردی و سیاسه‌ته‌کانی کوردی .

یه‌که‌م و له‌پله‌ی یه‌که‌مدا ، کێشه‌ی کورد بیان کوردستان کێشه‌یه‌کی وێژانه‌یه‌ . هه‌موو ئەوانه‌ پێوسته‌ که‌ بیه‌سه‌ نه‌رکی رۆشنییرانی تورک ، عه‌ره‌ب و فارس ، خواهن فکر و ده‌ستبێژی نه‌وڕوایی ، دانشگاهان و نه‌ندامانی میدیا .

یاسا و خه‌باتی رێگاریخوازانه‌ و کوردەکان :

دابه‌شکردن ، پارچه‌کردن و په‌رتکردنی کوردەکان و کوردستان دروستبوونی حکومه‌ته‌کانی لێکه‌وته‌وه‌ که‌ رێزبان بۆ هیچ رێسایه‌کی نه‌خلاقیه‌ نه‌بووه‌ . جیاوازییه‌کانیان و دووبه‌ریه‌کیه‌کانیان هه‌رچه‌ی له‌سه‌ر کێشه‌کانی دی ، ئەو حکومه‌تانه‌ که‌ پێکه‌وه‌ کوردەکان سه‌رکووتدەکن هه‌میشه‌ خۆیان رێکخه‌ستیه‌ بۆ به‌کارهێنانی سیاسی ، ئایه‌دیۆلۆژی ، سه‌ریازی و ئێهساتوویی دیپلوماسی خۆیان به‌ هه‌مه‌هه‌نگی و ته‌بایی دژ به‌ کوردەکان . بوونی ئەو جۆره‌ بلسۆکه‌ دژی کوردەکان ڤووه‌ و ناسانکردنی داڤلۆسین و سه‌رکووتکردنی کوردەکان ده‌روا . بێگومان ئەو خواست و داخوازی کوردەکان بۆ سه‌ریه‌خۆیی گه‌لێک سه‌ختتر ده‌کات .

به‌ره‌و ژوور تا کۆتایی شه‌ری دووه‌می جیهان ، ئەو ده‌سته‌لاتانه‌ به‌ریتانیای مه‌زن ، فەرنه‌سا ، کۆماری تورکیا ، ئێران (فارسه‌کان) و عه‌ره‌به‌کان دژی کوردەکان بوون . له‌ ١٩٦٠ه‌ کانه‌وه‌ ، ئەو ده‌وله‌تانه‌ی به‌ره‌هه‌لستی خه‌باتی کوردیان ده‌کرد عێراق ، سووریا ، تورکیا ، ئێران بوون وه‌ حکومه‌ته‌کانی ئێنگه‌ته‌را ، فەرنه‌سا ، ویلایه‌ته‌ یه‌گه‌رتووه‌کانی نه‌هریکا و یه‌کیته‌ی سوڤیه‌ت په‌یوه‌ندییه‌ ئابوویه‌یه‌کان ، سیاسیه‌یه‌کان ، دیپلوماسیه‌یه‌کان و سه‌ریازییه‌کانیان له‌گه‌ڵ ئەو وڵاتانه‌دا هه‌بوو . ئێرده‌دا له‌وانه‌یه‌ ناته‌باییه‌یه‌کان و دووبه‌ریه‌کیه‌کانی ئێوان ئەو حکومه‌تانه‌ بۆ زۆر له‌ هۆیه‌ جۆریه‌ جۆره‌کان بگه‌رته‌وه‌ . به‌لام ، کاتی کێشه‌ی کورد سه‌ره‌ته‌نده‌دا هه‌موویان پێکه‌وه‌ بۆکێک دژی کوردەکان پێکده‌ین . ئه‌وه‌ی هه‌رکاتی ڤووداوتیک له‌هه‌ر به‌شیکی کوردستان ڤوودات ، ڤووه‌ و ئەوه‌ ده‌چیت که‌ کارێگه‌ری نه‌رتی یا نه‌رتی له‌ سه‌ر به‌شه‌کانی دی هه‌بی وه‌ ئەو حکومه‌تانه‌ی که‌ پێکه‌وه‌ فەرمه‌ندوایی و کۆنتڕۆلی کوردەکان و کوردستان ده‌کن یه‌کسەر و یێدواخه‌ستن کۆبوونه‌وه‌کان رێکده‌خه‌ن بۆ دیاریکردنی پێوه‌ریه‌کانی ڤووبه‌ڤووییه‌وه‌ دا ناشرکرایه که‌ ئەو به‌کۆمه‌ل کۆنتڕۆلکردنه‌ نایه‌ت ده‌ست پێشخه‌ری بۆ دادپه‌رووری و حکومی یاسا ، به‌پێچه‌وانه‌وه‌ هه‌ستی ماف و دادپه‌رووری که‌سانیک پێشێل ده‌کات .

به‌وه‌یه‌وه‌ مافی ڤوای کورده‌ یکه‌وته‌ ناو خه‌بات له‌ پێناوی رێگاریبوون له‌ زۆرداری و سه‌مکاری و پێوه‌ره‌ دژوارەکاندا .

١٢ / ١١ / ٢٠١٠ کوردستان پۆست

نووسه‌ر نه‌وه‌یه‌ که‌ رێگای پێش چوون و سه‌رکه‌وتن به‌ خه‌ڵک ئێشان بدات (خه‌پیام)

نه‌حمەد کایا

۱۹۵۷ - ۲۰۰۰

یادی ۱۰ ساڵه‌ی مه‌رگی هونەر‌مه‌ندی نازادینخوازی گه‌وه‌ری کورد

وه‌رگه‌ریان و ناماده‌کردنی: سه‌لاح‌دین بایه‌زیلی

به‌یادی دامه‌زین‌ه‌ری ستایلی پ‌رتوتیست له‌مۆسیقای تورکیا، دیموکرات و نازادینخوازی گه‌وه‌ری کورد و گۆرانیبێژی هه‌ره‌ خۆشه‌ویست له‌مێژووی مۆسیقای رۆژه‌لاتی ناخیندا:

نه‌حمەد کایا گۆرانی بێژی به‌ناویانگی کورد ساڵی ۱۹۵۷ له‌شاری مه‌لاتیای تورکیا له‌دایک بوو و پینچه‌مین و له‌هه‌مان‌کاتدا داوین منانی بنه‌مائه‌ی کایا بوو. هه‌ر له‌ته‌مه‌نی پینچ ساڵیه‌وه‌ ناشنای ساز بوو. له‌مناییدا یه‌که‌مین گۆرانی بۆ بێژی گه‌وه‌ری و تیبو به‌ناوی (بیاشار). جارێکیش له‌رۆژی کرێکاردا به‌رنه‌مائه‌ی بێژی به‌رێوه‌ برد.

ئه‌و کاتانه‌ی ته‌نها می‌رمنداڵیک بوو به‌هۆی هه‌لومه‌رجی دژواری ژبانی باوکی، وێرانی بنه‌مائه‌ی بۆ شاری نه‌سته‌نبۆل کۆچ ده‌کەن. باوکی که‌ پینشت له‌کارگه‌یه‌کی رست و چینی کار ده‌کرد له‌نه‌سته‌نبۆل له‌پیشانگه‌یه‌که‌دا خه‌ریکی کار و به‌پیداکردنی بێژی رۆژانه‌ی بوو. نه‌حمەد کایا له‌مبارمه‌ ده‌تێت "هه‌ر رۆژ که‌ له‌قوتابخانه‌وه‌ ده‌گه‌رمه‌وه‌ مانای خۆمان باوکه‌م ده‌بینی که‌ خه‌ریکی شۆردنی ئوتومبیل و به‌رده‌وام له‌دنی خۆمدا ده‌مگوت کاتیک گه‌وه‌ر به‌م پیشانگه‌یه‌ک بۆ باوکه‌م ده‌کرم تا خۆی نه‌ریاب و ناخای خۆی بیت"، به‌لام ئه‌مه‌ ته‌نها خه‌وێنیک بوو چونکه‌ ماوه‌یه‌ک دوا ئه‌مه‌ باوکی مرده‌ بنه‌مائه‌ی که‌ به‌ته‌نها هه‌شته‌وه‌. نه‌حمەد که‌ به‌چووکترین نه‌ندای بنه‌مائه‌ی کایا بوو روه‌یه‌رووی هه‌لومه‌رجیکێ ژور دژوار بوویه‌وه‌ له‌ژانییدا. خۆی ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ "ته‌نانه‌ت نه‌مه‌ده‌توانی بلیتی پاس بکرم". سه‌رده‌می لاوتی کایا هاوکات بوو له‌گه‌ڵ کۆده‌تای (که‌نعان ئوزون) و نه‌و سه‌رگوت و راوه‌دوانه‌ی به‌سه‌ر شه‌زای سیاسی - کۆمه‌ڵه‌یه‌تی تورکیادا سه‌پا.

نه‌نبۆمی یه‌که‌م: نه‌حمەد کایا که‌ ژور به‌تواندی دژی ئه‌م بارودۆخه‌ بوو ساڵی ۱۹۸۵ به‌یارمه‌تی هاوڕێیانی خۆی ئه‌نبۆمیک ده‌کرد به‌ناوی "مه‌گه‌ری ئه‌ی منال" و هه‌یج هه‌وایه‌کی نه‌بوو که‌ له‌لایه‌ن خه‌ڵکه‌وه‌ پینشوازی لێ بکێت، ته‌نها مه‌به‌ستی ئه‌وه‌ بوو به‌رێگه‌ی گۆرانییه‌کانی هاواری ناره‌زایه‌تی خۆی به‌گوتی خه‌ڵک و ده‌سه‌لاتی ئه‌و ده‌مه‌ بگه‌یه‌نێت. چه‌ند رۆژ یاش ده‌ره‌گه‌وتی ئه‌نبۆمه‌که‌، هه‌یزه‌ ئه‌مه‌نییه‌کانی تورکیا کاسیته‌که‌یان کۆکړه‌وه‌ به‌یادانوی ئه‌وه‌ی چه‌ند گۆرانییه‌کی سیاسی ته‌یدا بووه‌. دوا ناره‌زایه‌تییه‌کی ژور، فرۆشتنی کاسیته‌که‌ی نازاد کرا. ئه‌مه‌ش بووه‌ هۆی ئه‌وه‌ی کایا زیاتر به‌ناواینگ بیت و پینشوازییه‌کی به‌رچاو له‌یه‌که‌مین به‌ره‌می بکێت.

ئه‌نبۆمی دووه‌مه‌: ماوه‌یه‌کی کورت یاش پینشکه‌شکردنی ئه‌نبۆمی یه‌که‌م، دووه‌مه‌مین ئه‌نبۆمی به‌ناوی "دێته‌گه‌ڵ بۆ غه‌مه‌کان" هه‌ر به‌ستایل و شێوازی ئه‌نبۆمی یه‌که‌م که‌وته‌ بازاره‌وه‌.

ناوی ئه‌نبۆمی سێهه‌می "گۆرانی عه‌شق" بوو. ئه‌م ناوه‌ش له‌شێعریه‌که‌وه‌ وه‌رگه‌ڕاوه‌ به‌و ناوه‌وه‌ که‌ هه‌ی شاعیری تورک (ئولکو ته‌مه‌ر) بوو و به‌هۆی هه‌بوونی بیری سیاسیه‌وه‌ چاره‌ڕینی سێداره‌ بوو.

ئه‌نبۆمی چواره‌می کایا ناوی "ساتیک دادیت" بوو که‌ هه‌ندیک شیعری ئولکو ته‌مه‌ر، ئاتیلای ئه‌یله‌ان و جه‌سه‌ن حه‌سین کورکمازی ده‌گه‌رته‌ خۆ.

ناوی ئه‌نبۆمی پینچه‌می "دیموکراتی ماندوو" بوو. ئه‌مه‌ دواتر بوو به‌ناوای نه‌حمەد کایا که‌ هه‌ر ئه‌م ئه‌نبۆمی وه‌رگه‌ڕاوه‌.

ئه‌نبۆمی شه‌شهم: کایا له‌ساڵی ۱۹۸۷ دوا ناخاڤوون له‌گه‌ڵ "یوسف خه‌یال ئوغلۆ" لاپه‌ره‌یه‌کی نوێی له‌ژبانی هونهری خۆی ته‌له‌بایه‌وه‌. ئه‌نبۆمی "هه‌سته‌ راپه‌ڕین" که‌ ژۆیه‌ی شیعرییه‌کانی هه‌ی خه‌یال ئوغلۆ بوو، له‌هه‌لومه‌رجی دژواری سیاسی تورکیادا، کایای کرده‌ یه‌کێک له‌به‌ناواینگ ترین و ناره‌زانه‌ند ترین گۆرانیبێژی تورکیا.

له‌ساڵی ۲۰۰۲ دا ئه‌نبۆمیک بۆلا کړه‌وه‌ به‌ناوی "بیبسته سه‌رزه‌می خۆشه‌ویستم" که‌ ته‌یایدا بیست گۆرانیبێژی لای تورکیا، بیست گۆرانی نه‌حمەد کایایان گوتنه‌وه‌ له‌وانه‌ (هاوک له‌وه‌ند، یاز بێنگۆل، یه‌نماز نه‌ره‌دوغان، کارداش تورکۆله‌ر، کنورجه‌ک عه‌لی و...)، ئه‌م به‌ره‌مه‌ له‌توێی دوو "سی دی" بۆلا بوویه‌وه‌.

کایا به‌دێژبازی ته‌مه‌نی هاوکاریی شاعیره‌ گه‌وره‌کانی کرد. جگه‌ له‌خه‌یال ئوغلۆ، هه‌ندیک که‌سی وک "ئاتیلای ئه‌یله‌ان، نۆرمان کوتال" سه‌رچاوه‌ی شیعری گۆرانییه‌کانی کایا بوون. بوونی نه‌حمەد کایا له‌هه‌ر شوێنیک کۆمه‌ڵیک کیشه‌ی ده‌نایه‌وه‌ چونکه‌ به‌قه‌سه‌کانی دێره‌انی نازادی له‌تورکیا نازاد ددا. هه‌ر به‌م بۆنه‌وه‌، کایا چه‌ند ساڵیک له‌تورکیا کۆنسیرتی لێ قه‌ده‌غه‌ کرا. خۆی ده‌تێت "کارنیک ده‌که‌م هه‌رگیز له‌میشکی دێره‌انی نه‌سێته‌وه‌ و به‌رده‌وام نازاریان بدار". جارێکیان له‌توتوونێکییدا له‌گه‌ڵ میده‌یا تیشی رایگه‌یاندا کفه‌که‌ی به‌رده‌وام پینیه‌ و به‌رده‌وام ناماده‌ مه‌رگه‌ له‌پیناوی نازادیدا.

کایا له‌ساڵی ۱۹۹۸ دا له‌مه‌راسیم وه‌رگرتی خه‌لاتی سالی یاشترینه‌کانی تورکیا (خه‌لاتی نه‌نجیه‌نی رۆژنامه‌نووسان) رایگه‌یاندا له‌مه‌به‌دوا به‌کوردی گۆرانی ده‌تێت و ئینجا رووی کرده‌ میده‌یاکانی تورکیا که‌ نه‌گه‌ر کلێیه‌کانی بۆلا نه‌که‌نه‌وه‌، ئه‌و پینویه‌سه‌ ولامی خه‌ڵک به‌ده‌نه‌وه‌. ئه‌مه‌ش بووه‌ هۆی وروژانی فاشیسته‌کان و دوژه‌نای گه‌لی کورد. دوا ئه‌م هه‌لبسته‌ نه‌ته‌وه‌په‌رسته‌کانی تورک هه‌رشیکێ گه‌وره‌یان له‌دژی کایا ده‌ست پیکرد. له‌به‌ر قه‌سه‌کانی ئه‌م مه‌راسیمه‌دا، رۆژی دواتر کایا بانگیشتی دادگای ئه‌منی تورکیا کراو خرایه‌ زینده‌نه‌وه‌، به‌لام چه‌ند سه‌عات دواتر له‌نه‌نجای ناره‌زایه‌تی پارێزه‌ره‌کانیدا، نازاد کرا. کایا ئه‌م ساڵانه‌ی داوای ژبانی له‌ولاتانی ئه‌وروپا به‌تایبه‌ت له‌به‌لژیک و نه‌لمانی به‌وه‌ تاواندار ده‌کرا که‌ پینتگیه‌ری له‌ پارتی کرێکارانی کوردستان ده‌کات و له‌شه‌وه‌ژن و مه‌راسیمه‌کانی ئه‌واندا ناماده‌ ده‌یت. چه‌ند مانگ دواتر کایا به‌مه‌به‌ستی کۆنسیرتیک رۆشته‌ فه‌رنسه‌ و له‌به‌ر کەش و هه‌وی ناگۆنچاوی تورکیا و هات و هاواری میده‌یاکانی ئه‌و وڵاته‌، بریاری دا له‌و فه‌رنسه‌ نیشه‌جن بیت. کایا به‌هاوکاریی هاوسه‌ری فه‌رانسو میته‌ره‌ن سه‌رۆک کۆماری کۆچکردووی فه‌رنسه‌، توانی ئیتقه‌یه‌یه‌کی یه‌ک ساڵ وه‌رگرت. هاوکات کایا له‌دادگای تورکیادا به‌ده‌ ساڵ زیندانی به‌شێوه‌یه‌کی غیابی مه‌حکوم کراوه‌.

چه‌ند مانگ دوا ئه‌م رووداوانه‌، به‌ره‌به‌یانی ۱۶ ئای ئه‌مبه‌ری ۲۰۰۰ له‌ته‌مه‌نی ۴۲ ساڵیدا به‌هۆی هه‌رشێی کۆپه‌ری دڵ کۆچی داوی کرد. هه‌لبه‌ت هه‌ندیک بانگه‌شه‌ش به‌دوا مه‌رگی ئه‌ودا کرا.

کایا به‌گشتی ۲۱ ئه‌نبۆمی له‌دوا خۆی به‌جێهێشت که‌ ۱۹ یان به‌ر له‌مه‌رگی و ۲ دانه‌شیان دوا مه‌رگی خۆی و به‌هه‌ول و ماندوو بوونی هاوسه‌ره‌کی بۆلا بوونه‌وه‌. به‌ناواینگترین ئه‌نبۆمی کایا بریتیه‌ له‌ (ستراکه‌کام بۆ جیا) که‌ ساڵی ۱۹۹۴ بۆلا بوویه‌وه‌ و میده‌یاکانی و نیوی ئێ فرۆشرا و بوو به‌په‌رفه‌شتترین ئه‌نبۆمی مۆسیقی له‌مێژووی مۆسیقای تورکیادا. به‌ناواینگترین به‌ره‌می (ده‌گه‌ڵ گریانه‌که‌نمان) ئه‌م ئه‌نبۆمه‌ دایه‌ که‌ لایه‌نگران و ته‌نانه‌ت دێره‌انیی سه‌رمام کړه‌وه‌. شیعری گۆرانییه‌کانی له‌چوارچێوه‌ی (پ‌رتوتیست) دایه‌ و هه‌ر ئه‌مه‌ش وای کړه‌وه‌ که‌ پینی بگوتیت دامه‌زین‌ه‌ری ستایلی پ‌رتوتیست له‌تورکیادا.

به‌شێوه‌یه‌ک که‌ له‌تورکیادا وک دامه‌زین‌ه‌ری شێوازی مۆسیقای نازاد له‌قه‌ڵه‌م ده‌دیت.

ناشکراوێژی و وری به‌ر له‌تایبه‌ته‌مه‌نییه‌ به‌رچاوه‌کانی کایا بوو. وک خۆی ده‌یگوت به‌رده‌وام له‌سه‌ر ئیواری خه‌رنده‌ و هه‌یج باکیکیشی نییه‌. گۆره‌که‌ی له‌ "په‌رلاشیز" پارێسه‌. هه‌مان ئه‌و شوێنه‌ی سادقی هه‌یایه‌ت، یه‌نماز گۆنه‌ی، د. قه‌سمو، د. شه‌ره‌که‌ندی و ده‌یان که‌سایه‌تی شوێنگه‌ری رۆژه‌لاتی ناوه‌راستی لێ نیژراوه‌. گوتنه‌ی هاوسه‌ری دژی ئه‌وه‌ بوو ته‌رمه‌که‌ی بېرتیه‌وه‌ تورکیا و رایگه‌یاندا تورکیا شایانی ئه‌وه‌ نییه‌ پیاوێکی گه‌وه‌ری وک کایا له‌خه‌ڵکه‌یدا بێژیت.

دروشی کایا رێگه‌رت له‌یورپو و نازادی رمان بوو و هه‌موو ته‌مه‌نی خۆیشی ئه‌م پیناوه‌دا به‌خت کرد. کایا هه‌رچه‌ند به‌تورکی گۆرانی ده‌وت، به‌لام دێنیک کوردی له‌ناو گۆرانییه‌کانیدا لێیان ددا، بۆیه‌ش گه‌لی کورد هه‌رگیز له‌بیری ناگات، کایا له‌کۆتاییه‌کانی ژبانییدا رێچه‌یه‌کی تازگی گرتیه‌وه‌ به‌ر و رووی له‌کوردایه‌تی کړه‌بوو. به‌یه‌ک له‌گۆرانییه‌ به‌ناواینگه‌کانی له‌تاراوگه‌ که‌ به‌سه‌دان هه‌زار که‌سی له‌ساڵانه‌کانی ئه‌وروپا ده‌هه‌نایه‌ جۆش "بیری نا‌پۆمان کړه‌وه‌" بوو. ئه‌و دۆستیک به‌وه‌های شوێش کورد بوو و به‌دیه‌یان پ‌رتوتی گه‌وره‌ش به‌ده‌سته‌وه‌ بوو... رۆژی شاد.

من وک خۆم لایه‌نگرێکی به‌رده‌وامی کایام.. له‌سه‌نگه‌ره‌کانی نازادیدا ناشنای ده‌نگی بووم، به‌دوا ئه‌ویشدا هه‌رگیز نه‌توانی واز له‌ده‌نگه‌که‌ی پینم. ده‌نگی کایا بۆ من بیه‌رخه‌رووی ژور شته‌، له‌هه‌موو شتیکیان زیاتر بیه‌رخه‌رووی خۆپیشاندانه‌ جه‌م‌و‌رییه‌کان.. ئه‌و رۆژانه‌ی تازه‌ له‌گه‌ڵ هاو‌په‌له‌که‌نمان قه‌یریبوون رۆ و بێزاری خۆمان له‌کۆماری ئیسلامی به‌دروشم ده‌برپه‌رین.. ئه‌و کاتانه‌ی به‌پۆل رێچه‌ی چیاکه‌نمان گه‌رته‌ به‌ر.. ئه‌مانه‌ و ژور شتی تریش له‌کاتی بیستنی گۆرانییه‌کانی کایادا هه‌روێژم بۆ دیتن..

پاریزگای کرمانشان و هیندیک زانیاری له سه‌ر نهم مه‌لێه‌نده

نووسینی: نیکبال سه‌فه‌ری

پاریزگای کرمانشان له رۆژه‌لاتی کوردستان هه‌لکه‌وتوه. مه‌لێه‌ندیکی پانو به‌رینه‌و یه‌کیک له ناوچه هه‌ره ستراتیژیه‌کانی کوردستانه به گشتی. زۆر له له‌شکرکیشه‌کانی سه‌ده‌کانی رابردو هه‌ر له مه‌غوله‌کانه‌وه بگره تا‌کوو نه‌ره‌به‌کانو عۆسمانیه‌کان... بۆ سه‌ر نهم مه‌لێه‌نده بووه .

هه‌ریوه کاولکاری زۆری تێدا کراوه ئیستاش هیشتا شویه‌نه‌واره‌کانی نه‌و کاولکاریانه ماون. بێشک زۆریه‌ی خه‌لکی کوردستان له‌وه ناگادارن که به‌ریوه‌بارانی هه‌مان نایدولۆژی داگیرکاری، خه‌ریکن به‌ جۆریکی دیکه ناسنامه‌ی ڕه‌سو کوردیه‌که‌ی خۆی ئی بستی‌نه‌وه.

نهم پاریزگایه دراوسیه له گه‌ل شه‌ش پاریزگادا، که بریتین له: له رۆژه‌لاته‌وه پاریزگای هه‌مه‌دان. له باکو‌ره‌وه پاریزگای سه‌نه. له باشو‌ری رۆژه‌لاته‌وه پاریزگای ئۆرستان. له باشو‌ره‌وه پاریزگای نیلام. له رۆژئاواوه پاریزگای دیالا و سو‌له‌یمانی له به‌شی باشو‌ری کوردستان. تی‌بینی: به‌شیک له پاریزگای دیالا پیشت‌ر سه‌ر به پاریزگای که‌رکوک بووه، وەک شاره‌کانی خانه‌قی، جه‌له‌ولا، قه‌ره‌واتو... که به‌شیک له ناوچه‌داب‌راوه‌کانی باشو‌ری کوردستانه.

پاریزگای کرمانشان نهم شارستان، شار، شاروچکه، به‌ش و گۆندانه له خۆی ده‌گرت، که بریتین له:

۱۲ شارستان، ۲۷ شار، ۸۳ شاروچکه، ۲۵ به‌ش، ۲۷۹۳ گۆندی ناوه‌دان. بێجگه له‌وه‌ش زیات‌ر له پانسه‌د گۆندی خاپو‌ور کراوه، که به‌شیکیان به‌هۆی شه‌ری ئێران، ئێراق و نه‌و به‌شه‌که‌شی له‌دریژی سیاسه‌تی کاولکاری پێژیم له‌مه‌ر دۆژم‌ایه‌تی له گه‌ل خه‌لکی کوردستاندا .

شارستانه‌کانو هیندیک زانیاری له سه‌ریان :

ناوی شارستان	به‌رینیه‌تی	شار	به‌ش	شاروچکه	به‌رزایی له پانتایی ناوه‌وه.
۱ که‌نگه‌وهر	۸۶۳۲ کم چ	۱۵۰۰	۵	۱	۱۵۰۰ گه‌ز
۲ کرمانشان	۵۰۲۸ کم چ	۱۴۲۰	۱۳	۴	۱۴۲۰ گه‌ز
۳ نیسلام ناوا	۴۶۵۴ کم چ	۱۳۳۵	۱۲	۴	۱۳۳۵ گه‌ز
۴ جوان‌رۆ	۲۶۲۱ کم چ	۱۲۸۰	۱۰	۳	۱۲۸۰ گه‌ز
۵ شاهان	۲۵۳۰ کم چ	۱۳۵۲	۷	۲	۱۳۵۲ گه‌ز
۶ سۆنقور	۲۲۳۸ کم چ	۱۷۰۰	۸	۱	۱۷۰۰ گه‌ز
۷ گیلانی، رۆژئاوا	۲۱۷۰ کم چ	۸۱۰	۶	۲	۸۱۰ گه‌ز
۸ قه‌سه‌ری شیرین	۱۹۳۲ کم چ	۳۶۰	۴	۲	۳۶۰ گه‌ز
۹ سه‌ره‌پیل، زه‌هاو	۱۲۷۱ کم چ	۵۳۴	۷	۱	۵۳۴ گه‌ز
۱۰ پاوه	۱۲۵۸ کم چ	۱۵۴۰	۷	۳	۱۵۴۰ گه‌ز
۱۱ هه‌رسین	۸۱۶ کم چ	۱۳۷۳	۴	۲	۱۳۷۴ گه‌ز
۱۲ شارستانی کردی رۆژئاوا که تازه‌بووته شارستانو زانیاری له‌سه‌ری ده‌ست نه‌که‌وتوه. ناوی ئیستای نه‌و شارستانه، شارستانی (دالاهۆ) به‌رینیاپاریزگای کرمانشان ۲۶۶۳۴ کیلومێتری چوارگوشه‌یه. به‌رزایی پاریزگا له‌سه‌ریه‌ک ۱۲۰۰ گه‌زه له پانتایی ناوه‌وه.					

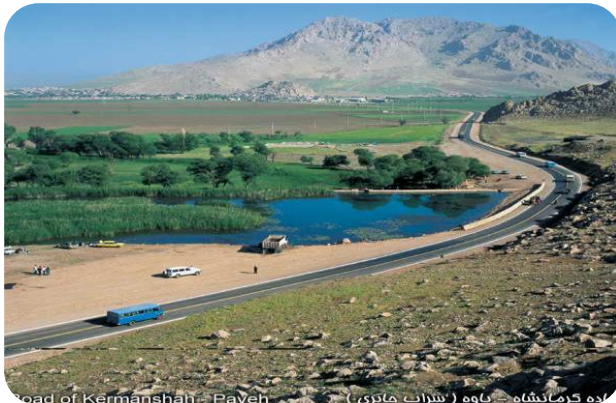
شاخه‌کان: نه‌و شاخه‌نی که به‌رزایه‌کانیان له سه‌رده‌وی ۲۰۰۰ مېتره بریتین له:

شاخه‌	مېتر	۳۳۹۸	هه‌لکه‌وتوه له پاکو‌ری رۆژه‌لاتی شاری پاوه له هه‌ورامان.
په‌راو	مېتر	۳۳۵۹	هه‌لکه‌وتوه له پاکو‌ری رۆژه‌لاتی شاری کرمانشان.
بو‌یر	مېتر	۳۲۳۰	هه‌لکه‌وتوه له پاکو‌ری شاری سونقوری کولیا‌یی.
هه‌مرۆ له	مېتر	۳۲۰۳	هه‌لکه‌وتوه له پاکو‌ری شاری سه‌هه‌نه.
نۆخه‌چان	مېتر	۳۰۹۷	هه‌لکه‌وتوه له پاکو‌ری رۆژئاوای شاری که‌نه‌گه‌وه‌ر.
په‌چه‌لی	مېتر	۲۸۸۳	هه‌لکه‌وتوه له شاری سونقوری کولیا‌یی.
به‌لوجه	مېتر	۲۸۵۰	هه‌لکه‌وتوه له پاکو‌ری رۆژئاوای شاری کرمانشان.
کویه‌چه‌رمگ	مېتر	۲۸۰۵	هه‌لکه‌وتوه له باشو‌ری شاری کرمانشان.
بیستون	مېتر	۲۷۵۲	هه‌لکه‌وتوه له پاکو‌ری رۆژئاوای شاروچکه‌ی بیستون.
شیرینژ	مېتر	۲۶۹۷	هه‌لکه‌وتوه له شاری هه‌رسین.
شانشین	مېتر	۲۵۷۶	هه‌لکه‌وتوه له که‌نیوله.

شاهان دالاھۆ	۲۵۴۶	میتەر	هه‌لکه‌وتوه‌ له‌باشۆری شاری پاوه
ناه‌شگایه	۲۴۶۲	میتەر	هه‌لکه‌وتوه‌ له‌ دالاھۆ.
قه‌لاقازی	۲۳۶۷	میتەر	هه‌لکه‌وتوه‌ له‌ نیوان گۆرانو سنج‌او‌ی.

ده‌شته‌کانی گه‌وره‌و به‌ ناوبانگ

ڕێڕه‌ی کرمانشاه (پاوه (شارێک ماکۆ)) - Road of Kermanshah - Paveh

ده‌شتی مایه‌شت	به‌ به‌ریانی	۱۹۵۰	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی کرمانشان	به‌ به‌ریانی	۱۱۰۰	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی سه‌ه‌نه‌و بیستون	به‌ به‌ریانی	۴۶۰	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی هارون‌ناوا	به‌ به‌ریانی	۴۶۰	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی که‌نگه‌وهر	به‌ به‌ریانی	۳۶۳	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی سونقوری کولیایی	به‌ به‌ریانی	۲۶۰	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی هه‌سه‌ن ناوا	به‌ به‌ریانی	۲۵۱	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی دینه‌وهر	به‌ به‌ریانی	۲۰۰	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی زه‌هاو	به‌ به‌ریانی	۱۷۰	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی کرند	به‌ به‌ریانی	۱۰۰	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی گیلان	به‌ به‌ریانی	۴۵	کیلومیتری چوارگوشه‌
ده‌شتی سومار	به‌ به‌ریانی	۱۱	کیلومیتری چوارگوشه‌

چۆمه‌ گه‌وره‌کان:

- ۱- چۆمی گاه‌ورو (سیران) که‌ له‌ به‌رزایه‌کانی هه‌زارخانی، له‌ باکو‌ری سونقوری کولیاییه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ ده‌گه‌رێته‌وه‌ پارێزگای سنه‌و له‌ هه‌ورامانه‌وه‌ ده‌بیته‌ سیراوانو له‌وشه‌وه‌ ناوه‌ژۆی پارێزگای سۆله‌یمانی له‌ باشۆری کوردستان ده‌بین.
- ۲- چۆمی نه‌لۆمن که‌ دالاھۆه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ ده‌گه‌رێو به‌ نیو گوندی که‌شتیاری رێژاودا تینده‌په‌ری. پاشان شارمکانی سه‌رینلی زه‌هاو، قه‌سری شیرین به‌ جی دینلی و ده‌په‌رێته‌وه‌ باشۆری کوردستانو له‌ نیو دلی شاری خانه‌قیه‌وه‌ به‌ره‌و خۆرا ده‌بیته‌وه‌. سراوکه‌رمو سه‌راو قه‌لاشاین له‌ خۆراوی سه‌رینلی زه‌هاوه‌وه‌ ده‌رێته‌ چۆمی نه‌لۆمن
- ۳- چۆمی قه‌ره‌سو له‌ روانسه‌روه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ ده‌گه‌رێ، له‌ ده‌شتی کرمانشان واته‌ باشۆری رۆژه‌لاتی شاره‌وه‌، له‌ گه‌ل چۆمی گاماسیاودا یه‌ک ده‌گه‌رنه‌وه‌.
- ۴- گاماسیاو سه‌رچاوه‌کی له‌ سه‌یه‌مه‌روه‌وه‌ دیتو له‌ ناوچه‌ی که‌نگه‌وه‌روه‌وه‌ ده‌گاته‌ شاری سه‌ه‌نه‌و له‌ گه‌ل سه‌راوی سه‌ه‌نه‌و تیکه‌ل ده‌بین. پاشان له‌ ده‌شتی چه‌مه‌مه‌نه‌وه‌ به‌ره‌و بیستونو له‌ویش تیکه‌ل به‌ چۆمی دینه‌وهر ده‌بیو پاشان له‌ گه‌ل چۆمی قه‌ره‌سو ده‌ینه‌ یه‌کو پیکه‌وه‌ ده‌رێینه‌ پارێزگای ئۆرستانه‌وه‌.
- نێرواره‌کان: پارێزگای کرمانشان له‌ سه‌ریه‌ک: ۸۲۲۲۷۲ هیکتار نێرواری هه‌یه‌. که‌ ۱۹ له‌ سه‌دی داپۆشراوه‌، ۳۶ له‌ سه‌دی نیوه‌نیوه‌یه‌و ۴۵ له‌ سه‌دی پێشواوه‌.
- ۳۳ له‌ سه‌دی نێرواره‌کانی پارێزگای کرمانشان له‌ به‌شی شارستانی ئیسلام ناواو کرندی رۆژناوا هه‌لکه‌وتون. ۶۰ له‌ سه‌دی نێرواره‌کان، داری به‌روو، مازوون. ۲۰ له‌ سه‌دی داری وه‌ن، (دار جاجکه‌). بیست له‌ سه‌دی که‌یکف، هه‌رجن، شه‌ن، گۆژ، هه‌رمیو هه‌نجیری کیوینو...

له‌وه‌رگه‌کان:

یه‌که‌م ۱۳: ۵ له‌ سه‌دی داری کویتسانی و شاخاوین.

دووه‌م ۴: ۶ له‌ سه‌دی داری ناوچه‌ قشلاخیه‌کان.

سیه‌م ۴۴: ۵ له‌ سه‌دی نیوان کویتسانو قشلاخن.

شۆینه‌ میژویه‌کان:

پارێزگای کرمانشان خاوه‌نی ۶۰۰ جینگای میژویه‌ که‌ زۆریک له‌وانه‌ ناوبانگی جیهانیان هه‌یه‌.

که‌ به‌ ناوبانگتینیان بریتین له‌:

هه‌رسین: له‌ شارستانی هه‌رسین، له‌ ناوچه‌ی قه‌سوه‌ن، چیا خه‌زێنه‌، شۆینه‌وارێک دوزراوه‌ته‌وه‌ که‌ میژوه‌که‌ی ده‌گه‌رێته‌وه‌ بو ۸۵۰۰ سال پێش زایین، واته‌ سه‌رده‌می پارینه‌ به‌ردی. قه‌لای سیرماج یه‌کیکی دیکه‌ له‌ شۆینه‌واره‌ هه‌ره‌ دێرینه‌کانی شارستان هه‌رسینه‌ که‌ قه‌لای ده‌سه‌لاتداریه‌تی کورده‌کانی حسنه‌ویه‌وه‌ که‌ میژوه‌که‌ی ده‌گه‌رێته‌وه‌ بو سه‌دی چوارمو له‌ ۵۶ کیلومیتری شاری کرمانشان هه‌که‌وتوه‌.

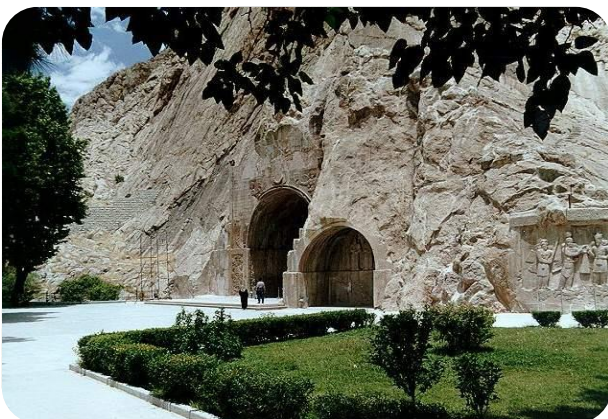
بیستون: له‌ ۲۵ کیلومیتری شاری کرمانشان شۆینه‌واری بیستون تاقوه‌سائه‌ که‌ له‌ دۆنیا ناسراوه‌. نهم شۆینه‌وارانه‌ له‌ لایان ریکخوازی یونسکووه‌، وه‌ک یه‌کێک له‌ گرێنگترین ده‌ستکه‌وته‌کانی که‌لتۆری، مرۆقیه‌یه‌تی ناسراون. سه‌رینلی زه‌هاو: ناوه‌ی گه‌را له‌ باقاق، که‌لی داوه‌ که‌ لهم شار هه‌لکه‌وتوه‌ به‌ جی ماوی سه‌رده‌می ماده‌کانه‌و گه‌نیک گرێنگن. بێجگه‌ له‌وانه‌ش وێنه‌ به‌ به‌رده‌وه‌ هه‌لکنراوی ئانوبانی، شای زۆرداری لولیه‌کان هه‌ر له‌مشاریه‌ که‌ میژوویکی ۴۲۰۰ ساله‌ی هه‌یه‌.

که‌نگه‌وهر: شۆینه‌واری به‌ ناوبانگی نێره‌ش، گۆژ، یان مه‌عبه‌دی ئاناھی‌تا (ناهی‌د) ه‌ که‌ رابردوی ده‌گه‌رێته‌وه‌ بو پێش میژوو.

سه‌ه‌نه‌: وێنه‌ی خۆری بان‌داری له‌ به‌رد هه‌لکنراوی نهم شاریه‌ که‌ نیشانه‌ی شۆینه‌واری به‌ جیهامه‌و له‌ نه‌هۆرا مه‌زدا. شۆینه‌واری میژووی نهم شاره‌ زۆره‌. سه‌ه‌نه‌ له‌ ۶۰ کیلومیتری رۆژه‌لاتی شاری کرمانشان هه‌لکه‌وتوه‌.

روانسه‌ر: گۆژ یان ده‌خه‌می ماده‌کانه‌ که‌ له‌ دۆنیا به‌ ناوبانگه‌.

قه‌سری شیرین: چوارقاپی که‌ له‌ په‌ری شار هه‌لکه‌وتوه‌و ناگرگه‌ی سه‌رده‌می زه‌دشتیه‌کانه‌، به‌لام له‌ به‌ر ناوڕێنه‌دانه‌وه‌و شه‌ری نهم دواپانه‌ی نێزانو نێراق، به‌ره‌و کاولبوونه‌ی یه‌کجاری چووه‌.

ناوی هیندیک لە شارەکانی پارێزگا:

نەوسود، باینگان، پوانسەر، قوریقەلا، تازەناوا، گوارە، مایهشت، میانراهان. سۆمار، نەوتشا، بیستون، مۆچش، هلشن، کوزەران، خوسرەوی، چەمچەمال، کوند ... مەودای نیوان بەشیک لە شارستانەکان لە گەڤ شاری کرماشان، بەم جۆرە خۆارەوییە.

کرماشان سەهەنە	۵۴	کیلومیتر	کرماشان نیسلام ناوا	۶۳	کیلومیتر
کرماشان هەرسین	۴۴	کیلومیتر	کرماشان جوانرۆ	۷۹	کیلومیتر
کرماشان سۆنقور	۸۵	کیلومیتر	کرماشان کەنگەوەر	۸۸	کیلومیتر
کرماشان پاوه	۱۱۲	کیلومیتر	کرماشان گیلان	۱۵۳	کیلومیتر
کرماشان قەسری شیرین	۱۶۶	کیلومیتر			

هەشیمەتی پارێزگا بە پێی سەرژۆمارى سالى ۱۳۷۵ی هەتاوی، بریتیە لە: ۱۷۸۷۵۹۵ کەس، کە نیستا لەو ژۆمارەییە زۆر زیاترە. لەم ژۆمارەییە ۷،۶۱ لە سەدی لە شارنشینەو ۳،۳۸ لە سەدیەکان لە شارۆچکە و لایەنگان دادەنیشن.

رادەیی بیکاری لە شارستانەکان:

کرماشان	۱۷	۱،	نیسلام ناوا	۲۸	۱،	لەسەد.
سۆنقور	۲	۱،	سەرپێل	۱۶	۱،	لەسەد.
قەسری شیرین	۲۰	۴،	کەنگەوەر	۱۳	۸،	لەسەد.
گیلان، پ	۲۲	لەسەد	سەهەنە	۴	۴،	لەسەد.
هەرسین	۹	۶،	پاوه	۳۱	۶،	لەسەد.
جوانرۆ	۴۲	۷،	کوندی، پ	نەزانراوە		

نەخشەی شاری کرماشان لە گەڤ ناوی چەندین شەقام، ھۆتیل و چیشخانە لەو شارە کە کۆمارى نیسلامى ناوی لە سەری داناون.

شەقامەکان: نیمام مۆسا سەدر، وەحەدەت، ش مەزڵۆم بەھەشتی، ش خادەم، بلوار چەمران، ش- شەھاب، خۆدایی، پەمەزان، مۆتەھەری، نەواب!!.

ھۆتیلو مێوانخانەکان: بێشت، تەوحید، نیسلامیە، پزوان، ڕنگای قۆدس، نەبوت، نازادەگان، پەسائەت، ڕنگای کەرەیل، مەراج، وەلی عەسر!!.

چیشخانەکان: نەزەئی، قۆدس، نیسلامی، سەباح، مەلەکوئی، نوور، سایبان، وەحەدەت، و!!.

زانبارەکان لە چەندین سەرچاوە وەرگیراون.

۱۰.۱۱.۲۰۰۷

یادیگ له‌گه‌وره‌ه‌ونه‌رمه‌ندی ته‌م‌بورژنه‌ی کوردی سه‌ربه‌نایینی یارسان

سه‌ید خه‌لیل عالی نژاد

۱۹۵۷ - ۲۰۰۱

یه‌کیکه‌له‌گه‌وره‌ه‌ونه‌رمه‌ندی کوردی سه‌ربه‌نایینی یارسان. له‌سالی ۱۹۵۷ ی زاینی، له‌شاری سه‌حنه‌ی کرماشان له‌دایک بوووه به‌ه‌وی کاره‌گری له‌باوکی، شام‌وارد عالی نه‌ژاد، ده‌ستی به‌کاری ژه‌نی ته‌م‌بور، واتا ئامیری موسیقی پیرۆزی کوردانی یارسان کردووه.

سه‌ید خه‌لیل له‌لای زور ماموستای هونه‌ری ته‌م‌بور ژهن، وەک سه‌ید نه‌م‌روڤلا شانیه‌راهییم، ده‌رویش خه‌لیل و عاب‌دین خاده‌می و گه‌لیک ماموستای دیکه، په‌روه‌ره‌ی نایینی و هونه‌ری بینه‌وه‌وه به‌پله‌ی ماموستایه‌تی گه‌یشته‌بوو. دواتر ده‌بیته‌به‌رپرسیاری گریه‌وی ته‌م‌بورژنه‌ی شاری سه‌حنه‌ی کرماشان و له‌کۆتایی ساله‌کانی ۷۰ ی زاینی، له‌بوار موسیقا، له‌زانکۆی هونه‌ری تاران، خویندن ته‌واو ده‌کات و له‌ساله‌کانی ۸۰، چه‌ل‌دین گرووی موسیقا و ته‌م‌بور یێک ده‌نینیت و گه‌لیک به‌ره‌می ته‌ک نه‌وازی به‌نرخ ئاماده‌ده‌کات. خه‌لیل عالی نه‌ژاد هه‌روه‌ها له‌کاسیتی ده‌نگی نه‌وین، که‌به‌ره‌ه‌میکی هونه‌رمه‌ند شه‌ه‌رام نازریه، ته‌م‌بوری ژه‌نیوه. له‌کۆتایی ساله‌کانی ۸۰، سه‌ید خه‌لیل بو هه‌میشه‌زی خۆی به‌جی ده‌هیت و ماوه‌ی چه‌ند سالیگ له‌تاران ده‌ژی و دواتریش داوی په‌نابه‌ری له‌ولاتی سوید ده‌کات.

سه‌ره‌نجام، له‌ره‌ژی ۱۸ نوامبری سالی ۲۰۰۱ له‌شاری یۆتۆبۆری ولاتی سوید، هونه‌رمه‌ند خه‌لیل عالی نه‌ژاد له‌شوینی ده‌روسته‌وه‌ی، به‌ده‌ستی که‌سانیکی نه‌ناسراو ده‌کوژیت و له‌ناو مه‌درسه‌که‌یدا ناگر ده‌دریت. تا ئیستاش، کاربه‌ده‌ستانی ولاتی سوید ناکامی لیکۆتینه‌وه‌کانی بو رای گشتی ناشکرا نه‌کردووه. جی ناساوه‌یه‌ه‌ونه‌رمه‌ند، سه‌ید خه‌لیل عالی نژاد، له‌نیزان له‌ژێر گوشاری هیزه‌کانی ئتلاعاتی ژێمه‌دا بوو. که‌سه‌ره‌نه‌جام ناچار کرابوو کوردستان به‌جی بیێ و له‌هه‌نده‌ران نیشه‌جی بییت.

یادیگ له‌ه‌ونه‌رمه‌ندی نوێکار گۆرانیبێژی کورد "شه‌مال جه‌لال سانیب"

۱۹۳۱ - ۱۹۸۶

شه‌مال سانیب سالی ۱۹۳۱ له‌شاری سلیمانی له‌دایک بووه، له‌سالی ۱۹۴۶ ده‌ له‌شاری به‌غدا ده‌ستی به‌خویندن موسیقا کردووه، سالی ۱۹۵۶ به‌شی میژوی له‌کۆلیژی ئاداب ته‌واو کردووه، له‌گه‌ل کۆمه‌لیک هونه‌رمه‌ندی ناسراوی تردا له‌سالی ۱۹۵۵ دا له‌سلیمانی تیپی موسیقای مه‌وله‌بیان دامه‌زراندووه، له‌پاش سالی ۱۹۵۸ ده‌ شه‌مال سانیب وکو هونه‌رمه‌ندیکی دیار ده‌رکه‌وت و گۆرانییه‌کانی چوونه‌ سه‌ر زاران، له‌سالی ۱۹۵۹ ده‌ کۆمه‌له‌ی ئاوازی کوردی دامه‌زراندووه له‌سالانی

شه‌سته‌کاندا له‌نه‌مریکا خویندوویه‌تی و ماستیری له‌ماده‌ی میژوودا و ده‌رگرتوووه‌ داوی گه‌رانه‌وه‌ی له‌زانکۆی سلیمانییدا بۆته ماموستای میژوو، له‌پاش گواسته‌وه‌ی زانکۆش بو هه‌ولێر شه‌مال سانیب له‌هه‌ولێر نیشه‌جی بووه، به‌لام به‌هۆی نه‌خۆشی و باری خراپ و قوورسیه‌کانی ژيانه‌وه، هه‌له‌وه‌رچی ته‌ندروستی خراپ بووه تا له‌ره‌ژی ۸ نوامبری ۱۹۸۶ شه‌مال سانیب هونه‌رمه‌ندی مه‌زنی گه‌له‌که‌مان کۆچی داوی کردو ته‌رمه‌که‌ی له‌گرده‌ی سه‌یوانی شار سلیمانی به‌خاک سپێردرا، شه‌مال سانیب یه‌کیکه‌له‌وه‌ هونه‌رمه‌نده‌ گۆرانیبێژه پێشه‌نگانه‌ی که‌ توانیان هونه‌ری ئاوازو گۆرانی کوردی بگه‌یه‌ننه‌ ئاستیکی بالاو له‌گه‌ل پێشه‌کووتنی ته‌کنه‌لۆژی و گه‌شه‌کردنی جیهانی مۆدێرنیدا قۆناغیکی نوێ بو هونه‌ری ئاوازو گۆرانی کوردی دا به‌ه‌زین، شه‌مال سانیب یه‌کیکه‌ له‌وه‌ هونه‌رمه‌نده‌ی توانی زور شیوازی نوێ بینیت ته‌ ناو هونه‌ری کوردیه‌وه‌وه‌ گۆرانی و ئاوازه‌ فۆکلۆرییه‌ کوردیه‌یه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی نوێ دا به‌ژێرتوه‌وه،

شه‌مال سانیب خه‌مه‌تیکی مه‌زنی به‌هونه‌ری گۆرانی و موسیقای کوردی گه‌یاندووه، به‌ره‌مه‌ه‌کانی نه‌وه‌نگاوکی چاکا بوون بو پێشخستن و گه‌شه‌پێدانی ئاوازو گۆرانی کوردی و به‌یه‌کیگ له‌پێشه‌نگه‌کانی نوێکردنه‌وه‌ی گۆرانی کوردی دادمه‌ندرت. شه‌مال سانیب له‌سه‌رده‌می منداڵیه‌وه‌ قیری عود ژه‌نین بووه‌ له‌سه‌ره‌تای ژێرانی هونه‌ریدا لاسای موسیقاژان و گۆرانیبێژی میسری فه‌رید نه‌تره‌شی کردۆته‌وه‌وه‌ له‌په‌نجاگانی سه‌ده‌ی رابردووش بۆته‌خاوه‌نی هونه‌رو ده‌نگی تایبه‌تی خۆی و ئاوازی نوێی بو گه‌لی گۆرانی تازه‌ داناه و گووتونی و سوودیکی زۆری له‌شیعوو ئاوازی فۆکلۆری کوردیش و ده‌رگرتوووه.

ئه‌مه‌ هونه‌رمه‌نده‌ ئیله‌تووه‌ له‌سالی ۱۹۵۶ ده‌وه‌ی ده‌نگیکی نوێ و هونه‌رمه‌ندی نوێکار هاتۆته‌ گۆرانی کوردی و گه‌لیک گۆرانی کوردی و گه‌لیک گۆرانی سه‌ره‌که‌وتوو وەک "شه‌وانه‌ هۆ شوانه‌" و "به‌ره‌به‌ره‌" و "هاتی بو هاتی" و "هاتم هاتم" و "هه‌ره‌له‌ی" و "جوان ئیله‌جوان" و "بارزانی" و "زوله‌یخای دانو به‌ده‌نگه‌ خوش و زۆله‌که‌ی گووتی و سه‌ره‌که‌وتیکی گه‌وره‌ی و ده‌سته‌یتا.

کوردستان و ستراتیژی دهوله‌تان

به‌شی دهوله‌م

به‌شی یازده‌هه‌م: "ناکامی گشتیی مه‌سه‌له‌ی کورد"

۲- کوردستان له‌ نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی بیستمه‌م دا

نوسینی: حوسین مه‌ده‌نی

د. کوردستان له‌ نیو ئانگوتوری ژینۆ ستراتیژیکی دهوله‌تان دا

له‌سه‌ر چۆنیته‌یی ویشکانی زله‌یژی جیهان، روانگه‌ و بیروایی جۆراوجۆر هه‌یه‌. هیندیک بێیان وایه‌ "ویشکانی" نه‌خشی سه‌ره‌کی له‌دروست بوونی زله‌یژی جیهان دا ده‌گێرێ. هیندیک خاوه‌ن نه‌زه‌ری دیکه‌ش رایان وایه‌ ده‌ریاو هه‌واو ئاسمان هۆکاری دروست بوونی قودره‌تی جیهانی.

میژووی کۆن له‌سه‌ر نه‌وه‌ شاهیدی دده‌ا، ویشکانی، ناکامی شه‌ری هه‌موو هیزه‌ جه‌نگاوه‌ره‌کانی دیاری کردووه‌. له‌شکری سواره‌ و پیاوادی دوو لایه‌نی شه‌ر، له‌سه‌ر خاکی ولایتیک دا، به‌ رهب و شم شیر و نیزه‌ و تیروکه‌وانان وه‌رگه‌روانه‌ سه‌ر و گویناکی به‌کتری، نه‌وه‌ی به‌زیوه‌ سه‌رو ماڵی تێداچوو، هیژی براوش بۆته‌ فه‌رمانه‌روا و ئیپه‌راتۆری له‌و شوێنه‌ که‌ دوژنه‌که‌ی ئێ تارانده‌وه‌ و شکاندوووه‌تی. هه‌خامنه‌شیان ساسانیان، رۆمیان، ئیسلام، مه‌غول، سه‌لجوقیان، تاتار و عوسمانیه‌یه‌کان نمونه‌ی ئیپه‌راتۆران و قاره‌مانانی شه‌ری ویشکانی له‌ جیهان دا بوون.

گه‌شه‌کردنی سه‌رمایه‌داری له‌ ئوروپا و دۆژنه‌وه‌ی بازار بۆ کرین و فرۆشی به‌ره‌مه‌ی پشه‌سازی و که‌ره‌سه‌ی خاوه‌، بووه‌ هۆی نه‌وه‌ رێگای ده‌ریاکان بکریته‌وه‌ و بازارگانی ئوروپایی خۆ یه‌که‌یه‌نه‌ قاره‌کانی نه‌هریکا و نه‌فریقا و ناسیا. له‌ پال نه‌وه‌ش دا نیازی ئیستعماری سه‌ری هه‌لدا. دوو ته‌ ئیستهمارگه‌ره‌کان شوێنه‌ ستراتیژی یه‌کانی جیهانیان دۆژیه‌وه‌. ئینگلیستان به‌ جوکمی هه‌لکه‌وته‌ جوغرافیایی یه‌که‌ی، هیژی ده‌ریاییشی رۆژ به‌ رۆژ به‌هێز ده‌بوو. له‌ سه‌ده‌ی ۱۸ دا پرته‌قالی یه‌کانی له‌ که‌نداوی فارس و مه‌ده‌رنا، هیژی ده‌ریایی هه‌له‌نیدشی ناچارکرد م‌ل بۆ سه‌روه‌ری ده‌ریایی ئینگلیستان رابگشت. (بروانه‌ کتیی اه‌لی هه‌مایون، خلیج فارس و مسائن‌ان، لاپه‌ره‌ی ۴۸)

له‌ سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌مه‌یش دا فه‌رانسه‌ی تووشی پاشه‌کشه‌ی ده‌ریایی کرد. له‌و سه‌رده‌می را رێگا ده‌ریاکان که‌وته‌ ره‌قابه‌تی رێگا ویشکانی یه‌کان.

له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیستمه‌م دا ده‌وله‌تانی سه‌نه‌ته‌یی ئوروپا بۆ داگیرکردنی بازارگانی جیهان، مه‌لانیکی زۆر توندوتیژ و بن رهمانه‌یان له‌ گه‌ل به‌کتری ده‌ست پێکرد. ده‌ریاسالار "ماهان" (۱۸۶۰-۱۹۱۴)ن جوغرافیا زانی ئینگلیسی که‌ به‌ باوکی ستراتیژی ده‌ریایی ناوانگی رۆییه‌بو، به‌ دارشتنی تینۆری "له‌ ژیر چاوه‌دیری راگرتی ده‌ریاکان"، ده‌وله‌تی ئینگلیسی نه‌غیار کردووه‌، بێتوو زانیته‌ی به‌سه‌ر ده‌ریاکان دا نه‌مینی، ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر جیهانی دا نامینی. (خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه‌ هه‌رمز. لاپه‌ره‌ی ۴۶) هه‌روه‌ها نووسی: "به‌هه‌ر ده‌وله‌تیک نیته‌یازیکی وا به‌دری که‌ بتوانی که‌نداوی فارس له‌ ژیر چاوه‌دیری سیاسی و نیازی دا راگرت... وه‌زعه‌یه‌تی ده‌ریایی بریتانیای گه‌وره‌ له‌ رۆژه‌لاتی دوور، پێکه‌ سیاسی یه‌که‌ی له‌ هیندوستان، سه‌رچاوه‌ نابووری یه‌که‌ی له‌و دوو شوێنه‌ بپه‌وه‌ندی ئیپه‌راتۆری ئینگلیس و باشووری ناسیا (ئوسترالیا و زه‌لانیدی ئوێ) له‌ مه‌ترسی ده‌خا". (خلیج فارس در عصر استعمار، لاپه‌ره‌ی ۸۳). ولاته‌ به‌گه‌رتووه‌کانی نه‌هریکا دووه‌مه‌ین ولات بوو له‌ ژیر ته‌نسیری تینۆری ماهان دا (زال بوون به‌سه‌ر ده‌ریاکان) توانی زۆر خیرا هیزه‌ ده‌ریایی یه‌که‌ی گه‌شه‌ پێ بده‌ا. وای ئیها‌ت له‌ جه‌نگی شه‌ری یه‌که‌می جیهانی دا شانی له‌ شانی هیزه‌ ده‌ریایی ئینگلیس دده‌ا.

تینۆری "زالبوونی هیژی ده‌ریایی" ماهان له‌ شه‌ری یه‌که‌می جیهانی دا له‌ فریای ئینگلیس که‌وت. ئینگلیس له‌ سایه‌ی سه‌روه‌ری هیزه‌ ده‌ریایی یه‌که‌ی دابوو، ده‌وله‌تی نه‌لمان و هاوپیهمانی تیک شکاند، ئیپه‌راتۆری عوسمانی لیک بلوو کرد، نه‌خشی ولاتانی باشووری رۆژئاوا ناسیا به‌ مه‌یلی خۆی کیشا، ده‌سه‌لاته‌ جیهانی یه‌که‌ی له‌ زیادیی دا.

روودای شۆرش ئۆکتۆبر و دامه‌زانی یه‌که‌یه‌تی سۆسیالیستی له‌ گه‌وره‌ترین ولاتانی جیهان دا که‌ پتر له‌ ۲۱ میلیون کیلومیه‌تری چوارگۆشه‌ بوو، به‌ ته‌واوی نه‌زمی ژینۆپۆلیتیکی و ستراتیژیکی "برقیدی" تیک دا. له‌و رووداو گرینگه‌ نه‌زه‌ری پسپۆران و خاوه‌ن نه‌زه‌ران و جوغرافیرانی بۆ لای خۆی راگیشا. یه‌کیک له‌و خاوه‌ن نه‌زه‌رانه‌ که‌ تینۆریه‌که‌ی تا ماوه‌یه‌ک جیی خۆی گرت، "هیفورد مه‌کیندیر" (Helford Makinder) جوغرافیرانی ئینگلیسی بوو. (۱۸۶۱-۱۹۴۷)ن "مه‌کیندیر" له‌ ژیر ته‌نسیری نه‌و گۆراکرای یه‌ جیهانی دابوو دروست به‌ پێچه‌وه‌انی "ماهان گرینگ" به‌ ویشکانی دا نه‌ک به‌ ناو. له‌و باوه‌ره‌ دا بوو که‌سانیک ده‌توانن ببنه‌ سه‌روه‌ر و ناخای دنیا که‌ به‌سه‌ر ویشکانی دا زال بن. به‌و بۆچونه‌ بوو تینۆری "زالبوونی هیژی ویشکانی" دارشت. "مه‌کیندیر" له‌ تینۆریه‌که‌ی دا "برقیدی" (ناسیا - ئوروپا)ی وکوو دووره‌که‌یه‌کی نه‌م جیهانه‌ سه‌یر ده‌کرد، دووره‌که‌ی کردبووه‌ سن به‌ش:

به‌شی یه‌که‌م: نوقیانوسی "منجمد شمالي" سیبری ده‌گرتوه‌وه‌. له‌ رۆژئاوا را پانی ووتگاده‌داو له‌ باشووریش راتازنجیره‌ کیوه‌کانی هیمالی له‌ به‌ریه‌ک ده‌کشاوه‌. له‌و به‌شی ناوانبوو "هات له‌نه‌" دانی زه‌وی. به‌شی دووه‌م: که‌واوه‌ی ژووری "هیلاالی داخی" بوو، باشووری "هات له‌نه‌"ی داگرتبووه‌ لیواری هه‌موو ناوه‌کانی نوقیانوسی گه‌وره‌ و نوقیانوسی هیند و نوقیانوسی نه‌تله‌س و صحرای نه‌فریقای ده‌گرتوه‌وه‌ به‌شی سه‌یهم: که‌واوه‌ی ده‌ری "هیلاالی خارچی" بوو، هه‌موو دووره‌که‌کانی ده‌روبه‌ری توراناسیا و ژاپۆن و ئوسترالیا و باشووری "صحرا نه‌فریقای" داگرت.

"مه‌کیندیر" نه‌زه‌ری وابوو له‌ میژه‌ له‌ لایه‌ن "هات له‌نه‌"وه‌ هه‌ره‌شه‌ له‌ که‌نداوی ژووری و ده‌روبه‌ره‌که‌ی ده‌کرت، ده‌یکوت: "دانی زه‌وی کیکی ده‌سه‌لاته‌ریه‌تی نه‌م جیهانه‌ت ده‌داته‌ ده‌ست". نه‌مه‌شی راگه‌یانده‌: که‌سیک به‌سه‌ر رۆژئاوا دا حکم پێ، ده‌بیته‌ "فه‌رمانه‌روای" هات له‌نه‌، نه‌وه‌ی به‌سه‌ر "هات له‌نه‌" دا فه‌رمانه‌روایی بکا، به‌سه‌ر دووره‌که‌ی جیهانی دا سه‌یته‌ره‌ په‌یدا ده‌کا. نه‌وه‌ی به‌سه‌ر دووره‌که‌ی جیهان دا زال بن، به‌سه‌ر دنیا دا حکومه‌ت ده‌کا". (خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه‌ هه‌رمز. لاپه‌ره‌ی ۴۱)

"مه‌کیندیر" ژینۆپۆلیسه‌تیک بوو نه‌زه‌ری له‌سه‌ر هه‌لکه‌وه‌تی جوغرافیای یه‌که‌یه‌تی سۆقیه‌ت له‌ راده‌به‌ر زنده‌رویه‌نه‌ بوو. راسته‌ سۆقیه‌ت یه‌ک له‌ ده‌وتی گۆی زه‌وی داگرتبوو، ولاتیک بوو دوو هینده‌ و نیوی ولاته‌ یه‌گه‌رتووه‌کانی نه‌هریکا، به‌لام وه‌زعه‌ جوغرافیایی یه‌که‌ی نه‌وه‌نه‌ده‌ش شاز نه‌بوو مه‌کیندیر ناوی پێ هه‌ل بلی به‌ دانی زه‌وی (Hear Land) ناویا. سۆقیه‌ت ولاتیکی بن شاخ و داخ بوو، شوێنیکی وا ده‌سته‌می نه‌بوو دوژمه‌نی تیندا حاسن به‌ینیته‌وه‌، نه‌و سه‌نوره‌ ناوه‌شی نه‌بوو له‌ ولاتانی ده‌ور و به‌ری جیا بکاته‌وه‌. له‌ سه‌ده‌ی ۱۴ را بن پسانه‌وه‌ نه‌قوامی بیگانه‌ هیرشیان بۆ سه‌ر کردووه‌. ولاتیک بووه‌ زۆرجار به‌ هیرشه‌کان نه‌وه‌ستاده‌. خاکی داگیر کراوه‌، زه‌ره‌ر و زیانی گه‌وره‌ی گیانی و مانیشی وئ که‌وتوووه‌. با له‌ حق ده‌ر نه‌چین "مه‌کیندیر" له‌ هه‌ل وه‌رجی تایبه‌ت دا که‌ شۆرش ئۆکتۆبر و نیاندۆلۆژی کۆمۆنیزم له‌ سۆقیه‌ت دا سه‌ره‌که‌وتبوو تینۆری ویشکانی دارشت و ده‌وله‌تی رۆژئاوا و نه‌هریکای نه‌غیار کردووه‌ که‌ بێتوو گورج به‌ هانای به‌رژه‌وه‌ندییه‌ جیهانی یه‌کانیانه‌وه‌ نه‌چن و له‌ به‌رامبه‌ر زنده‌خوازی یه‌که‌یه‌تی سۆقیه‌ت دا قایم رانه‌وستن. هه‌موو شتیکی ده‌دۆرتن. ئیتر نابن به‌ ته‌مای سه‌روه‌ری نابووری سه‌رمایه‌داری له‌ جیهان دا بن.

به‌وحاله‌ش هینده‌ی پێ نه‌چوو تینۆری مه‌کیندیر له‌ خه‌مه‌تی ئامانجی فراوانخوازی ده‌وله‌تی نا‌لمان نازی و بلوکی سۆسیالیست دا که‌لکی ئێ وه‌رگیرا. "ه‌ماوس هوفر" جوغرافیرانی نه‌لمانی له‌ ژیر ته‌نسیری تینۆری "ویشکانی" مه‌کیندیر دا هانی ده‌وله‌تی نا‌لمان دا هیژی زه‌می نه‌هیز بکا و ده‌لیکی بۆ هه‌لگیرسانی شه‌ری دووه‌می جیهانی هه‌ل کا و بۆسه‌ر ولاتانی ئوروپا و قوولایی خاکی سۆقیه‌ت هیرش به‌ری. به‌لام نه‌و تینۆری یه‌ بۆ نا‌مانی نازی خیری نه‌داوه‌ و تینیدا نابووت بوو.

سۆقیه‌ت که‌ "هات له‌نه‌"ی له‌ ئیختیار دابوو دای تیکشانی نازی یه‌کان قودره‌ته‌ ره‌زمی یه‌که‌ی له‌ ویشکانی دا له‌ زیادیی دا، به‌ره‌ به‌ره‌ تینۆری مه‌کیندیر به‌ قازانجی سۆسیالیزم خۆی له‌ نه‌مری واقعی نزیک

د‌م‌ک‌ر‌د‌ه‌و‌.

له ژو‌ی‌یه‌ی ۱۹۶۷ ی زایینی دا س‌ق‌ی‌ه‌ت ده‌ستی به‌س‌ر ول‌اتانی ن‌و‌رو‌و‌ی‌ای ر‌ژ‌ه‌ل‌ات دا گ‌رت. له‌م‌جا ب‌ل‌و‌و‌کی س‌ق‌ی‌ه‌ت له پ‌شتی دی‌واره ک‌ۆ‌ن‌ک‌ر‌ت‌یه‌کان‌یه‌وه‌ ب‌انگ‌ه‌ش‌یه‌یان د‌م‌ک‌ر‌د‌: له‌گ‌ه‌ر ن‌ی‌ش‌ت‌م‌ان‌یک ه‌ه‌ب‌ن ب‌ی‌ج‌گ‌ه‌ له س‌و‌س‌ی‌ال‌یزم ش‌ت‌ی‌ک‌ی ت‌ر ن‌ی‌یه. نه‌وه‌ ی‌ه‌ک‌ه‌م ج‌ار ب‌و‌و "ژ‌ان‌ن‌ۆ‌ف" ت‌ی‌ن‌ۆ‌ر‌س‌ی‌ن‌ی ر‌و‌وس ج‌اری د‌دا: "د‌ن‌یا به‌ دو‌و ن‌ۆ‌ر‌د‌و‌و‌گ‌ا د‌ری ی‌ه‌ک‌تر د‌اب‌ه‌ش ک‌را‌وه، ی‌ه‌ک‌یان ن‌ۆ‌ر‌د‌و‌و‌ی ن‌ی‌م‌پ‌ر‌ی‌ال‌ی‌س‌ته‌ک‌انه به‌ ر‌ی‌به‌ری سه‌ر‌م‌ای‌ه‌د‌اری پ‌ا‌و‌ان‌خ‌و‌ازی نه‌م‌ری‌کا، ک‌ر خ‌ه‌ر‌یک‌ه ش‌ه‌ر‌یک‌ی د‌یک‌یه ج‌ی‌ه‌انی ه‌ه‌ل د‌ه‌گ‌یر‌س‌ی‌ن، نه‌وه‌ی ت‌ر‌ی‌ش‌ان ن‌ۆ‌ر‌د‌و‌و‌گ‌ای س‌ۆ‌س‌ی‌ال‌ی‌س‌ته‌ک‌انه به‌ ر‌ی‌به‌ری س‌ق‌ی‌ه‌ت که ق‌ا‌ر‌ه‌م‌انی ن‌ا‌ش‌تی و د‌ی‌م‌و‌ک‌راس‌ی ی‌ه. (ت‌ا‌ری‌خ ج‌نگ س‌رد، آ‌ن‌د‌ره ف‌و‌ت‌ن، ج‌گ‌د دو‌م از ج‌نگ ک‌رده تا ب‌ح‌ران ات‌ح‌اد‌ها، ت‌ر‌ج‌مه ع‌ب‌د‌ال‌ر‌ض‌ا ه‌و‌ش‌نگ م‌ه‌دی (۱۹۶۳ - ۱۹۵۰)، ن‌ش‌ر نو، لا‌پ‌ه‌ری ۶۲۸) ه‌ی‌ن‌د‌ی نه‌ک‌ی‌شا ک‌ۆ‌م‌ۆ‌ن‌ی‌س‌ته‌کان ش‌ه‌ری چ‌ر‌یک‌ی ی‌ان له چ‌ین و ب‌ی‌رم‌ه و نه‌ن‌د‌و‌ن‌ی‌زی و ف‌ی‌ل‌ی‌پ‌ین و م‌ال‌یز‌ی و ه‌ی‌ن‌د‌و‌چ‌ی‌ن و ی‌ۆ‌ن‌ان و‌ر‌ی خ‌س‌ت. له‌و ول‌ات‌انه گ‌ش‌تی‌ان له به‌شی "که‌وان‌ه‌ی ژ‌و‌و‌ری" ت‌ی‌ن‌ۆ‌ر‌ی م‌ه‌ک‌ی‌ن‌د‌یر دا ه‌ه‌ل که‌وت‌ی‌و‌ن. ب‌ه‌ر‌ف‌ه‌را‌وان‌ی‌ی گ‌ۆ‌ر‌ه‌پ‌انی ش‌ه‌ری چ‌ر‌یک‌ی نه‌و‌ی‌ش له م‌ه‌ل‌به‌ن‌د‌ی‌کی وا دو‌ور و د‌ر‌ی‌ژ‌ر دا له خ‌ۆ‌ی دا م‌ز‌گ‌ی‌ن‌ی سه‌ر‌که‌وت‌نی له‌و‌ت‌ی‌ن‌ۆ‌ری ی‌ه‌یان له ژ‌ۆ‌ر‌ نا‌وی ش‌ۆ‌رش‌ی ج‌ی‌ه‌ان‌دا گ‌ری س‌و‌س‌ی‌ال‌یزم به‌ خ‌ه‌ل‌کی د‌ن‌یا ر‌اد‌ه‌گ‌ه‌یان‌د‌.

"ج‌ور‌ج ک‌ش‌ان" م‌ا‌م‌ۆ‌س‌ت‌ای ز‌ان‌س‌ت‌گ‌ای "پ‌ر‌ی‌ن‌س‌ت‌ۆ‌ن" دا‌ر‌ی‌ژ‌ه‌ری س‌ی‌اس‌ه‌تی د‌ه‌ر‌ه‌و‌ی نه‌م‌ری‌کا نو‌وس‌ی:

ن‌ی‌مه‌ ه‌ی‌ز‌ی‌ک له ب‌ه‌ر‌ام‌ب‌ه‌ر خ‌ۆ‌مان دا د‌ی‌ب‌ی‌ن‌ی‌ن که له ب‌و‌اری س‌ی‌اس‌ی ی‌ه‌وه‌ ژ‌ۆ‌ر د‌ه‌م‌ار‌گ‌ر‌ژه، پ‌ی‌ن‌ی و‌ای‌ه ن‌ا‌ب‌و‌ری له گ‌ه‌ل ول‌اته ی‌ه‌گ‌ر‌ت‌و‌و‌ه‌کان‌ی نه‌م‌ری‌کا دا ن‌ا‌ک‌ۆ‌کی و و‌ی‌ک ه‌ه‌ل ن‌ا‌ک‌ه‌ن. خ‌ه‌ر‌یک‌ه و‌ه‌ز‌عی ن‌اس‌ای‌ی ن‌ی‌وی خ‌ۆ‌ی ک‌ۆ‌مه‌ل م‌ان ل‌ن ت‌ی‌ک‌ ب‌دا و ژ‌ی‌انه که‌مان ل‌ن ب‌ش‌ی‌و‌ن‌تی، د‌ه‌ز‌ان‌ی د‌و‌ن‌ه‌ت‌ه‌ک‌ه‌مان ح‌اک‌م‌ی‌ه‌ت و نه‌م‌ی‌ه‌تی س‌ق‌ی‌ه‌ت له خ‌ه‌ت‌ه‌ر دا‌و‌ی، نه‌و‌ی‌ش ن‌ا‌چ‌اره‌ر له سه‌ر‌ان‌س‌ه‌ری ج‌ی‌ه‌ان دا پ‌ی‌ش به‌ ن‌ف‌و‌وز‌ی ن‌ی‌مه‌ ب‌گ‌ر‌ی. که و‌اب‌و‌و ن‌اب‌ی‌ن گ‌و‌م‌ا‌ن‌م‌ان ه‌ه‌ب‌ن خ‌انی سه‌ر‌ه‌ک‌ی‌ی س‌ی‌اس‌ه‌تی نه‌م‌ری‌کا به‌ د‌ری ر‌و‌وس‌یه‌ی س‌ق‌ی‌ه‌ت ده‌ب‌ن له‌س‌ه‌ر نه‌وه‌ د‌اب‌ه‌ه‌ز‌ری پ‌ی‌شی فرا‌وان‌خ‌و‌ازی ک‌ۆ‌م‌ۆ‌ن‌یزم له د‌ر‌ی‌ژ‌ج‌ای‌ه‌ن دا ب‌گ‌ر‌ی‌ن. (ت‌ا‌ری‌خ ج‌نگ س‌رد، آ‌ن‌د‌ره ف‌و‌ت‌ن، ج‌گ‌د دو‌م از ج‌نگ ک‌رده تا ب‌ح‌ران ات‌ح‌اد‌ها، ت‌ر‌ج‌مه ع‌ب‌د‌ال‌ر‌ض‌ا ه‌و‌ش‌نگ م‌ه‌دی (۱۹۶۳ - ۱۹۵۰)، ن‌ش‌ر نو، لا‌پ‌ه‌ری ۶۲۴)

ت‌ی‌ن‌ۆ‌ر‌ی ی‌ه‌کان‌ی ج‌ن و ب‌ان‌یان ب‌ۆ‌ دو‌و ب‌ل‌و‌و‌که‌ ک‌رد‌نی ج‌ی‌ه‌ان داخ‌س‌ت. ن‌و‌رو‌و‌ی‌ای ر‌ژ‌ۆ‌ر نا‌وا و نه‌م‌ری‌کا ب‌و‌ونه‌ ن‌ۆ‌ن‌ه‌ری ک‌اپ‌ی‌ت‌ال‌یزم له ج‌ی‌ه‌ان دا. س‌ق‌ی‌ه‌ت و ول‌اتانی ر‌ژ‌ه‌ل‌اتی ن‌و‌رو‌و‌یا و باش‌و‌وری ر‌ژ‌ه‌ل‌اتی ن‌اس‌ای‌ی له سه‌ر‌ان‌س‌ه‌ری ج‌ی‌ه‌ان‌دا به‌ نا‌لا ه‌ل‌گ‌ری س‌و‌س‌ی‌ال‌یزم ن‌اس‌ان. ژ‌ۆ‌ر‌ی‌ه‌ی م‌ه‌ک‌ت‌به‌ س‌ی‌اس‌ی ی‌ه‌کان به‌ سه‌ر دو‌و م‌ه‌ک‌ت‌به‌ی ک‌اپ‌ی‌ت‌ال‌یزم و س‌و‌س‌ی‌ال‌یزم دا د‌اب‌ه‌ش ب‌و‌ون، ول‌اتانی سه‌ر‌م‌ای‌ه‌د‌اری به‌ پ‌ا‌پ‌ن‌شی س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی ق‌و‌د‌ر‌تی د‌ه‌ری‌ای، ول‌اتانی س‌و‌س‌ی‌ال‌ی‌س‌ت‌ی‌ش به‌ ک‌ه‌ل‌ک و‌ه‌ر‌گ‌رت‌ن له س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی ق‌و‌د‌ر‌تی و‌ی‌ش‌کان‌ی له‌ب‌ه‌ر‌یک دام‌ه‌ز‌ان. ب‌ه‌ر‌ه‌ ب‌ه‌ر نه‌م‌ری‌کا و س‌ق‌ی‌ه‌ت له د‌ن‌یا دو‌و ب‌ل‌و‌و‌که‌ دا و‌ه‌ک‌و دو‌و "ا‌ب‌ر‌ق‌د‌رت" و‌اته "ژ‌ه‌ی‌ز" له ب‌ه‌ر‌ام‌ب‌ه‌ر ی‌ه‌ک‌ت‌ر‌ی‌دا ر‌ا‌و‌ه‌س‌تان. له‌ه‌ک‌ه‌وت‌ی ج‌و‌غ‌راف‌ی‌ای نه‌وه‌ م‌ش‌ق‌ه‌ی ب‌ۆ‌ س‌ق‌ی‌ه‌ت و ول‌اتانی س‌و‌س‌ی‌ال‌ی‌س‌تی د‌ان‌ا‌ب‌و‌و، که س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی ن‌ی‌ز‌ام‌ی ی‌ان له‌س‌ه‌ر ق‌ای‌مه‌ی ه‌ی‌زی ز‌م‌ی‌نی ر‌ا‌ب‌گ‌ر‌ن. ب‌ه‌لام ول‌اتانی ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌وا له‌ب‌ه‌ر نه‌وه‌ ژ‌ۆ‌ر‌ی‌ه‌ان دو‌وره‌گ‌ه‌ و ش‌ی‌وه‌ دو‌وره‌گ‌ه‌ن س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی ن‌ی‌ز‌ام‌ی ی‌ان له‌س‌ه‌ر نه‌س‌اس‌ی ه‌ی‌زی د‌ه‌ری‌ای‌ی دا‌ر‌شت.

له ج‌ه‌ری‌انی ش‌ه‌ری س‌ارد دا ن‌ف‌و‌وز‌ی س‌ق‌ی‌ه‌ت ب‌ۆ‌ ل‌ای نا‌وه‌گ‌ه‌ر‌م‌ه‌کان‌ی باش‌و‌وری نه‌وه‌ ول‌اته له داخ‌ز‌ی‌ن د‌اب‌و‌و. د‌ه‌ر‌ک‌ه‌وت ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌وا و نه‌م‌ری‌کا ه‌ی‌ن‌د‌ی‌ان گ‌ۆ‌ی نه‌دا‌وه‌ته‌ ک‌ار‌دا‌نه‌وه‌ی ت‌ی‌ن‌ۆ‌ری م‌ه‌ک‌ی‌ن‌د‌یر ن‌ی‌ه‌ن‌د‌و‌ن‌ۆ‌ر‌ی ک‌ۆ‌م‌ۆ‌ن‌یزم له ح‌ال‌ه‌تی ه‌ی‌رش د‌اب‌و‌و، له‌ژ‌ۆ‌ر ش‌ۆ‌ی‌ن ج‌ی‌ی به‌ ن‌ف‌و‌وز‌ی ول‌اتانی ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌وا ن‌ی‌ژ‌ر ک‌ر‌د‌ی‌و‌و. له‌وه‌ د‌ه‌می داخ‌ا‌وه‌ن نه‌ز‌ه‌ری‌کی ژ‌ۆ‌ی‌ن‌ۆ‌ی‌ل‌ی‌ت‌یک به‌ نا‌وی "س‌پ‌ای‌ک م‌ه‌ن" سه‌ری ب‌ه‌ر‌ز ک‌ر‌د‌ه‌وه‌، ب‌ۆ‌ نه‌ج‌اتی گ‌ی‌انی سه‌ر‌م‌ای‌ه‌د‌اری ج‌ی‌ه‌انی، ت‌ی‌ن‌ۆ‌ری "ر‌ی‌م له‌ل‌ند" (Rim Land) ی‌ دا‌ه‌ی‌نا. "س‌پ‌ای‌ک م‌ه‌ن" به‌ پ‌ی‌چ‌ه‌وان‌ه‌ی "م‌ه‌ک‌ی‌ن‌د‌یر" نه‌ز‌ه‌ری و‌اب‌و‌و "ه‌ارت له‌ل‌ند" ن‌ی‌یه ژ‌ه‌ی‌زی ج‌ی‌ه‌انی د‌رو‌ست د‌کا به‌ل‌گ‌و‌و نه‌وه‌ ول‌اتانی ن‌اس‌یا و ن‌و‌رو‌و‌ی‌ای سه‌ر ل‌ی‌و‌اری د‌ه‌ری‌اک‌ان، ب‌ی‌چ‌می "ا‌ب‌ر‌ق‌د‌رت‌ای ج‌ی‌ه‌انی" له‌م‌ل‌به‌ن‌دی "ر‌ی‌م له‌ل‌ند" دا دا‌د‌ه‌ت‌اش ه‌ه‌ر نه‌وه‌ ه‌ی‌ر‌ه‌شه‌ چ‌اره‌ نو‌وس‌ی ج‌ی‌ه‌ان د‌ی‌اری د‌ه‌کا. (ع‌ز‌ت، ع‌ز‌ت الله، ژ‌ۆ‌ی‌ل‌ت‌یک، د‌ان‌ش‌گاه ت‌ر‌ی‌ب‌ت م‌در‌س ۱۳۶۸، لا‌پ‌ه‌ری ۳۰) نه‌م ت‌ی‌ن‌ۆ‌ری به‌ خ‌ه‌ز‌م‌ه‌ت‌ی‌کی گ‌ه‌و‌ری به‌ ن‌و‌رو‌و‌ی‌ای ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌وا و نه‌م‌ری‌کا ک‌ر‌د. ب‌ه‌م ج‌ۆ‌ره‌ له‌ گ‌ه‌رم‌ه‌ی ق‌ۆ‌ناخ‌ی ش‌ه‌ری س‌ارد دا دو‌و م‌ه‌ل‌به‌ن‌دی ژ‌ۆ‌ی‌ن‌ۆ‌س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی "ه‌ارت له‌ل‌ند" و "ر‌ی‌م له‌ل‌ند" له‌ب‌ه‌ر‌یک دام‌ه‌ز‌ان ب‌ه‌ری‌ان له‌س‌ه‌ر ی‌ه‌ک‌تر ه‌ه‌ل نه‌گ‌رت.

ته‌و‌ژ‌ی ته‌ب‌ل‌ف‌ات‌ی‌ی ک‌ۆ‌م‌ۆ‌ن‌ی‌س‌ته‌کان و ت‌ی‌ک‌ۆ‌ش‌انی س‌ی‌اس‌ی ک‌ۆ‌ر‌و ک‌ۆ‌مه‌له‌ چ‌ه‌پ‌ه‌کان و پ‌ه‌ر‌م‌گ‌رت‌نی خ‌ی‌رای ب‌ز‌و‌وت‌ه‌وه‌ چ‌ه‌پ و ر‌ژ‌گ‌ار‌ی‌خ‌و‌ا‌ه‌کان، نا‌و‌چ‌ه‌ی "ر‌ی‌م له‌ل‌ند" ی‌ان له ته‌پ و ت‌ۆ‌زی ش‌ه‌ری ر‌ژ‌گ‌ار‌ی‌خ‌و‌ازی و‌ه‌ر‌دا. ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌وا ه‌م د‌ی‌و‌و به‌س‌ه‌ر نه‌وه‌ ق‌ۆ‌ر‌ت‌انه دا ب‌از ب‌دا که ک‌ۆ‌م‌ۆ‌ن‌یز‌می ن‌ی‌ونه‌ته‌و‌ی‌ی د‌ه‌ی خ‌س‌ته سه‌ر ر‌ی‌گ‌ای، ه‌م‌ی‌ش پ‌ر ب‌ای‌ه‌خ‌تر‌ی‌ن ش‌ۆ‌ی‌ن "ر‌ی‌م له‌ل‌ند" که ر‌ژ‌ه‌ل‌اتی ن‌ی‌و‌ه‌ر‌اس‌ت ب‌و‌و ز‌ی‌ات‌ره له ۴۰% نه‌وت و گ‌ازی ر‌ژ‌ۆ‌ر‌انه د‌نی‌ای د‌اب‌ی‌ن د‌ه‌ک‌ر‌د. (ب‌ر‌سی ه‌ای ب‌ی‌ن الم‌ل‌لی نف‌ت، ی‌ک، س‌ن‌د ۲، ش‌ماره‌ ۳، سال ۱۳۶۸، لا‌پ‌ه‌ری ۵۲) د‌ی‌و‌و ب‌ی‌پ‌ار‌ز‌ی و نه‌ی‌ه‌تی ب‌ل‌و‌و‌کی س‌ق‌ی‌ه‌ت ه‌نی ل‌و‌وش‌ن. ول‌اتانی سه‌ر‌م‌ای‌ه‌د‌اری به‌ ه‌ی‌ژ‌م‌ۆ‌ی‌ی نه‌م‌ری‌کا له ۴۱ نا‌و‌ری‌لی ۱۹۶۸ دا ب‌ی‌ک‌ه‌وه‌ "پ‌ه‌ی‌مان‌ی نه‌ت‌ل‌ات‌ن‌یک‌ای‌ان" م‌ۆ‌ر ک‌ر‌د. ب‌ی‌ک‌ ه‌ات‌نی نه‌م ک‌ه‌م‌ی‌ه‌ ب‌ۆ‌ ی‌ه‌ک‌ه‌م ج‌ار د‌س‌ک‌ه‌وت‌ی‌کی به‌ ن‌رخ ب‌و‌و، که ب‌ه‌ش‌ی‌ک له نا‌و‌چ‌ه‌ی "ر‌ی‌م له‌ل‌ند" ی‌ه‌گ‌ر‌ت‌و‌و ک‌ر‌د. پ‌ه‌ی‌مان‌ی نه‌ت‌ل‌ات‌ن‌یک‌ای‌ی پ‌ه‌ی‌مان‌ی‌کی ع‌ادی نه‌ب‌و‌و له ن‌ی‌و‌ان‌ی‌ان دا ب‌س‌تر‌ای‌ن، پ‌ه‌ی‌مان‌ی‌کی ب‌و‌و له ب‌ه‌ر‌ام‌ب‌ه‌ر ک‌ۆ‌م‌ۆ‌ن‌یز‌م د‌اب‌و‌و به‌ نا‌لاه‌ه‌گ‌ری د‌ی‌فاع له نا‌مان‌ج‌ی د‌ی‌م‌و‌ک‌راس‌ی و ش‌ار‌س‌ت‌ان‌ه‌ت و پ‌ی‌ش‌ک‌ه‌وت‌نی ه‌ه‌مو ل‌ای‌ه‌ن‌ه‌ی ول‌اتانی ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌وا. (ت‌ا‌ری‌خ ع‌م‌و‌می ج‌ری‌ان‌ه‌ای ب‌ز‌گ ت‌ا‌ری‌خ م‌ع‌اص‌ر، ج‌گ‌د پ‌ن‌چ‌م ن‌ض‌ه‌ت اس‌ت‌ق‌لال ط‌ل‌بی آ‌سی‌ا‌و آ‌فر‌ی‌قا، ت‌الی‌ف ژ‌ان پ‌ی‌ر‌ن، ت‌ر‌ج‌مه م‌ه‌ن‌د‌س ر‌ض‌ا م‌ش‌ای‌خی، م‌وس‌سه ان‌ت‌ش‌ارات ام‌یر ک‌ی‌ب‌ر، ت‌ه‌ران ۱۳۵۷، لا‌پ‌ه‌ر‌ه‌کان‌ی ۱۲۱۴ و ۱۲۱۵)

ب‌ه‌دا ب‌ه‌س‌تی نه‌م پ‌ه‌ی‌مان‌ه‌دا، نه‌م‌ری‌کا به‌ ب‌ه‌س‌تی پ‌ه‌ی‌مان‌ی "س‌ی‌ن‌ت‌ۆ" (نا‌و‌ری‌لی ۱۹۵۴) و "س‌ی‌ن‌ت‌ۆ" (ف‌ی‌و‌ری‌یه‌ی ۱۹۵۵) ج‌ه‌م‌سه‌ری ه‌ی‌لی د‌ی‌فاع‌ی ول‌اتانی ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌و‌ی له‌م‌ل‌به‌ن‌دی نا‌ل‌ات‌ن‌یک‌ و ن‌و‌ق‌ی‌ان‌و‌وس‌ی گ‌ه‌وره‌ دا و‌ی‌ک خ‌س‌ته‌وه‌. پ‌ی‌ش‌ن‌د‌ی‌کی نه‌م‌ی‌ه‌ت‌ی‌ی ب‌ۆ‌ ب‌ه‌ری‌ه‌س‌ت ک‌رد‌نی ن‌ف‌و‌وز‌ی ک‌ۆ‌م‌ۆ‌ن‌یز‌م ب‌ه‌د‌ه‌ری باش‌و‌وری س‌ق‌ی‌ه‌ت و با‌ق‌ی‌ی ول‌اتانی س‌ۆ‌س‌ی‌ال‌ی‌س‌تی دا ک‌ی‌شا. (ت‌ا‌ری‌خ ع‌م‌و‌می ج‌ری‌ان‌ه‌ای ب‌ز‌گ ت‌ا‌ری‌خ م‌ع‌اص‌ر، ج‌گ‌د پ‌ن‌چ‌م ن‌ض‌ه‌ت اس‌ت‌ق‌لال ط‌ل‌بی آ‌سی‌ا‌و آ‌فر‌ی‌قا، ت‌الی‌ف ژ‌ان پ‌ی‌ر‌ن، ت‌ر‌ج‌مه م‌ه‌ن‌د‌س ر‌ض‌ا م‌ش‌ای‌خی، م‌وس‌سه ان‌ت‌ش‌ارات ام‌یر ک‌ی‌ب‌ر، ت‌ه‌ران ۱۳۵۷، لا‌پ‌ه‌ر‌ه‌کان‌ی ۱۲۱۴ و ۱۲۱۵)

ک‌ورد‌س‌تان که‌وت‌ه‌وه‌ ن‌ی‌و‌ ح‌ه‌س‌ته‌م‌ر‌ی‌ن ش‌ۆ‌ی‌ن "ر‌ی‌م له‌ل‌ند"، که باش‌و‌وری ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌و‌ی ن‌اس‌یا ب‌و‌و. ش‌ۆ‌ی‌ن‌یک ب‌و‌و س‌ق‌ی‌ه‌ت و ول‌اتانی س‌ۆ‌س‌ی‌ال‌ی‌س‌تی له ن‌ی‌ز‌ی‌ک و دو‌ور‌را ب‌ه‌س‌ی‌زه‌ ت‌ن گ‌رت‌ن د‌ی‌یات ه‌ه‌نگ‌ا‌وت. ژ‌ۆ‌ری‌ان به‌ ق‌از‌ان‌ج‌ ب‌و‌و له د‌ر‌ی‌ژ‌ی س‌ی‌اس‌ه‌تی فرا‌وان‌خ‌و‌ازی خ‌ۆ‌یان دا نا‌ل‌ۆ‌زی ت‌ن ب‌ه‌خ‌ن. ن‌و‌رو‌و‌ی‌ای ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌وا و نه‌م‌ری‌کا‌ش به‌ چ‌ه‌کی تاک‌تی‌کی و س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی‌کی ی‌ه‌وه‌ له ز‌ه‌وی و ن‌اس‌مان و د‌ه‌ری‌او ژ‌ۆ‌ر د‌ه‌ری‌اک‌ان را نه‌وه‌ نا‌و‌چ‌ه‌یان له ژ‌ۆ‌ر چ‌او‌ه‌د‌ی‌ری ی‌ه‌کی ت‌ۆ‌ندا ر‌ا‌گ‌رت‌ی‌و‌و. دو‌و ه‌ی‌لی ژ‌ۆ‌ی‌ن‌ۆ‌س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی‌کی و‌ی‌ش‌کان‌ی و د‌ه‌ری‌ای‌ی له با‌ک‌و‌وری خ‌ا‌کی ک‌ورد‌س‌تان دا ل‌یک د‌ه‌سه‌ل‌م‌ی‌نه‌وه‌، ش‌ۆ‌ی‌ن‌یک ب‌و‌و به‌ق‌ه‌و‌لی ک‌ۆ‌ر‌د ک‌ۆ‌ته‌ن‌ی: "ک‌ه‌ل به‌ م‌و‌وی ب‌ه‌ل‌د ب‌و‌و" ه‌ه‌وت‌ی خ‌ه‌ی‌اتی ر‌ژ‌گ‌ار‌ی‌خ‌و‌ازی ک‌ۆ‌ر‌ان له سه‌ر‌ان‌س‌ه‌ری س‌ه‌دی ب‌ی‌س‌ته‌م دا ف‌ی‌دا نه‌وه‌ دو‌و ژ‌ۆ‌ی‌ن‌ۆ‌س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی‌کی ی‌ه‌ی د‌و‌ن‌ه‌ته‌ ژ‌ه‌ی‌ز‌ه‌کان ب‌ی‌و‌و. له‌وه‌ ن‌ی‌و‌ه‌دا به‌ ت‌ای‌به‌تی ن‌ی‌گ‌ی‌ی‌س و د‌و‌ات‌ر‌ی‌ش نه‌م‌ری‌کا ه‌ۆ‌کاری سه‌ر‌ه‌ک‌ی‌ی ش‌ک‌س‌ت و ه‌ه‌ر‌س ه‌ی‌ن‌انی خ‌ه‌ی‌اته نه‌ته‌و‌ی‌ی ی‌ه‌کان‌ی ک‌ۆ‌ر‌د له ه‌ه‌مو پار‌چه‌کان‌ی ک‌ورد‌س‌تان دا ب‌و‌ون.

نا‌تی ت‌ی‌زی ر‌و‌ون‌ا‌ک‌ی‌ی‌ان و خ‌ه‌ب‌انگ‌ی‌ی‌ان ن‌ی‌ش‌ته‌مان‌ی‌ی پار‌چه‌کان‌ی ک‌ورد‌س‌تان له ن‌اس‌تی نه‌وه‌ ت‌ر‌ا‌ژ‌ی‌دی ی‌انه‌ دا ر‌و‌و و‌ه‌ر‌س‌و‌و‌ر‌ان‌د‌ی‌ان له ول‌اتانی سه‌ر‌م‌ای‌ه‌د‌اری ب‌و‌و. له ب‌ه‌ر‌ام‌ب‌ه‌ر دا ن‌ۆ‌ر‌د‌و‌و‌گ‌ای س‌ۆ‌س‌ی‌ال‌ی‌س‌تی و له سه‌رو‌وی ه‌ه‌مو‌انه‌وه‌ ی‌ه‌ک‌ی‌ه‌تی س‌ق‌ی‌ه‌ت‌ی‌ان ک‌رد ق‌ی‌ی‌ه‌ل‌گ‌ای نا‌مان‌ج‌ی ن‌ی‌ن‌اس‌ی‌ی ک‌ۆ‌ر‌ان. س‌ق‌ی‌ه‌ت ب‌ب‌و‌و به‌ ت‌اج‌ی سه‌ری‌ان. ه‌ه‌ر ر‌ی‌ک‌خ‌و‌ا‌ی‌کی س‌ی‌اس‌ی له ک‌ورد‌س‌تان سه‌ری ه‌ه‌ل‌دا‌با، ر‌ه‌نگ‌ی ل‌ای‌ه‌ن‌گ‌ری له س‌ۆ‌س‌ی‌ال‌یزم و خ‌س‌له‌تی چ‌ه‌پ نا‌ژ‌ۆ‌ی‌ی به‌خ‌ۆ‌وه‌ د‌ه‌گ‌رت. م‌ام‌اد و‌ا‌ه‌ن‌اب‌ه‌ن به‌ د‌وا‌ک‌ه‌وت‌و‌و و ن‌ۆ‌ک‌ه‌ری ن‌ی‌م‌پ‌ر‌ی‌ال‌یزم له ق‌ه‌ل‌ه‌م د‌د‌ران. ن‌ی‌م‌پ‌ر‌ی‌ال‌یز‌می ج‌ی‌ه‌انی‌ان به‌ سه‌ر‌ک‌رد‌ی‌ی نه‌م‌ری‌کا به‌ د‌و‌ژ‌می سه‌ر‌ه‌ک‌ی‌ی گ‌ه‌ل‌انی ب‌ن ده‌ستی ن‌از‌د‌ی‌خ‌و‌از و، ول‌اتانی س‌ۆ‌س‌ی‌ال‌ی‌س‌تی و ی‌ه‌ک له‌وان س‌ق‌ی‌ه‌ت ی‌ان به‌ د‌ۆ‌ستی س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی‌کی نه‌ته‌وه‌ی ک‌ۆ‌ر‌د دا‌ه‌نا. ب‌ه‌و ح‌ال‌ه‌ش نه‌ح‌ز‌اب و ر‌ی‌ک‌خ‌را‌و و ر‌ی‌به‌ر‌انی ش‌ۆ‌رش‌ی ر‌ژ‌گ‌ار‌ی‌خ‌و‌ازی نه‌ته‌وه‌ی‌ی له پار‌چه‌کان‌ی ک‌ورد‌س‌تان خ‌ی‌ر‌ی‌ک‌یان له‌وه‌ د‌ۆ‌س‌ت‌ای‌ه‌تی ی‌ه‌ نه‌دی. گ‌ی‌ره‌ و ک‌ی‌شه‌ی ج‌ی‌ه‌انی ی‌ه‌کان دو‌و ج‌ه‌م‌سه‌ری ر‌ژ‌ۆ‌ر به‌ ر‌ژ‌ۆ‌ر به‌ پ‌ی‌چ و پ‌ه‌ن‌ات‌ر د‌ه‌ب‌و‌ون و له‌س‌ه‌ر ی‌ه‌ک ک‌ه‌ل‌ه‌که‌ د‌ه‌ک‌ران. له‌وه‌ گ‌ی‌ژ‌ا‌وه‌ دا نه‌ح‌ز‌اب و ر‌ی‌ک‌خ‌را‌وه‌ ک‌ۆ‌ر‌دی ی‌ه‌کان سه‌ری‌ان ل‌ن ده‌ش‌ی‌وا و د‌ه‌ری‌ان نه‌د‌ه‌ب‌ر‌د و نه‌د‌ه‌گ‌ه‌ی‌شه‌ نا‌مان‌ج‌.

م‌ه‌ل‌ل‌انی پ‌ی‌ک ه‌ه‌ل‌پ‌ه‌ر‌انی ژ‌ۆ‌ی‌ن‌ۆ‌س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی‌کی نه‌وه‌ دو‌و ژ‌ه‌ی‌زه‌ به‌ ر‌اد‌ی‌ه‌یک ته‌و‌ژ‌م ن‌اس‌ا ب‌و‌و، نه‌ی ده‌ش‌ی‌ت ها‌وار و گ‌از‌ه‌ن‌دی ک‌ۆ‌ر‌د‌ه‌کان له سه‌ر و‌ه‌ز‌عی له ر‌اد‌ب‌ه‌د‌ه‌ر پ‌ه‌ر‌ی‌ش‌ان‌ی‌ان له ن‌ی‌و‌ ک‌ۆ‌ر‌و ک‌ۆ‌مه‌له‌ ن‌ی‌ونه‌ته‌وه‌ی‌ی ی‌ه‌کان دا ر‌ه‌نگ ب‌دا‌ته‌وه‌ و به‌ ج‌ی‌ه‌یک ب‌گا. ژ‌ۆ‌ج‌ار‌ی‌ش و‌ای ل‌ن ده‌ه‌ات له چ‌ه‌پ و ر‌اس‌ت را د‌ی‌ان ک‌ۆ‌تا. ک‌ۆ‌ر‌د‌ه‌کان ه‌ه‌ر دو‌و د‌ی‌ان ب‌ی‌و‌ون. ه‌م ب‌ه‌د‌ه‌س‌ک‌ری ک‌ۆ‌م‌ۆ‌ن‌یزم و د‌ه‌رو‌شی ک‌رم‌ی‌ل له ق‌ه‌ل‌ه‌م د‌د‌ران و ب‌ه‌و ب‌ی‌ان‌وه‌ سه‌ر‌ک‌وت د‌ه‌ک‌ران، ه‌م‌ی‌ش به‌ ع‌ام‌ی‌ی ن‌ی‌م‌پ‌ر‌ی‌ال‌یزم و سه‌ه‌ی‌و‌ن‌یز‌م تا‌وان‌ب‌ار د‌ه‌ک‌ران و ل‌ن د‌د‌ران. د‌ی‌و‌و له‌ه‌ه‌ر دو‌و ل‌ارا با‌ج‌ی خ‌ۆ‌یان ب‌ه‌دن. یا پ‌ی‌ن له ر‌اس‌ت‌ی‌ه‌ش ب‌ن‌ی‌ن‌ن ه‌ه‌ر چ‌ه‌ن‌د در‌و‌شه‌ س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی ی‌ه‌کان ت‌ی‌ش‌ان‌ه‌ری م‌ان‌ی‌ف‌ی‌ستی ر‌ی‌ک‌خ‌را‌وه‌ ک‌ۆ‌ر‌دی ی‌ه‌کان ب‌و‌ون، ب‌ه‌لام له م‌ه‌ی‌د‌انی ک‌ۆ‌ر‌د‌ه‌ دا ب‌ۆ‌یان نه‌د‌ه‌ل‌ا تا سه‌ر له ی‌ه‌ک خ‌ه‌ت و ب‌ه‌ر‌دا خ‌ۆ‌ ر‌ا‌ب‌گ‌ر‌ن، ژ‌ۆ‌ر‌ج‌ار ب‌ن نه‌وه‌ی به‌ خ‌ۆ‌یان ب‌زان‌ن له ن‌ی‌و نه‌وه‌ دو‌و س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی به‌ ق‌ه‌ب‌ان‌ه‌دا ب‌ی‌ن‌ه‌وه‌ ب‌ه‌ر‌ه‌ و سات و سه‌و‌د‌ای‌ان پ‌ی‌ن د‌ه‌ک‌را. و‌ی‌نه‌ ه‌ه‌ر ز‌ی‌ن‌د‌و‌و ش‌ۆ‌رش‌ی سه‌ر‌ان‌س‌ه‌ری ک‌ورد‌س‌تان‌ی ع‌ی‌راق به‌ ر‌ی‌به‌ری "م‌س‌ته‌فا ب‌از‌زان‌ی" ب‌و‌و که له سه‌ر‌ت‌ای ۱۹۶۰ دا ه‌ل‌گ‌ی‌ر‌س‌ا‌ب‌و‌و، ب‌ه‌لام پ‌اش ۸ سال خ‌ه‌ب‌اتی ب‌ن پ‌س‌انه‌وه‌، ول‌اته ژ‌ه‌ی‌زه‌کان ک‌رد‌ی‌انه خ‌ور‌ا‌کی س‌ی‌اس‌ه‌تی س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی ی‌ه‌کان‌ی‌ان ت‌ر‌ا‌ژ‌ی‌دی‌ای نه‌م ش‌ۆ‌رش‌ه‌ به‌ ق‌ه‌ی‌ر‌انی ده‌ستی پ‌ی‌ک‌ر‌د که ش‌ۆ‌رش‌ی د‌ری ن‌ی‌م‌پ‌ر‌ی‌ال‌ی‌س‌تی‌ی گ‌ه‌ل‌انی ن‌اس‌ای‌ی ت‌و‌وش‌ی نه‌م‌ری‌کان‌ی ک‌رد‌ی‌و‌و. نه‌م‌ری‌کا تا م‌ال‌ن له ز‌ه‌ل‌ک‌ا‌وی ش‌ه‌ری "و‌ی‌به‌ت‌ن‌ام" ر‌ا‌چ‌و‌ی‌و‌و، ب‌ر‌سی نه‌وه‌ی ل‌ن پ‌را‌ب‌و‌و ر‌اس‌ته‌و‌ خ‌ۆ‌ د‌ه‌گ‌ی‌ره‌ و ک‌ی‌شه‌کان‌ی ول‌اتانی که‌ن‌دا‌و و‌ه‌ر‌دا. ن‌ی‌گ‌ی‌ی‌ش‌ له‌ب‌ه‌ر ز‌ه‌م‌عی ب‌و‌ن‌ی‌ه‌ی م‌الی ب‌ری‌اری د‌اب‌و‌و له ۱۹۷۱ دا ه‌ی‌زه‌ ن‌ی‌ز‌ام‌ی ی‌ه‌ک‌ه‌ی به‌ ی‌ه‌ک‌ج‌اری له ول‌اتانی ش‌ه‌رق‌ی "س‌ۆ‌ن‌ی‌ز" ب‌ک‌ش‌ی‌ن‌ت‌ه‌وه‌، (ش‌ک‌س‌ت ش‌ا‌ه‌انه، ر‌وا‌ن‌ش‌ناس‌ی ش‌خ‌ص‌ی‌ت ش‌اه، م‌ار‌و‌ی‌ن‌ۆ‌ی‌ن‌س، و‌ه‌ر‌گ‌ی‌ر‌انی ع‌ه‌ب‌اس‌ی، لا‌پ‌ه‌ری ۲۶۲). د‌س‌ک‌ه‌وت‌ی سه‌ف‌ه‌ری ن‌ی‌ک‌س‌ۆ‌ن-ک‌س‌ی‌ن‌ج‌ی‌ر له م‌انگ‌ی م‌ای ۱۹۷۲ دا ب‌ۆ‌ ت‌ار‌ان نه‌وه‌ ب‌و‌و، ب‌ۆ‌ش‌ای "ته‌ی‌و‌ونی ه‌ی‌زی ن‌ی‌ز‌ام‌ی" ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌و‌یان به‌ ه‌ی‌ن‌انه‌ م‌ه‌ی‌د‌انی "ح‌م‌ه‌ ر‌ه‌ز‌اش" پ‌ر ک‌ر‌د‌ه‌وه‌. ح‌م‌ه‌ر‌ه‌ز‌اش‌ای‌ان ک‌رده ش‌ت‌ی‌کی ت‌ر، به‌ف‌ی‌زه‌وه‌ سو‌اری پ‌ا‌پ‌ۆ‌ری "ب‌ای‌ه‌خی س‌تر‌ات‌ی‌ژ‌ی‌کی ن‌ی‌زان‌ی‌ان" ک‌ر‌د. به‌ گ‌ه‌ر‌انه‌وه‌ی د‌ۆ‌ل‌ه‌کان‌ی نه‌وت‌ی ن‌ی‌زان‌ ب‌ۆ‌ ن‌ی‌و ب‌ا‌ل‌که‌کان‌ی خ‌ۆ‌یان، نه‌ر‌ته‌شی ش‌اه‌ن‌ش‌اه‌ی ی‌ان به‌ نه‌ن‌و‌اع‌ی چ‌ه‌کی پ‌ی‌ش‌ک‌ه‌وت‌و‌وی نا‌ه‌س‌ته‌ی‌ی ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌وا ن‌اس‌ته‌ ک‌ر‌د. له‌وه‌ نه‌ر‌ته‌شه‌ ب‌و‌و به‌ گ‌ژ‌ا‌ چ‌و‌نه‌وه‌ی ول‌اتانی ر‌اد‌ی‌کان‌ی ع‌ه‌ر‌ه‌ب و ی‌ه‌ک له و‌ان ع‌ی‌راق که به‌ پ‌ی‌گ‌ه‌ی‌ه‌کی به‌ه‌ی‌زی د‌ری ر‌ژ‌ۆ‌ر‌نا‌وا د‌ه‌ز‌ان‌را، ته‌وا‌و ته‌ی‌ار ب‌ب‌و‌و. **د‌ر‌ی‌ژ‌ی‌ی ه‌ه‌ی‌ه‌...**

په‌ندی پیشینیان

مه‌لا غه‌فوری دوبی‌اغی

هه‌ر عومری به‌فر به بای قه‌نایه
ده‌لین هه‌ر عه‌ قله‌ی له خه‌ساریکه
بۆی هه‌لمه‌رژره خیرا کیسه‌ی دل !
هه‌لمه‌قرچینه جه‌رگت له‌تاوی
بوو به سوچه‌مار، دای به پامه‌وه
سوار هه‌تا نه‌گلی، نابی به سوارچاک
گوتی به‌ردم دی زۆر به دل‌ره‌قی
به‌ن نه‌رێسراوه، جۆلا شه‌قه‌ی دی
به‌ردی زل به‌لگه‌ی نه‌هاویشتنه
هه‌تا کو لێیان وه‌راست ده‌گه‌رێ
نه‌ک عه‌تار بلی زۆر عه‌تری چاکه
کێ مرد و کێی‌تر ما له وه‌جاخا
نه‌چینه پێستی خه‌لکه‌وه جوانه
هه‌چی با هینای، هه‌ر به با نه‌روا
ده‌ستیک به‌ته‌نیا ته‌قه‌ی لێنایه

رێژنه‌بارانه یا ره‌شه‌بایه
هه‌له و له‌بیرچوون جارو باریکه
دۆستت تا نه‌بن وه‌ک خۆت دل به‌ کوڵ
تا نه‌و نه‌سووتی بۆ تو هه‌ناوی
به‌ کاکه‌کاکه هات به لاهه‌وه
وایان فهرمووه قه‌دیمی دلپاک
له به‌ردیان پرسی بۆچی وا ره‌قی؟
شایی نه‌کراوه، ده‌هۆل ته‌قه‌ی دی
شه‌رنه‌که‌ر پیشه‌ی زوو دانیشتنه
هیندی کس نازاو رێژن له شه‌رێ
عه‌تر ده‌بێ خۆی بۆن بدا کاکه!
سا بن سکی خۆت مه‌دره له داخا
که‌سی خۆی له‌لا گه‌وره و گرانه
هه‌موو که‌س نه‌کا به‌م په‌نده بروا
مه‌یه‌وێ سه‌ر من هه‌رچی خه‌تایه

چیرۆک بۆ منداڵان

چیرۆکی ناسکه قاچ باریکه‌که

سه‌باح مه‌جید

رۆژێک ناسیکی جوان و چاوه‌کش له که‌ناری رووباریکه‌وه ئاوی ده‌خواردوه.. له نزیک رووباره‌که‌وه شاخیکی به‌رز هه‌بوو.. ناسکه‌که له ئاوه‌که‌دا سه‌یری خۆی کرد، پاشان گوتی: من زۆر جوانم.. هه‌موو شۆینه‌کانم زۆر جوانن ته‌نیا قاچه‌کانم نه‌بیت زۆر لاواز و باریکن، پاشان هه‌ناسه‌یه‌کی هه‌لکیشا و له دڵه‌وه گوتی: خوایه بۆ قاچه‌کانم وا باریکن؟ من هه‌موو شۆینه‌کانی دیکه‌م جوانه به‌س قاچه‌کانم نه‌بیت، ئاخ‌ر بۆچی خودایه؟ ناسکه‌که خه‌ریکی گله‌یی کردن بوو له پڕ شیرینی ئێ پیدابوو و بۆلای غاری دا.. ناسکه‌که هه‌رکه چاوی به‌ شیرده‌که که‌وت رایکرده ناو شاخه‌که‌وه و به‌ چاوتروکانیک خۆی گه‌یاند هه‌وێش بێر و بێدی شیرده‌که بێنوویند بوو و گه‌رایه‌وه. ئینجا ناسکه‌که گوتی: خودایه ئێستا زانیم بۆچی قاچه‌کانی منت وه‌ها باریک دروستکرده‌وه تا‌کو له کاتی ته‌نگانه‌دا به‌هۆی قاچه باریکه‌کانمه‌وه به‌خیرایی بڕۆم و خۆم له کێشه‌کان ده‌رباز بکه‌م.

چیرۆکی راستگۆیی

نه‌بوو نه‌بوو کەس له‌خوا گه‌وره‌تر نه‌بوو، سێ هاوڕێ هه‌بوون ناویان شوان و باوهر و هێمن بوو ئهم سێ هاوڕێ یه‌ به‌یه‌که‌وه له قوتابخانه‌ بپوون رۆژێک باوهر دواى ئه‌وى نانی به‌یانی خوارد و خۆی گۆری، دایکی سێ سیوی خسته جانتاکه‌یه‌وه و پێتی ووت: باوهر گیان ئهم سیوانه‌ت بۆ نه‌خه‌مه جانتاکه‌ته‌وه له قوتابخانه‌ ده‌ری به‌ینه‌ و له‌گه‌ڵ هاوڕێکانه‌ت به‌شی بکه‌ن و بیخۆن. باوهریش ووتی: باشه دایه گیان.

کاتیکی باوهر له رینگا نه‌رۆشت بۆ قوتابخانه‌ له دلی خۆیدا پی‌ری کرده‌وه و ووتی:

باشه بۆ ئهم سیوانه‌ بده‌م به‌ هاوڕێکانم؟ بۆ به‌شیان بده‌م؟ ئه‌ی بۆ هه‌مووی هه‌لته‌گرم بۆ خۆم و خۆم بیخۆم!!

ئیتیر باوهر بریاری دا سیوه‌کان به‌شارته‌وه و نه‌یدات به‌ هاوڕێکانی، بۆیه‌ چوو له‌ په‌ناى دارێکا چاڵیکی

بچوکی بۆ هه‌لکه‌ندن و سیوه‌کانی شارده‌وه له‌دلی خۆیدا ووتی:

که‌ له قوتابخانه‌ گه‌ڕامه‌وه ده‌ریان نه‌هینم و هه‌موویان بۆ خۆم نه‌خۆم.

کاتیکی چوو بۆ قوتابخانه‌ هێمن و شوان شته‌کانی ناو جانتاکه‌یان ده‌رهینا و به‌شی یه‌کتریان دا و به‌شی باوهریشیان دا.

به‌لام باوهر ووتی: ببورن من هیچم پێ نی یه‌ چونکه‌ ئهم‌رۆ دایکم هیچی پێم نه‌داوه!

پاش ته‌واو بوونی خوێندن، هێمن و باوهر و شوان به‌یه‌که‌وه گه‌ڕانه‌وه بۆ ماڵه‌وه.

کاتیکی گه‌یشته‌ لای ئه‌و داره‌ی که‌ باوهر سیوه‌که‌ی له‌ژێردا شارده‌بوو سه‌یریان کرد وا منداڵیکی تر چال ۆ‌ده‌کی باوهر

هه‌لته‌داته‌وه و سیوه‌کان ده‌ر نه‌هینیت.

باوهر که‌ ئه‌وى بینى له‌ پڕ هاواری کرد: نه‌که‌ی ده‌ری نه‌هینیت ئه‌وه سیوه‌کانی منه!

هێمن و شوان ئهم قسه‌یه‌ی باوهریان زۆر پێ سه‌یر بوو بۆیه‌ به‌ سه‌رسوڕمانیکه‌وه ووتیان: سیوی تۆ؟ ئه‌ی تۆ به‌ ئیمه‌ت نه‌ووت ئهم‌رۆ دایکت هیچی نه‌داوه پێت؟!!

ئیتیر باوهر ته‌ریق بۆوه و سه‌ری دا خست.

ئهو منداڵه‌ش که‌ سیوه‌کانی ده‌ر نه‌هینا ووتی: ببورن ئهم سیوانه‌ ه‌ی من نی یه‌، کاتیکی که‌ هاتم بۆ قوتابخانه‌ له‌ پشتی باوهره‌وه بووم بینم که‌ ئهم سیوانه‌ی ئێره‌دا شارده‌وه.

ئیتیر باوهر په‌شیمان بووه‌وه له‌ کاره‌که‌ی و ووتی: هاوڕێیان من زۆر داواى ئێ پووردن ئه‌که‌م، من هه‌له‌به‌یووم که‌ ده‌رم کرد هه‌مووی هه‌ر بۆ خۆم بیت، داواى ئێپووردن ئه‌که‌م.

ئیتیر منداڵه‌که‌ سیوه‌کانی دایه‌وه به‌ باوهر و باوهریش سیوه‌کانی به‌ش کرد و په‌یمانی دا به‌ هاوڕێکانی هه‌رگیز ئهم کاره‌ دووباره‌ نه‌کاته‌وه.

منداڵه‌ نازێدکان ئه‌وى ئهم چیرۆکه‌وه فێر نه‌بین ئه‌وه‌یه‌ که‌:

ئیمه‌ ده‌بیت هه‌میشه‌ راستگۆ بین و هیچ کات درۆ نه‌که‌ین له‌گه‌ڵ هاوڕێ و که‌سه‌کانمان وه‌ ئه‌وى بۆ خۆمان هه‌زمان ئێ بوو ده‌بیت بۆ برا و هاوڕێکانیشمان هه‌زی پێ بکه‌ین، وه‌ ناییت هه‌ر خه‌می خۆمان بیت و نه‌وان له‌بیر بکه‌ین هه‌روه‌ها رینگه‌ نه‌دین شه‌یتان شتی خراب بخاته‌ دتمانده‌وه وه‌سه‌سه‌مان بۆ دروست بکات.

مائپه‌ری خوشکان

هونراوه‌ی باران

به‌ سیه‌ی گرمه‌ و بروسه‌که‌

چۆن چۆنی بکه‌ین یاری

پیس ده‌که‌ی به‌رگ و پیلاو

له‌ش پڕ ده‌که‌ی له‌ سه‌رما

ژیا‌نمان ده‌ شیوینی

به‌ سیه‌ی گرمه‌ و باو پوران

خۆشکه‌ ده‌ی باران خۆشکه‌

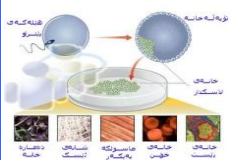
که‌ تۆ به‌ خوڕ ده‌باری

دنیا ده‌که‌ی به‌ چلیاو

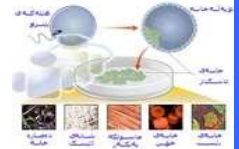
جل ته‌ر ده‌که‌ی له‌ به‌رما

له‌رزو تمان بو دینی

خۆشکه‌ ده‌ی خۆشکه‌ باران

ته‌ندروستی

چ خواردنیک بخۆی بۆ نه‌وه‌ی میشت کار بکات

پیش هه‌موو شتیکی پیتوستیت به ئارامی و وزدی پیتوست هه‌یه. راوێژکارانی خۆراک ده‌تێن، بۆ نه‌وه‌ی هه‌ستیکی خۆشت هه‌بیت، واباشتره‌ گرینگیسی زۆرتر به خواردن بدریت.

هه‌نگاوی یه‌که‌م بۆ خواردنیک ته‌ندروست، هه‌لبێژاردنی خواردنیک باشه‌ بۆ نانی به‌یانی. جه‌سته‌ی مرۆف به‌ درێژایی شه‌و، له‌ کۆکای ناو خانه‌کان، "هیدرات کاربۆن" یکی به‌رچاو به‌کار ده‌یت، بۆیه‌ خواردنی ژه‌میکی به‌یانیی به‌هێز و ته‌ندروست، ده‌ستپیکیک باشه‌ بۆ نه‌وه‌ی روژیک پیرایه‌ ته‌بیت.

بۆ ژه‌می به‌یانی، نانی که‌ به‌کاردا به‌ تونکی گه‌نم) و په‌نیر، هه‌لبێژاردیه‌کی باشه‌، به‌لام ته‌واو نییه‌. جۆی وردکراو له‌گه‌ڵ شیر، خواردنیک به‌سووده‌ بۆ میشت. بۆ شیرین کردنی نه‌م جۆیه‌ش ده‌توانیت له‌ مره‌با که‌ک و ده‌رگیریت. له‌ خواردنه‌وه‌ی قساوه‌ و چای به‌ره‌نگیش ده‌بیت هاوسه‌نگی راگیریت. له‌ جیاتی نه‌مه‌ش ده‌توانی چای سه‌وز بخۆیه‌وه‌. چای سه‌وز هه‌ندیک مادده‌ی خۆراکیی تێدایه‌ که‌ بۆ میشت زۆر به‌سووده‌. نه‌مه‌ش ناییت له‌بیر بکرت که‌ تاکو شه‌و ده‌بیت یه‌ک لیتر و نیو شه‌مه‌نی بخۆیه‌وه‌.

به‌ درێژایی روژ، کاتیکی که‌ نیشانه‌کانی ماندوویی و برسیه‌تی خۆی ده‌رخست، نه‌ویش به‌ هۆی که‌مه‌بووه‌ی شه‌کر له‌ خۆن‌دا، ده‌بیت خۆت له‌ خواردنی شیرینی بپاریزی. بۆ نه‌م کاته‌ش، خواردنی بادام(باوی) و قندق زۆر به‌سووده‌، نه‌ویش له‌به‌ر هه‌بوونی مادده‌ی "سروتونین" و نه‌م مادده‌یه‌ش یاره‌مه‌تی خانه‌کانی میشت ده‌دات که‌ باشتر کار بکه‌ن و له‌ خواردنی کینک و بسکویت و شکلات باشتره‌. بۆ ژه‌می نیوه‌رێ بیر له‌ خواردنیک سووک بکه‌وه‌. نه‌گه‌ر پاش نیوه‌رێ کاتیکی بۆ پشوو‌دان نییه‌ و ده‌بیت یه‌که‌سه‌ر ده‌ست به‌کار بکه‌یت، خواردنی چه‌ور مه‌خۆ. هه‌رس کردنی نه‌م جۆره‌ خواردنه‌وه‌ پیتوستیان به‌ وزه‌یه‌کی زۆر هه‌یه‌ و نه‌مه‌ش ده‌بیت هۆی خه‌واڵو بوون.

له‌ هه‌فته‌دا، لانی که‌م جارێک یان دوو جار گوشتی ماسی له‌گه‌ڵ سه‌وزه‌ بخۆ. ماسی ترشیی تیرنه‌کراوی "نۆمیگا-۳" ی تێدایه‌ که‌ گرینگترین مادده‌یه‌ خانه‌کانی میشت پیتوستی پێیه‌تی. لێره‌دا نه‌م گوته‌ به‌ناوبانگه‌ که‌ ده‌بیت ده‌ک نه‌وه‌ی که‌ "که‌وچک که‌وچک زانایی بخۆی" زۆریش دوور له‌ راستی نییه‌. خواردنی نۆمیگا-۳ به‌ تایبه‌ت له‌ ته‌مه‌نی منداڵ‌دا، ده‌بیت هۆی زۆری کارامه‌یی میشت. یه‌کیکی دیکه‌ له‌ ماده‌ به‌سووده‌کان بۆ به‌هێز کردنی میشت، خه‌مه‌ری ئاوجۆیه‌. خواردنی چه‌ب یان توژی نه‌م خه‌مه‌ریه‌، ماندوویی میشت ده‌ده‌ستینه‌وه‌ و کارامه‌یی میشت ده‌باته‌ سه‌ر. نه‌گه‌ر پاش نیوه‌رانان برسیه‌تی بوو، نه‌م برسیه‌تییه‌ به‌ میوه‌ پیر بکه‌وه‌ و بۆ نه‌مه‌ش مۆز زۆر باشه‌. نه‌م میوه‌یه‌ مادده‌ی "له‌سه‌ی نامینه‌ تیرپه‌توفا" ی تێدایه‌ و کاربیه‌ری له‌سه‌ر که‌م کردنه‌وه‌ی ده‌راوکی و دروست کردنی هۆرمۆنی سروتونین هه‌یه‌.

"کودوی زه‌رد"، ده‌رمانی چاره‌سه‌ری چه‌ند نه‌خۆشییه‌که‌

به‌ پێی هه‌وائیک مائه‌ری "قی دام"، به‌ ووته‌ی زانایان "کودوی زه‌رد" له‌ زیاتر مادده‌ی خۆراکی شیفاهه‌ش پیکهاتوه‌ له‌ هه‌مان کاتدا ده‌بیت هۆی جوانبوونی ناخ و پیتستی مرۆف. کودوی زه‌رد له‌ ژماره‌یه‌کی زۆر ئاستی ناکیسان پیکهاتوه‌ که‌ بۆ ته‌ندروستی و به‌هێزکردنی مرۆف زۆر سووده‌نده‌ وه‌روه‌دا ده‌بیت هۆی نه‌مانی نه‌خۆشی وه‌روه‌دا بۆ جوانبوونی پیت و وروخسار زۆر سووده‌نده‌ وکاربیه‌ره‌.

کودوی زه‌رد، به‌ هۆی بوونی ئۆکسییدی زۆر به‌هێزی ده‌ک "ناتی هیدروکسی" که‌ جۆریک له‌سیدی سروشتیه‌ وه‌ له‌ ناو میوه‌ دا هه‌یه‌ که‌ خانه‌ مرده‌وه‌کانی ناو پیت له‌ ناو ده‌بات و پیت جوان ده‌کاته‌وه‌. هه‌روه‌ها "کودوی زه‌رد" رێژه‌یه‌کی باش قیتامین آ تێدایه‌ که‌ یاره‌مه‌تی دروستبوونی خانه‌ی نوی پیت ده‌دات. هه‌روه‌ها کودوی زه‌رد روویه‌رووی ده‌یان نه‌خۆشی ده‌بیته‌وه‌. دکتۆر ویلیام کلوور، پسپۆری تایبه‌تمه‌ند له‌ به‌واری شیرپه‌نجه‌ له‌ ئه‌مه‌ریکا رایگه‌یانده‌، به‌ هۆی بوونی رێژه‌یه‌کی زۆر مادده‌ی "کاروتونین" ۳۰٪ دا پشگیی له‌ تووشبوون به‌ هه‌موو جۆره‌ شیرپه‌نجه‌کان ده‌گرت. هه‌روه‌ها "کودوی زه‌رد" له‌ رێژه‌یه‌کی زۆر قیتامین پیکهاتوه‌ که‌ ده‌بیت هۆی پاراستنی ناو و ده‌دان ورێگه‌ له‌ پوکبوونی ده‌انه‌کان ده‌گرت.

کارکردن له‌ مائه‌وه‌ ده‌بیت هۆی خۆشانبوونی پیاوان

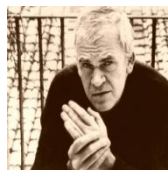
به‌ پێی هه‌وائیک رۆژنامه‌ی "گاردیهن"، نه‌و پیاوانه‌ی کاتیکی زۆرتر بۆ نه‌ه‌جامدانی کاره‌کانی مائه‌وه‌ به‌ سه‌ر ده‌به‌ن شادتر و خوشحالت‌تر، هه‌روه‌ها که‌مه‌تر تووشی ده‌راوکی و خه‌مه‌کی ده‌بنه‌وه‌. زانایان داوای نه‌ه‌جامدانی تووشینه‌وه‌یه‌کی به‌ره‌و‌ه‌ران له‌ سه‌ر بۆیان ده‌رکه‌وت که‌ نه‌و باوکه‌نیه‌ی که‌ کاتیکی زۆرتر له‌ مائه‌وه‌ له‌گه‌ڵ هاوسه‌رومه‌ندانه‌کانییان به‌سه‌ر ده‌به‌ن هه‌روه‌ها کاره‌کانی مائه‌وه‌ نه‌ه‌جام ده‌دن که‌سانی شاد و خوشحالت و زۆریش له‌ ژبانی خۆیان ده‌مانه‌ندن.

زانایان داوای نه‌ه‌جامدانی تووشینه‌وه‌ له‌ ۱۱۰۰ باوک بۆیان ده‌رکه‌وت که‌ نه‌و باوکه‌نیه‌ی که‌ کاری مائه‌وه‌یان نه‌ه‌جام ده‌دم که‌مه‌تر تووشی خه‌مه‌کی ده‌بنه‌وه‌. نه‌و کارانه‌ش بریتین له‌ "ئوتوکردنی جلوه‌رگه‌، ئاماده‌کردنی نانی به‌یانی، یاره‌مه‌تی فیرکردنی وانه‌کانی قوتابخانه‌ بۆ منداڵه‌کانییان" که‌ هه‌موو نه‌مانه‌ کاربیه‌ری که‌ نه‌ی له‌ سه‌ر یاری ده‌روونی نه‌و باوکه‌ن دا دانا بوو. له‌ لایه‌کی ترمه‌ تووشینه‌وه‌کان پشانی داوه‌ که‌ ۸۲٪ ی نه‌و باوکه‌ن کاتی نه‌و‌یه‌یان نییه‌ بۆ نه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ خانه‌واده‌کانییان دا بن وه‌روه‌دا هاوکارییان له‌ کاره‌کانی مائه‌وه‌ به‌دن.

به‌ ووته‌ی تووشه‌ران له‌ سه‌رده‌می نه‌مه‌رۆدا پیاوان زۆرتر تووشی ده‌راوکی و نیگه‌رانی و نه‌و پانه‌ په‌ستویه‌ ده‌بنه‌وه‌ که‌ به‌هۆی کارکردنه‌وه‌ که‌ گرینگترین روه‌شی ئابووریی نه‌و ده‌راوکییه‌ به‌لام خانی هه‌ره‌ گرێگ نه‌وه‌یه‌ که‌ نه‌و پیاوانه‌ی که‌ زیاتر به‌شاری له‌ نه‌ه‌جامدانی کاره‌کانی مائه‌وه‌یان ده‌که‌ن و له‌گه‌ڵ هاوسه‌رومه‌ندانه‌کانییان که‌مه‌تر تووشی ده‌راوکی و نیگه‌رانی ده‌بنه‌وه‌ و شادترن.

وته‌ی زانایان

مه‌به‌ست له دروست کردنی ده‌ولت له‌وپه‌ری به‌ختیاریه، بۆ هه‌موان، نه‌ک بۆ چینیکی تاییه‌تی.
(ئه‌فلاتوون)

پاره ، پاره دینی و هه‌ژاری منداڵ. (گاس کان)

راستی باشتترین سیاسه‌ته. (سرواتتیس)

بۆ نه‌وه‌ی که ئیمانی هه‌یه، نه‌کردنیک له ئارادا نیه. (ئینجیل)

ئه‌وه‌ی بیر له به‌ختیاری خه‌لک بکاته‌وه، بۆی هه‌یه داوای به‌ختیاری بۆ خۆی بکا. (مۆرۆی)

زانا شه‌رخواز نییه. (مه‌هاویدا)

هیچ شتیک به‌قه‌د رهنج و به‌ده‌ختی و چه‌رمه‌سه‌ری رۆحی ئینسان گه‌وره ناکات. (شیکسپیر)

گه‌ر شیعیر بۆ ولات ، بۆ شه‌هید ، بۆ هه‌ژاران نه‌بی، که‌ی شیعیر. (شیرکو بیکه‌س)

ئه‌فلاتوون خۆشه‌ویسته له دڵما، به‌لام راستی خۆشه‌ویستره له‌دڵما. (ئه‌ره‌ستوو)

ئه‌وه‌ی مه‌ر بیت، گورگ ده‌یخوات. (فه‌رمه‌سه‌ویه‌کان)

هیچ عه‌شقیک به سکوت و بی‌ده‌نگی زیندوو نامینیت. (میلان کوندر)

پیاو گه‌وره‌ترین درۆزنه له‌و کاته‌ی باسی ژن ده‌کات. (فرۆید)

ژیان وه‌کوو میوه‌یه که عه‌شق چڕۆیه‌تی. (ویکتور هوگو)

نووسه‌ر ئه‌وه‌یه که رینگای پیش چوون و سه‌رکه‌وتن به‌ خه‌لک نیشان بدات. (خه‌ییام)

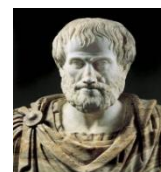
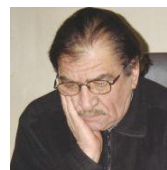
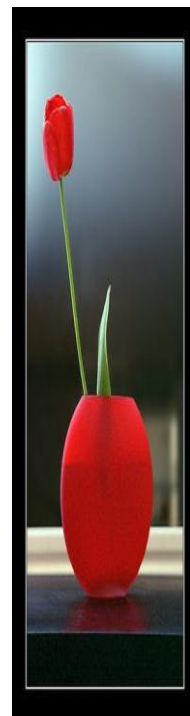
مه‌ژی بۆ مردن ، بمره بۆ ژیان. (ئیبیراییم نه‌حمه‌د)

ده‌رمان ده‌ردی ناکۆکی و نه‌زانی ته‌نها خۆینه‌نه. (فایه‌ق بیکه‌س)

گه‌مارترین شه‌ر، نامرۆقانه‌ترین شه‌ر، شه‌ری برا کوژییه. (عه‌ بدوللا په‌شیو)

لای هه‌لۆی به‌رزه‌ فری به‌رزه‌ مژی

چۆن بژی شه‌رته، نه‌وه‌ک چه‌نده‌ بژی (سواره ئیلخانیزاده)

گورۇنۇلۇكى كوردستان

بەشى جەۋتەم

نووسىنى ئادر فەتخى بۆكانى (شوانە)

سالى ۱۸۸۹ - دواى زايىن

بەرگى بەدرخان ئەمىن ەلى لە نەزىنگان .

سالى ۱۸۹۷ - دواى زايىن

ھەدەلەن كۆمىتە ناسىۋى كورد پىك دى .

سالى ۱۸۹۸ - دواى زايىن

يەكەمىن رۇزنامە كوردى لە قاھىرە بە ئىۋى كوردستان لە لايەن مىقدات بەدرخان بە كوردى و توركى دەدرتتەدەرى كە لە لايەن توركەكانەدە قەدەغە دەكرى!

سالى ۱۹۰۳ - دواى زايىن

شاعىرى كەدە جگەرەخوڭ دىتە سەر ماسەى سىياسەت و بۆ رۇزنامەكان لەوانە بۆ ھاۋاردەنۋوسى . جگەرەخوڭ دەرسى ماركسىست- لىنىنىست دەخوڭىنى و ۸ دىۋانى شىعىرى ھەيە .

سالى ۱۹۰۸ - دواى زايىن

راپەرىنى تىركە لاۋەكان . بەئىنى بە رەسىمىت ناسىنى ماقى ھەموو ئىنسانەكان و خەلكەكان دەدا! بەدواى ئەۋەدا ژومارەيەكى زور حىزب و دەستەى كوردى بە بەرنامەى ئاشكراى حىزبى ۋەدەدەكەۋن و لە ئىستامبول رىخراۋى كوردى دەست بە كاردەكەنەدە كە لەگەل رىخراۋى ئەرمەنەيەكان پىۋەندىيەكى نىزىكان دەپى .

سالى ۱۹۰۸ - ۱۹۱۰ دواى زايىن

بۆ بەرنامەدانانى داھاتى كوردستان كۆمىتەيەك لە رۇشنىران و مامۇستايان و ھەنەرىدەن و... پىك دى و رۇزنامەيەكى كۆلتوروش دەدرتتەدەرى . ھەدەلەن مەدرەسەى كوردى لەلەيەن رۇشنىرانى كوردى ئىستامبولەدە دادەمەزى! لە شاركەكانى كوردستان كلوبى رۇشنىران و لاۋانى شۇرنگىرى كورد پىك دى و ناۋەندى ئەۋ رىخراۋە نىزامىيە شاركەكانى ئامىد ، موش ، نەرزۇم ، بىتلىس و موسل بوون . خوڭىندىكاران و رۇشنىرانى كورد لە سالى ۱۹۱۰ دا ناۋەندىكى خوڭىندىكارانى كوردى بە ئىۋى Hevi پىك دىتىن . دانەرى ئەۋ ناۋەندە مەملۇح سەلەم خەلكى وان بوۋە .

سالى ۱۹۰۹ - دواى زايىن

بە ئالۋىزىكى ئوتى لە پەيۋەندەى لەگەل راپەرىنەكەدا ۋەدە ۋەدە رىخ بۆ ۋەدەگرتەۋى ئازادىيە كۆمەلەيەتەكان لە لايەن توركەكانەدە خۇش دەكرى و لە خاكەلىۋى ۱۹۰۹ بەدۋاۋە ، گرۋپە شۋىنىستە توركەكان بە ئىۋى پاراستى ناسىۋى تورك يەك بە دواى يەكدا ناۋەندەكە قەدەغە دەكەن كە بەشىكى زور ئەۋ رىخراۋە ئاچار دەپى بچەنە دەرمۋى ۋلات! لە ۱۹۰۹ دەۋە ئەۋ بەرگىيەنە دژبە توركە شۋىنىستەكان رويىدەۋە .

بەرگى دەرسىم ۱۹۰۹ ، بەرگى موسل ۱۹۰۹ ، بەرگى ۋەرزىرانى سوليمانى ۱۹۰۸ ، بەرگى بازاران كە دەپىتە ھۋى ئازاد بوۋى باشۋى كوردستان ۱۹۱۰ ، بەرگى بىتلىس ۱۹۱۰ .

سالى ۱۹۱۲ - دواى زايىن

بەشىك لە ناۋەندە كوردىيەكان بەدواى ئەۋ بەرگىيەنە دەست بەكاردەكەنەدە . پىك ھاتى ناۋەندى ھەققالانى كوردستان لەۋ سالىدە يەكەك لە ناۋەندە گرەنگەكان بوۋە ! ئەۋ ناۋەندە لە دوايىدا دەپىتە

حىزبى Mucjedad

سالى ۱۹۱۳ - دواى زايىن

ھىۋاى كورد رۇزنامەى رۇزا كورد دەداتەدەرى كە دواى مەۋەيەك ناۋەندە دەپىتە ھەيۋا كورد . ئەۋ رۇزنامەيە تۋانايى خۇى بۆ تەبلىغ لەسەر رەقۇمىك بۆ پىتە كوردىيەكان و بارھىنانى خەلكى كورد و بەتايىبەت كەشە پىندانى ھەستى ناسىۋىيەستى . تەرخان دەكا !

شەرى يەكەمى جىيەنى و دابەشكرىنى كوردستان بۆجارى دوۋەم

سالى ۱۹۱۴ - دواى زايىن

دەستپىكرىنى شەرى يەكەمى جىيەنى .

دەۋەلتى عوسمانى ۋەك لايەنگرى ئالمانىيەكان لە شەر دا بەشدارى دەكا . عوسمانىيەكان دەستپىكرىنى ئەۋشەر نەتەنە دژبە دۆڭەننى دەرىكى ، بەلكو ، بەتايىبەت دژبە دۆڭەننى ناۋەدە رادەكەيىن .

سالى ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸ دواى زايىن

لەۋسالاڭدا دەۋەلتى عوسمانى بەتەۋاۋى ھىزى خۇيەۋە دژبە كەمىنە نەتەۋەكان تىدەمكۇش و يەك بەدواى يەكدا كۆشتارىيان لى دەكا و قەلاچۇيان دەكا ! يەكەمىن قوربانى ئەۋسەردەمە كە ۋەدەرى تىغى توركەكان كەۋتەن . پۇنتوس-يونانىيەكان بوون ، كە لە باشۋى ئاناتولى و لە كەنارەكانى دەرياي رەش دەژيان . زىاتەر لە ۳۰۰۰۰۰ پۇنتوسى لە شەرى يەكەمى جىيەنىدا ئاجوانمىرەنە بەدەستى توركەكان دەكۆڭرىن ! ئەۋ يونانىيەكان كە لەۋش مابوۋەنەدە ، لەلەيەن ئاتاتوركەۋە لەسالى ۱۹۱۹ دا يا كۆڭران و يا دەرىدەر كران .

لە كۆشتارى ئەۋسالاڭنى كە توركەكان دژبە نەرمەنەيەكان كوردىيان ، زىاتەر لە ۱.۵ مىليون نەرمەنى دەكۆڭرىن .

ژومارەيەكى نىزىك بە ۸۰۰۰۰۰ نەرمەنەش ۋلات جەن دەھىلەن و دەتۋان خۇدەرباز بىكەن . پىش ئەۋ شەرىش ، زىاتەر لە ۳۰۰۰۰۰ نەرمەنى لە كۆشتارى جۇرۋاجۇرى دىكە دا ، بە دەستى توركەكان تىدەدەچن .

سەبارەت بەۋ كۆشتارە ۋەدەشەنەى ئەۋسەردەمە ، دەۋەلتى توركىيە تا ئەۋرۇش بى دەنگەى لى كوردوۋە و ددان بەسەر بوۋىيان دا ئاتى و لە ئەۋپەرى بى غىرەتلىدا بەدروۋى دەزانى !

لە زۆرىيە ئەۋكۆشتارانەدا ھەمىدى رايىتەرى دەستى تىدا بوۋە ، لە كۆشتارىكى دىكەش دژبە مەسىيە-ئاسۋىيەكان ، ھەر ئەۋ سەردەمە دا ، دىيان ھەزار كەس كۆڭراۋن .

لەۋ كاتەشدا توركەكان ھەلىيانەۋە ژومارى ۷۰۰۰۰۰ كورد بۆ ئاھىيە رۇزناۋى ۋلات ، ۋەك ماراش راگۇڭىز ، كە دىيان ھەزار كۆڭراۋىشى لى دەكەۋىتەۋە .

سالى ۱۹۱۶ - دواى زايىن

Sykes-Picot

ھىزە يەكگرتەۋەكان قەرادادىكى ئەننى لەسەر دابەشكرىنى كوردستان و دەۋەلتى عوسمانى دەپەستىن . بەپىي ئەۋقەرەرادادە ، زۆرىيە خاكى كوردستان دىكەۋىتە ژىر دەستەلاتى روسەكانەۋە . كە بەھۋى راپەرىنى ئۆكتۇبرى روسىيە ، ھەلەدەۋىتەۋە .

۱۹۱۸ . ۰۱ . ۰۸ - دواى زايىن

ۋىلسون سەركۇمارى ئامرىكا لە خاى دوازى چارە خاى بەرنامەى خۇيەدا ، كە ۋەك پىشنىيار پىشكەشى ھىزە يەكگرتەۋەكانى سەردەمى دەكا . داۋاى سەرىخۇيى بۆ كوردەكان دەكات .

۱۹۱۸ . ۱۰ . ۲۰ - دواى زايىن

دەۋەلتى عوسمانى مل بۆ ئاگرەبەسى مۇدروس شل دەكا ، ۋ . ئاچار دەكرى ئەۋ ۋلاتانى كە لە ماۋى دەسەلات دا زەۋتى كوردبوون ، بىيان داتەۋە .

خاكى ئەۋرۇى عىراق و باشۋى كوردستان لەلەيەن ھىزە ئىنگىلىزىيەكانەۋە ، سورىيە ئەۋرۇ و باشۋى رۇزناۋى كوردستانىش لە لايەن ھىزە فەرانسەيەكانەۋەداكىدەكرى .

ته‌واوی ئانائۆولی و باکووری کوردستان به‌هۆی نه‌بوونی هیزی ده‌وله‌تی، ده‌که‌وته‌یه‌ ژێرکەش و هه‌وایه‌کی وه‌ها نازاده‌وه‌، که مه‌ئه‌به‌نده‌که‌ تا نه‌روژه‌ دیموکراتی وای به‌ خۆیه‌وه‌ نه‌دیبه‌و. ناوه‌نده‌کان و کۆمیتە و گروپه‌کان ده‌ست ده‌که‌نده‌وه‌ به‌ ئورگانیزه‌کردنی خه‌لک و ، ئه‌بجاره‌ هه‌یزه‌کانی خۆیان له‌سه‌ر خه‌لک ته‌رخان ده‌که‌ن و نه‌ک له‌سه‌ر ئاهاوتا!

سا‌ئى ۱۹۱۸- ۱۹۱۹ دواى زاین

روژنامه‌ی هه‌فته‌یی ژین له‌ لایه‌ن مه‌ملوح سه‌لیم ده‌دریته‌ده‌ری.

نابریلی ۱۹۱۹

خۆراگری شیخ مه‌حمودی به‌رزنجی له‌ سوله‌یه‌مانی دژیه‌ ئینگلیسه‌کان.

شیخ مه‌حمود جاسوسی ئێده‌کری و له‌ دادگاکی ئینگلیسی دا به‌ ئیعدام مه‌حکوم ده‌بن. دواى ماوه‌یه‌ک له‌ حوکمی ئیعدامی ده‌بوورین و روانه‌ی هه‌ندوستانی ده‌که‌ن! دواى

شیخ مه‌حمود به‌رگریه‌که‌شی کۆنڕه‌که‌ریته‌وه‌.

ماى ۱۹۱۹

سوئان مه‌مه‌دی چوارم که‌ له‌ لایه‌ن مه‌ستفا که‌مال(ئاناتۆرک) ئهم نه‌رکه‌ی ده‌خرتیه‌ سه‌رشان که‌ به‌چن بۆ کوردستان. (له‌سه‌ر داواى هه‌یزه‌ یه‌که‌گرتووه‌کان پاشماوه‌ی نزامیه‌کانی عوسمانی چه‌ک بکا) ئهو به‌و په‌ساوه‌ و له‌سه‌ر سیاسه‌تی ئاناتۆرک، به‌جیبی چه‌ک کردنی عوسمانیه‌کان ، ده‌ولی ئورگانیزه‌کردنی به‌رگریه‌ک دژیه‌ هه‌یزه‌کانی پێکهاتووی کوردستان ده‌دا. ئهو، به‌ به‌ئینی درۆیین و به‌ ده‌له‌سه‌یه‌کی زۆر، ده‌توانی سه‌رنجی کوردەکان بۆلای خۆی راگیرێ. له‌ کۆنگره‌ی سیواس و نه‌رزۆم، مه‌ستفا که‌مال(ئاناتۆرک) به‌ئینی به‌ کورده‌کان ده‌دا که‌ له‌ ده‌وله‌تی داهااتوو دا ده‌وله‌تی تورک و کورد دادمه‌زێت و، پێکه‌وه‌ سیاسه‌تی شه‌ری دژیه‌ مه‌سیحیه‌یه‌کان دژیه‌ پێ ده‌دن ، هه‌روه‌ها ئاناتۆرک ده‌ن. له‌ به‌رابه‌ر ئه‌وه‌شدا ده‌بی کورده‌کان به‌شدارى شه‌ر دژ به‌ یونانی و فه‌رانسه‌یه‌کان که‌ ولاته‌که‌مانیان داگیرکردوه‌ به‌که‌ن!

۸.۱۰. ۱۹۲۰

قه‌راردادی سێقه‌ر (سێقه‌ر) له‌ به‌ینی سوئان و هه‌یزه‌ یه‌که‌گرتووه‌کان: سه‌بارته‌ به‌ کورده‌کان له‌ خانی ۶۴-۶۶ قه‌ولی کوردستانیکى ئۆتۆنۆم دیاری کرا، کۆمیسۆنیکی ئینترناسیونالی ده‌بوو هه‌لئى سه‌نگاندايه‌ که‌ ئایا نه‌ته‌وه‌ی کورد ئهو ئیهمانه‌ی پێ باشه‌! هه‌روه‌ها پێکه‌ینانی ده‌وله‌تیکی ئه‌رمه‌نیش له‌ روژه‌لاتی ده‌ریای ره‌ش له‌سه‌ر ده‌ریاچه‌ی وان دیاری کرا!

۱۹۲۱.۰۳.۰۶

به‌رگری کورده‌کان له‌ کۆچگری(روژه‌لاتی سیواس) دژیه‌ حوکمه‌تی تورکی، که‌ دواى ماوه‌یه‌کی که‌م کۆتایی پێ ده‌ن! ئهو به‌رگریه‌ له‌ لایه‌ن کورده‌کانی دیکه‌وه‌ پشتیوانی ئی ناکرێ!

۱۹۲۱

کۆتایی بنه‌مائهی قاجاره‌کان له‌ئێران. ره‌زاخان(ره‌زاشای په‌هله‌وی) له‌ سا‌ئى ۱۹۲۵ هوه‌ هیزی خۆی پێک ده‌ین!

۱۹۲۲

له‌ ژێر فه‌رمانی ئاناتۆرک دا، سوپای تورک به‌هاوکاری کورده‌کان، نه‌رته‌شی یونانیه‌کان ناچار به‌ پاشه‌کشی و جێ هه‌شتینیکی ته‌واوی ئانائۆولی ده‌که‌ن .

ده‌ستپێکردنی سه‌ره‌له‌دانى سەمۆ له‌ روژه‌لاتی کوردستان .

ئهوکه‌ته‌ی که‌ ده‌وله‌تی روسیه‌ به‌هۆی په‌یماننامه‌یه‌ک له‌سا‌ئى ۱۹۲۲ سوپای خۆی له‌ ئێران ده‌کشیته‌ ده‌ری، ده‌وله‌تی ئێران له‌شکرکی مه‌زن ده‌نێرتیه‌ سه‌ر سەمۆ و سه‌ره‌له‌دانه‌کی تیک ده‌شکێنێ. دواى شه‌ش سال، سەمۆ سه‌ره‌له‌نۆی سه‌ره‌له‌دانه‌ته‌وا ته‌ کوه‌ له‌ سا‌ئى ۱۹۳۰ له‌ ئاکامی وتووێژیکى ساخته‌ ده‌گه‌ل نوێنه‌رائی تاران دا سه‌ری تێیدا ده‌چێ.

۱۹۲۳

خودمختاری کوردی(کۆماری سور) له‌ نازه‌ریایجانی روسیه‌ تا سا‌ئى ۱۹۲۹ .

۱۹۲۳.۰۷.۲۴

قه‌راردادی ئۆزان: ئهو قه‌رارداده‌ جیاوازیه‌کی زۆری له‌گه‌ل قه‌راردادی سێقه‌ر دا هه‌یه‌. هه‌یزه‌ یه‌که‌گرتووه‌کان له‌ دانیه‌شتنیکدا له‌گه‌ل تورکه‌کان ئه‌وه‌مان پێ ده‌سه‌لمێنێرێ که‌ ده‌وله‌تی مه‌ستفاکه‌مال به‌ره‌سمیت بناسێ . ئهو دانیه‌شتنه‌دا تورکه‌کان به‌ئێوی کورده‌کان قسه‌ و پێشیارایاتی خۆیان ده‌رده‌به‌رن و وای داده‌هێنن که‌ ده‌وله‌تی تورکی یه‌که‌ده‌سته‌ و ئیدی قسه‌ له‌ سه‌ر مێلله‌تیک وکو کورد پێنویست ناکا!! ته‌نیاقسه‌ له‌سه‌ر که‌مایه‌تییه‌ ئایینه‌کان ده‌کردی و قه‌ولی نازادبوونی ئه‌وان ده‌درێ .

هه‌ر له‌وێشدا کوردستان به‌سه‌ر چوار ده‌وله‌تی تورکیه‌، عێراق، ئێران و سوریه‌ دا به‌ش ده‌که‌ن . به‌هۆجۆره‌ بۆ دووه‌مین جار به‌ ره‌سمی کوردستان دا به‌ش ده‌کردی.

۱۹۲۳.۱۰.۲۹

مه‌ستفاکه‌مال جهمووری تورکیه‌ پێکده‌ینی . له‌ ده‌سپێکدا ۷۵ کورد بۆ نوێنه‌رایه‌تی پاره‌له‌مانی کۆمار دیاری ده‌کړین و قسه‌ له‌ جهمووری تورک و کورد ده‌کردی.

سه‌ره‌تای سا‌ئى ۱۹۲۴

چه‌ند مانگ دواى راگه‌یاندنی جهمووری، تورکه‌کان فشاریکى سیاسى زۆر بۆ کورده‌کان ده‌ین!

له‌ ئاکامی پاواتکردنی کورده‌کان، رێی وتن به‌ کوردی یه‌ساغ ده‌کړ. له‌ ده‌وله‌تی که‌مالیسمدا ، که‌مه‌ نه‌ته‌وه‌کان له‌ تورکیه‌دا جێگایان نییه‌، [شوینیسته‌کان ده‌نێن] !

هه‌رکەس توکی ره‌سەن نه‌ی، بۆمانه‌وه‌ و ژبان له‌ ولاتی ئێمه‌دا، ته‌نیا چه‌تیکی هه‌یه‌ ، ئه‌ویش ئوکه‌ری و کۆیلایه‌تی به‌ر ده‌رگای تورکه‌کانه‌! (له‌ قسه‌ کا‌ئى مه‌حمود عیزه‌ت وه‌زیریکی تورکی) .

نوێنه‌رائی کورد له‌ په‌رله‌ماندا یان له‌ سینه‌اره‌ دران، یا له‌ به‌ندیخانه‌ خه‌نداران. مه‌کتەب و کلوب و ... ه‌ کورده‌یه‌کان هه‌موی قه‌ده‌غه‌ کران !

به‌ هۆی کرده‌وه‌ی شوینیسته‌کانی تورکه‌کان، ئانارامیکی زۆر که‌وتیوه‌ ناو کورده‌وه‌ که‌ ئه‌وه‌ بووه‌ هۆی سه‌ره‌له‌دان و بزووتنه‌وه‌ی یه‌ک له‌ دواى یه‌کی کورده‌کان، که‌ هه‌مویان زۆر بێ به‌زه‌ییانه‌ و له‌ ئه‌وپه‌ری وه‌حشیگه‌ری دا وه‌لامیان درایه‌وه‌

ژانیه‌ی ۱۹۲۵

به‌دواى راپرسینیکی گشتی له‌ کوردستانی باشور، سه‌بارته‌ به‌مه‌ که‌ کوردستانی باشور له‌ گه‌ل عێراق بێ یا نا، زۆرایه‌تییه‌کی زۆری خه‌لک، داواى مافی سه‌ربه‌خۆییان کرد.

له‌ ۱۹۲۵.۱۲.۱۶ دا، له‌ لایه‌ن ده‌وله‌ته‌ زۆرداره‌کانه‌وه‌، به‌پێچه‌وانه‌ی ویستی خه‌لک و به‌ دژی کورد، بێباری دارشتنی ده‌وله‌تی عێراق ده‌دریت و، ده‌وله‌تی تازه‌سازکراوی عێراق ده‌ره‌فته‌ی به‌شکردنی نه‌وته‌ی موسڵ، به‌م ته‌رتیبه‌ بۆ ده‌وله‌تانی ییگانه‌کان شل ده‌کات که‌: ۵۲.۵ له‌سه‌دی بۆ ئینگلیزه‌کان، ۲۱.۲۵ له‌سه‌دی بۆ ئه‌مریکایه‌کان و ۲۱.25 له‌سه‌دیشی بکه‌وته‌ ژێر ده‌ست و ده‌سه‌لاتی فه‌رانسه‌ویه‌کانه‌وه‌ !

سه‌ره‌له‌دانى کورده‌کان دژ به‌ حاشائیکردنی نه‌ته‌وه‌یی و بۆ نازادی

پێکهاته‌ی کۆماری تورکه‌کان له‌سه‌ر بناغه‌ی حاشا ئێکړدن له‌ بوونی کورده‌ و، ده‌وله‌تانی ئێران و ئێراقیش مافی ره‌واى کورده‌کان ژێر پێ ده‌خه‌ن. ویستی ئیهمپریالیسته‌کان و هه‌یزه‌کانی دژیه‌ کورد له‌ دور و به‌ری کوردستان دا ده‌بیته‌ هۆی تێداچوون و داڕمانی ژماریکی زۆر له‌ سه‌ره‌له‌دانه‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کورد، که‌ ئهو سه‌ره‌به‌ند و سالانه‌دا دژیه‌ دوژمنانی کورد ده‌ستی پێکړه‌بوو ! ده‌وله‌تی تورکیه‌ له‌ سالانی ۱۹۲۵ وه‌ هه‌تا ۱۹۴۰ یه‌ک له‌ نۆی خه‌لکی کورد له‌نیوه‌دا.

۱۹۲۵.۰۲.۱۴

سه‌ره‌له‌دانیکى گه‌وره‌ له‌ باکووری روژئاواى کوردستان به‌ سه‌رۆکایه‌تی شیخ سه‌عید ده‌ست پێده‌کا . ئهو سه‌ره‌له‌دانه‌ ده‌بیته‌ هۆی نازادکردنی یه‌ک له‌ سیی ولات له‌ باکووری کوردستان . شارى ئامید ده‌که‌وته‌ به‌رده‌ستی هه‌یزی سه‌ره‌له‌دانه‌که‌، به‌لام به‌هۆی ئه‌بوونی هاوکاریه‌کی گشتی له‌لایه‌ن گروپه‌کانی دیکه‌ی کورده‌وه‌، به‌تایبه‌ت کشانه‌وه‌ی عه‌له‌ویه‌کان له‌ هه‌یزی به‌رگریدا و، له‌ ئاکامی هه‌یرشی ۸۰۰۰ سه‌ربازی تورک به‌ پشتیوانی فه‌رانسه‌ویه‌کان، له‌ ناویری ئهو سا‌ئە دا هه‌یزی راپه‌ریو تیکه‌ده‌شکێ. شیخ سه‌عید و ۵۲ که‌س له‌ یارانی ده‌گیرین و له‌ ریکه‌وته‌ی ۱۹۲۵.۹.۹ دا، له‌ ئه‌نه‌ز له‌ سینه‌اره‌ ده‌درێن. له‌ سه‌ره‌له‌جماى ئهم شوێشه‌ و تیکشکانه‌کی دا، زیاتر له‌ ۲۰۰۰۰ که‌س ده‌کوژێن.

هاوکات له‌گه‌ل ده‌ستپێکردنی ئهو سه‌ره‌له‌دانه‌، سه‌رتاسه‌ری باکووری کوردستان وه‌ک شه‌رکه‌ی شه‌ر راده‌گه‌یندریت و هه‌ر چه‌شنه‌ هاموشۆیه‌ک و سه‌ردانی بۆژه‌لاتناس و خه‌لکی ده‌رمکی بۆ ئهو مه‌ئه‌به‌نده‌ راده‌گیریت. درۆزی هه‌یه‌...

